

57.910

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

57.910

UTIRAJZOK

A SZENTFÖLDI UTAMRÓL.

IRTA
BÖLCSKEY ÖDÖN,
CISZTERCI REÁLGIMNÁZIUMI TANÁR.

Nyomatta és kiadja
Debreczeni István könyvnyomdája, Székesfehérvárott.
1929.

ÁRA 3 PENGŐ.

OSAK

UTIRAJZOK

A SZENTFÖLDI UTAMRÓL.

IRTA
BÖLCSKEY ÖDÖN,
CISZTERCI REÁLGIMNÁZIUMI TANÁR.

Nyomatta és kiadja
Debreczeni István könyvnyomdája, Székesfehérvárott.
1929.

Nihil obstat.

Dr. Innocentius Láng,
censor S. Ordinis Cisterciensis.

Nr. 32/1929.

Imprimatur.

Zirc, die 21. Januarii, 1929.

Dr. Adolphus Werner,

Abbas S. Ordinis Cisterciensis
de Zirc, Pilis, Pásztó et ad
S. Gothardum.

Nihil obstat.

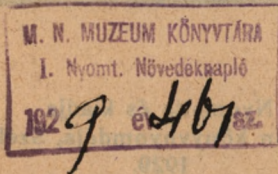
Dr. Emericus Potyondy,
censor dioecesanus.

Nr. 297/1929.

Imprimatur.

Albae-Regiae, die 26-a Januarii 1929.

57910

Ludovicus,
episcopus Albaregalensis.

Handwritten signatures and initials

ELŐSZÓ.

Gyermekkori vágyamat valósítottam meg, mikor 1914. június végén a Szentföldre utaztam, hogy felkeressem azokat a helyeket, amelyeket az Úr Jézus születésével, földi életével, halálával és feltámadásával megszentelt, és megdicsőített. Zarándoklásunk közben kitört a világháború, s így csak nagy nehézségek között tudtunk hazajönni.

Azok a kedves benyomások és édes érzelmek, amelyek az egyes szenthelyeken lelkemet megragadták, folytonosan zsongtak lelkemben, és nem hagytak nyugtot nekem; mind erősebben és mind jobban támadt fel bennem a vágy, hogy még egyszer láthassam az Üdvözítő által megdicsőített szenthelyeket. A világháború okozta nehézségek és egyéb körülmények miatt csak tizennégy évi vágyakozás után az elmúlt évben keltem ismét útra. Sikerült egy húsztagból álló társasághoz csatlakoznom, amely szintén a Szentföldre indult. Szerencsémre ez a társaság nem turisták módjára akarta bejárni a Szentföld egyes helyeit, hanem gyermeki lélekkel és igazi vallásossággal. Így is jártuk be a szenthelyeket, s a nagy hőség és fáradság ellenére is oly nagy lelki élvezetet találtunk a Szentföldön, hogy ezen társaság minden tagjának lelke vissza-visszavágyódik oda.

A kedves zarándoktársak biztatására írtam meg e szerény művecskémet, még pedig a két ízben tett utazásom alkalmával szerzett tapasztalataim és egyéb tanulmányaim alapján. A világháború és az azt követő

idők nagy változásokat hoztak a Szentföldön, amelyek következtében a legszentebb helyek meglátogatása sokkal gyorsabb és kényelmesebb, mint régente, de az tagadhatatlan, hogy az utazás romantikája sokat veszített ezzel.

Egyébként könyvemnek egyetlen célja, hogy az olvasóval megszerettessem az Úr Jézus szülőföldjét, és benne növeljem az igazi Megváltóban való hitet.

Székesfehérvár, 1929. január 6-án.

BÖLCSKEY ÖDÖN.

Budapesttől Athénig.

1928. június 19-én délután 13 óra 50 perckor gördült ki Budapestről, a keleti pályaudvarról, a gyorsvonatunk. Forró nyári nap volt, s így a kocsikban olyan hőség volt, hogy nagyon jól esett, ha a száguldó vonatunk egy kis léghuzatot teremtett. Egymás után tűnnek el az Alföld városai, kalászos rónái és mocsarai. Vonatunk mindig sietett, mintha sejténé, hogy olyan utasokat visz, akiknek lelkei a messze Keleten repdesnek már, s szeretnének minél hamarabb ott lenni. Egyszerre csak megtorpan vonatunk, megáll Kelebiánál, mintha restelné, hogy annál a kis helynél kell neki annyit várakoznia. Magyar útlevél- és vámvizsgálat van. Az illetékes személyek udvariasan átvonulnak a kocsikon; lebélyegzik az útlevelet, megkérdezik, van-e valami elvámolni való; s a megadott feletlet után eltávoznak minden kellemetlenkedés nélkül.

25 percnyi időzés után vonatunk újra indul. Új kalauzok jönnek, akik szerb nyelven kérik a jegyeket. Közben kihajolok, s látom, hogy egy katona őrtáll egy kis házikó mellett. Most mentünk át az új trianoni határon. Alig néhány perc, s már Szabadkán, a szerb Suboticán vagyunk. Ujra útlevél- és vámvizsgálat következik. Az útleveleket elszedik, a vámőrök azonban csak átsétálnak a kocsikon. 40 percnyi tartózkodás után újra megindul a vonatunk. Úgy tetszik, mintha az aranykalászos buzafejek bánatosan intenének felénk, mert a merre a szem csak ellát, mindenütt hullámzatosan rengett az érett kalász, sőt néhány helyen már kepékben

állott a termés. Már sötétedett, mikor egyszerre száz meg száz lámpafény tűnt elénk, jelezvén, hogy közeledünk Jugoszlávia fővárosához, Belgrádhoz. Épen 8 óra volt, mikor berobogtunk a pályaudvarba. Majdnem két órai várakozásunk volt itt, amely idő alatt kényelmesen megvacsoráztunk, s átszálltunk az új kocsiba. 10 órakor aztán vonatunk száguldva vitt tovább bennünket. Az est reánk borult, s így keveset láttunk a vidékből, amelyen átrobogtunk. A kocsikban elég nagy meleg volt, és sokan is voltak, azért bizony nehezen tudtunk elhelyezkedni; végre hosszas kűzködés után az út izgalmaitól fáradt szemünk mégis csak lecsukódott, s lassan elaludtunk. Aludtunk, amennyit tudtunk, s ahogyan birtunk. Néhány órai alvás után felébredek, kitekintek, s látom, hogy egy folyócska mentén robog a vonatunk. A vidék teljesen karszt-természetű. Erdő nincsen, alig akad egy-két fa, avagy bokor; ameddig a szem ellát, mindenütt szikla és szikla, csak imitt-amott sárgállik alacsony, silány buza, vagy árpa. Egyszerre csak megáll a vonat, s az állomáson szerb betűkkel Paračín van felírva. Ettől kezdve aztán figyelem a tájéket, de mindig csak egyhangú, sziklás vidéket látok. Félhatkor Niš-be érkeztünk. Itt ágazik el a pálya; az egyik vonal Sofia felé megy, a másik meg Saloniki felé. A kocsinkat átkapcsolták, s így félórai késés után rohantunk tovább.

Amint elhagyjuk Niš-t, ellenőrök jöttek be, s kértek az útlevelünket. Ezek távozása után egyik útitársunk figyelmessé lett arra, hogy bizonyos távolságokban a pályamentén egy vagy két fegyveres csendőr áll. Figyeltük ezt a dolgot, s egész Skoplje-ig tartott ez az őrtállás. Magyarázatát nem tudtuk, de azt gondoltuk, hogy utánunk valószínűleg vonat jön, amely vagy királyt, vagy királyi személyt hoz. Csak később tudtuk

meg az okát, hogy előtte való nap volt a vérengzés, mikor a szkupcsinában az egyik Radič-ot lelőtték, a másikat megsebeztek. Tizenkét óra tájban értünk Skopljébe, a régi Üszkübbe. A karcsú minaretek már messziről feltűnnek, s kellemes hatást gyakorolnak a szemre. Szerettem volna kiszállani, s azt a régi török várost megnézni, de vonatunk csak 40 percet várt, s így erre alkalom nem nyílt. Alig volt annyi időnk, hogy egy kis friss vizet szerezzünk, s felüdítsük magunkat. Nagyon éreztük a nyugat-európai állomások kényelmeinek a hiányát. Itt sem vizet, sem ételeket az utasoknak nem kínálnak. Étkező-kocsi ugyan van, de elfelejtettek jeget hozni, s így minden ital meleg, s így ihatatlan. Fáradtak voltunk, hiszen a legtöbbben már negyvennyolc órája, hogy vonaton vannak. S ennek következtében fájdalmasan érezték a hideg víz és egyéb ital hiányát.

12 órakor ismét megindult a vonat, s most órákon keresztül robogott a Vardar-folyó partján; hol a jobb oldalra, hol a baloldalra kerültünk, de azért mindig a folyammal párhuzamosan rohantunk. Itt ismét azt tapasztaltuk, hogy a kanyarulatoknál és a hidak mellett mindenütt katonaság áll őrt. Három-négy katona lakik egy nagy, hordó-alakú alkotmányban, amely előtt száraz galyakból lugas-féle van, körülötte pedig többszörös drót-sövény. A vidék a megszokott karszt-vidék; csak a folyó partjain van termékenység és imitt-amott a dombokon. Végre is megúnja az ember ezt az egyhangúságot, s csak akkor néz ki a kocsi ablakán, mikor a Vardar völgye összeszorúl, s valóságos kapún fut át a víz, a vonat pedig a parton alagúton kerüli ki a hatalmas sziklákat. Közeledtünk a görög határ felé, mikor egyszerre megáll a nyílt pályán a vonatunk; a szerelvény megszökik, hogy a két kilométernyire levő

állomáson vizet vegyen fel, mert elfogyott a víze, s így nem tudta a vonatot tovább vinni. Végre visszajött, s berobogtunk a határállomásra, Djevdjelija-ba 16 óra 40 perckor. Az útlevél-vizsgálat után megindult a vonatunk a görög határra. Az első állomáson görög kalauzok szálltak fel. Elég elegánsan voltak felöltözve, s nagyon udvariasak voltak; hasonlóképen a határrendőrök is. Az útlevelet egyszerűen lepecsételték, a holmikát nem vizsgálták át. Kevés késés után ismét robogtunk tovább.

Az út eleinte a Vardar folyó mentén halad, de lassankint dél-kelet felé fordul, hogy Saloniki városát érinthesse. A nagy háború előtt Makedoniához tartozott, amely Törökország fennhatósága alatt volt. A sík vidékén épen aratás van, de a keresztek, illetőleg kepék kevés voltából arra lehet következtetni, hogy közepes termésük lehetett. Feltűnnek a vasuti vonal mellett a dohány-ültetvények. Épen virágoznak, s piros kis virágaikkal kellemesen hatnak reánk, amint a vonatunk elrohan mellettük. Egyébként ez a kis apró levelű, félmétert meg nem haladó dohány hires és keresett cikk egész Európában, első sorban Magyarországon. Már a nap aláhanyatlott, mikor egy kanyarulatnál hirtelen megpillantottuk a tengert, és feltűnt előttünk Saloniki város képe. Néhány perc és az állomáson vagyunk. Nyolc óra tájban értünk ide.

Mivel a vonat nem indult azonnal, kocsiba ültünk, hogy a várost megtekintsük. Saloniki-nek, vagy görögösen Thesszalonikének, az 1923-ki népszámlálás szerint 170 ezer lakosa van, akiknek majdnem fele zsidó, a többi görög, török, szerb, bolgár és cincár. Kikötője nagy és kényelmes, amelynek egyik részét Jugoszlávia kapta meg, mint szabad kikötőt, s itt szerb vámhiva-

talnokok működnek. Innen tekintve a várost, festői látványt nyújt, amint amfiteátrumszerűen emelkedik felé, s körfalai érintkeznek a legmagasabb ponton fekvő citadellával. A legjelentékenyebb épületei: a Hagia-Sofia mecset, a Kasszimije-mecset és a Szent György-bazilika. Sajnos, a belsejüket nem láthattuk meg, mert este levén, zárva voltak. Egyébként utcái rendetlenek, piszkosak és porosak. Egy kis baleset is történt velünk. A kocsink kerekéről lepattant a gummi, s így kénytelenek voltunk leszállani, s autóba átúlni, hogy le ne késsünk a vonatról. Alig hogy az állomásra visszajöttünk, a vonatunk is indult. S ennek következtében nem tudtunk elég kényelmesen elhelyezkedni. Már másik kocsiba akartunk átszállani, mikor a kalauz megnyugtató bennünket, hogy ez a kocsi Athénig megy, s közben az utasok le fognak szállni. Már a második éjszakát töltöttük a vonaton, így tehát jól esett volna, ha kényelmesebben helyezkedhettünk volna el.

Tíz órakor megindult a vonat, s mivel a hold halványan sütött, láthattuk a vidék közelebbi körvonalait. Eleinte a tengerparton haladtunk, majd lassankint mindig magasabbra emelkedtünk. Vonatunk prüszkölt, mint a teherkocsiba fogott ló, mikor hegynek kell mennie. Alig aludtam valamit; gyönyörködni akartam Hellásznak annyira magasztalt szépségein. Alig vártam, hogy pirkadjon. De a hajnalhasadás nem hozott nekem valami nagy gyönyörűséget. Most tapasztaltam igazán, hogy más olvasás után elképzelni valamit, más közvetlenül nézni és szemlélni. Bármerre robogott is vonatunk, mindenütt csak sziklákat és sziklákat láthat az ember. A természet fantasztikus szikla-képződései meglepik először a szemlélődőt, de csakhamar megúnja ezt a hegykatlanoknak egyébként nagyszerű és csodálatos

alkotását. Mily másképen képzeltem az Olympuszt, ahová a görögök képzelete az égi istenek palotáját varázsolta! A távolban magas és sivár hegyet láttam, bizony a mostani korban az istenek ott nem vigadoznának és Ganymedes, az istenek pohárnoka, megfagyna ott! Milyen másképen élt lelkemben a gyönyörű Tempe-völgy, amelynek szépségeiről az ókori költők és írók dicsőítő himnuszokat zengedeztek! Az erdők mindennütt le vannak tarolva, csak imitt-amott van a völgyekben egy kis gabona, vagy a domb oldalán szőlő, avagy olajfa-cserje. Talán két vagy három helyen láttuk, hogy patakok vize csergedezik. Mily szegényesek a városok és községek, amelyeken vonatunk átrobogott? Azt hittem, hogy az ókori Thebae valami régi köntösben jelenik meg. Ehelyett egy szegényes városkát láttam, amely szégyenli, hogy egykoron az összes görögök fölött uralkodott, s hegemoniájával megdöntötte a vezető államot, Athént. Ilyen és hasonló gondolatok között mentünk át Közép-Görögországon. Lassankint mindig kopárabb és sivárabb lett a vidék, jeléül annak, hogy Attikába érkeztünk, amely már az ókorban is híres volt terméketlenségéről. A hőség tűrhetetlen volt a vonaton, s alig vártuk, hogy a 46 órai utazásunknak vége legyen. Végre feltűnik Athén, s lelkesülve tekintünk ki, hogy lássuk milyen is valójában a világ egyik legrégebb városa? Beérünk 11 óra felé délelőtt az állomásra. Az első benyomás lelohaszt; nálunk sok kis városi állomás szebb és kellemesebb, mint ez.

Itt volnánk tehát Athénben? Az állomás környéke lakatlan, rendezetlen. Szemben egy kis korcsma, amely olyan piszkos, hogy nem mertünk benne leülni, hogy negyvennyolc órai utazásunk után egy kis üdítő italt, vagy ételt vegyünk magunkhoz.

Athén-nek az 1920-iki népszámlálás szerint 290 ezer lakója van. Legnagyobb része görög nemzetiségű. Egykoron államszervezetével, tudományával, művészetével minden más népet felülmúlt, most azonban a dicső múlton kívül nincsen semmije. Valami különös lanyhaság és tunyaság ömlik el a görög emberekre. Mindig azon jár az esze, miképen lehetne valakit rászednie. Ezt a jellegzetes vonást majdnem minden egyes kocsisnál, soffőrnél és hordárnál tapasztaltuk.

A perzselő hőség miatt majdnem lehetetlen a szabadban való időzés. Dél tájban csak olyanok járnak az utcán, akiknek elhalaszthatatlan dolguk van. A hőség hatása a növényzetre rendkívül káros. A nagy portól belepett falevelek csüggedten konyulnak alá, a fű mindenütt száraz. Alig látni egy-két ligetben friss és zöld pázsitot. A cyprusz, kaktusz, füge- és olajfa is olyan bánatosan konyítja alá fejét, mintha hónapok óta nem kapott volna esőt. A hőség elől mindenki, még az alsóbb rendű nép is, a délelőtti órákban a kávéházba, vagy vendéglőbe menekül; a délutáni tikkasztó meleg időt pedig otthon átalussza. Igazi városi elevenség és élet csak akkor kezdődik, mikor a hőség lecsillapul. A Phaleronba és a Pireusba vivő úton az autók rohannak, hogy a tengeri fürdőben üdülést keressenek a rajtaülők. Akik pedig ide nem juthatnak, azok a városban keresik fel az üdülés és szórakozás helyeit. A szabad tereken csak úgy nyüzsög a sok nép. Kisebb csoportok egy-egy asztal körül ülnek, s csendesen el-társalognak. Csakhamar ott terem egy énekesnő, aki hárfa kíséret mellett ad elő siralmas nótákat. Szívesen meghallgatják, de a fizetés nagyon gyéren történik; azért örömebb mulattatják az idegeneket, akiktől többet remélnék énekük keserves áriájáért.

De nézzünk szét Athénben! A klasszikus Athénnek kétségtelenül legszebb része az Akropolison terül el. Az Akropolis hosszukás fennsík, hossza 300 m., legnagyobb szélessége a közepén van és 130 méter. Hetven méterrel magasabban fekszik, mint a város többi része. A régi dicsőség romjai közül kiemelkednek: A Parthenon, vagyis Athena Parthenos istennő temploma; az Erechtheion, vagyis Athena Poliasnak legrégebbi szent helye, amely pompáját tekintve a görög művészetben is páratlan; a Nike Apteros, a Szárnyatlan győzelem temploma s a Propylaionok csarnokának maradványai. Megragadják még a szemlélő figyelmét az Akropolis déli oldalán levő Dionysos templom alap-építményei, s közvetlen fölötté levő Dionysos-színház romjai, nemkülönben a Herodes Attikos Odeionja. Csodálatos, az Akropolis romjainak látása nem ragadja magával a szemlélő lelkét. Szépségüket, mivel az idő és az egyes korok vadsága sok bájos vonást letördeltek ezen emlékekről, csak tanulmányozás után lehet felfogni. Aki kellő tanulmány nélkül nézi meg őket, azt hidegen hagyják a romok egészen.

A modern Athénnek egyik legkiválóbb utcája a Hermés-utca, amelynek végén van a Pireusba vezető vasuti állomás. Az utca közepén emelkedik a Kapnikarea-templom, majd kissé fordulva, a Hodos Euaggelistrias-on van Athén legszebb temploma a Metropolis, a görögkeleti patriarka székesegyháza. A Hermés-utca az Alkotmány-térre torkollik, amelyen áll a volt királyi palota kétemeletes épülete. Jón oszlopokkal ékesített előcsarnokával kellemes benyomást gyakorol a szemlélőre. A királyi palota felől négy utca ágazik ki. Legszebb és legszélesebb az Egyetem-utca. Mindjárt az elején jobb felül feltűnik a hymettosi és pentelei márványból épült

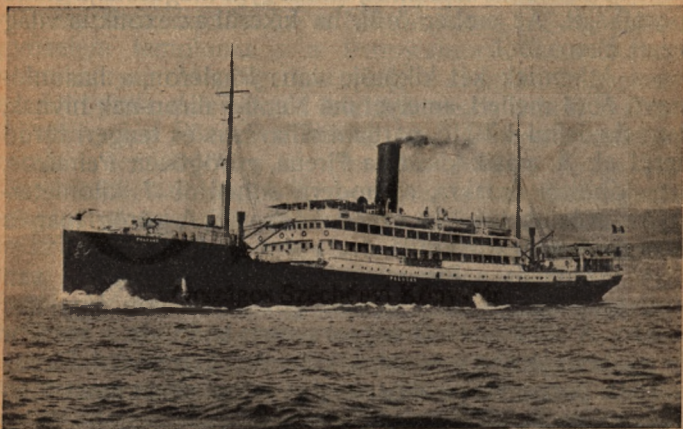
Schliemann-féle palota; majd a román stílusú római katolikus templom; mellette van az Akadémia, azután az Egyetem, majd a Pinakotheca épülete. A Stadion-utca az Alkotmány-tért az Egyetértés-térrel köti össze. Itt látjuk a parlament, a pénzügyminiszterium és a belügyminiszterium épületeit. A pénzügyminiszterium megett van a Szent Theodoros-templom. A nagyobb utcákon egymást érik a boltok, kávéházak és vendéglők. Az árusok éktelenül kiabálnak, mindegyik magasztalja eladó portékáját. Az ember örül, ha kikerül az exotikus világ ezen chaosából.

Athénnek két kikötője van: Phaleron, a hasonlónevű öböl mellett, amelyet ma Neon-Faliron-nak hívnak, kereskedelmi kikötő, partjain villaváros és tengeri fürdő terül el. A másik kikötő a Pireus, görögösen Peiraieos, az előbbtől északra, a modern Athéntől 7 kilométernyire. Körülbelül 134 ezer lakója van. A görög ipar és kereskedelem központja.

Athén és a Pireus majdnem teljesen egybe van építve. Villamos- és rendes gőz-vasút köti egymást össze. A főállomásról a gyorsvonat kijön ide, s máskor is gyakran járnak a vonatok ki és be. Egyébként Pireus városa poros és piszkos, az új városrészben most folynak az utcák kikövezései.

Athéntől Alexandriáig.

Június 21. Vonaton jöttünk ki a Pireusba. Sok utánjárásba került, míg megtaláltuk a mi hajónkat, a »Palacky«-t. A beszállás előtt egy kis meglepetés várt

Palacky, a Lloyd Triestino hajója.

reánk. A rendőrségre kellett kettőnknek mennünk, mivel a vám-rendőrség kifogásolta a transito-vizumunkat. Autóba szálltunk, s 20 perc múlva a rendőrségnél voltunk. Itt fényképet kértek tőlünk. Mivel ez nem volt nálunk, leküldtek bennünket az utcára, ahol a fényképész egy-két perc alatt levett bennünket. Tíz perc múlva már vittük fel a fényképet a rendőri hivatalba,

ahol a soros rendőrtisztviselő leírta a személyemre vonatkozó adatokat, s a rossz fényképet fölébe ragasztotta. Mikor fizetni akartam, kijelentette, hogy nem kell fizetni; de a másik társam, aki szatmáregyházmegyei pap volt, az fizetett busásan; hiába hivatkozott romániai polgárságára, azt válaszolta a rendőrtisztviselő, hogy más a politizálás és más a vizum fizetése. A rendőrségtől visszamentünk a vámhivatalhoz, s most már láttamozták a vizumot, s nem gördítettek több akadályt a hajóra szállás elé. Felszálltunk, és elhelyezkedtünk. A sok herce-hurcától kifáradtan ültem le egy székbe a fedélzeten, s végig hallgattam azt a sok veszedelmet, amelyet a hordárok és azok vezetője folytatott a közönséggel. Sokat utaztam már, de ilyen kiállhatatlan és tolakodó népet nem láttam, mint itt a görög népet. Ezt megkedvelni nem lehet.

7 órakor megindult a hajónk. Lassan és méltóságtelesen úszott ki a mellette levő nagy amerikai hajó mellől. A kikötő elején ott fészelt négy hadihajó, amelyek egyikének bronzágyúin a napnak sugarai visszaverődtek, s aranyos fénybe borították. Megragadtak a multnak emlékei, amint balról elhagyjuk a Phaleron kikötőt, s a háttérben még mindig látszanak az Akropolis romjai. A nap sugarai most búcsúznak, s így még szebbé teszik a kilátást.

A számtalan színárnyalat gyönyörködteti a szemet, s mindenki ámulva nézi, miként bukik alá a nap a vízbe, s még néhány percig a szivárvány minden színe megjelenik utána a levegőben. Az égbélszínű víztömeg lassankint szürkésbarnává olvad, s lassankint beáll a sötétség. Közben csöngetnek az esti ebédre. Elfoglaljuk helyünket, s várjuk, minő ételeket kapunk. Az első tálétel után tisztában voltunk azzal, hogy olaszos koszton

fogunk élni a hajón. Az étkezés után egyesek azonnal a kabinjaikba siettek, hogy fáradt tagjaikat három napos utazás után kényelembe helyezték, és egyszer derekasan megmohassák magukat. Néhányan azonban a fedélzeten maradtunk, hogy gyönyörködjünk abban, miképen fürdik a feljövő holdvilág a tenger vizében. De nem sokáig birtuk ki, a természet megkövetelte a jogát, szemünk kezdett lecsukódni; s így kénytelenek voltunk mi is álomra hajtani fejünket. Az egész hajón csak a gép folytatja egyenletes működését, mint azelőtt.

Egyszerre csak arra ébredtek fel, hogy a hajó hánykolódik. Mindjárt tudtam, hogy a tenger haragos kedvében van, s ezért görombáskodik velünk. Bizony már a nap is felkelt, amire én a fedélzetre jutottam. Még a görög szigetek, a Kikladok között jártunk, s épen egy hosszúkás sziget mellett haladt el hajónk, ahonnan dühösen verődtek vissza az amúgy is haragvó hullámok. Ami legjobban meglepett: az, hogy az összes szigetek mind sivarak, kopárok és lakatlanok. Nincs ezeken semmi élet: sem fű, sem fa, sem bokor. Pedig a hegyoldalakon még mindig látszanak az alacsony falak, amelyeket a termőföld védésére emeltek egykoron. Hova tűnt el ezen szigetek termékenysége? Letarolták a fákat; újat nem ültettek helyébe, a szél és zápor aztán a megmaradt földet lehordták a tengerbe. S ez a szomorú kép követett bennünket egész nap, mikor a Sporádok szigetcsoportjába értünk. Itt is minden sziget sivár és kopár.

Délután feltűnik az Egei-tenger szélén R h o d o s z szigete. Hajónk órákon keresztül megy mellette északról keletre kerülve. A sziget kiterjedése 1460 négyzetkilométer. Elég közel mentünk mellette, s így nagyon jól láttuk szegényes voltát. A fehér mészkövek csak úgy

csillámlottak a napsütésben! Csak imitt-amott láthattunk a tengerparton néhány kunyhóból álló halász-tanyát. 5 órakor hajónk eljutott a sziget fővárosához, Rhodoszhoz, vagy olaszosan Rodi-hoz. A kikötő előtt áll az »Il forte di San Nicola«, a Szent Miklós-erőd, amelyről büszkén lengeti a szél az olasz trikolort. Az egész sziget ugyanis 1912-től olasz fennhatóság alatt van.

Rodi (Rhodosz).

Amint kikötött a hajó, azonnal motoros-csónakba szálltunk, s kimentünk a partra, hogy megnézzük a várost. A város nem nagy, mindössze 13.300 lakosa van; a lakosság görög, török és olasz, de zsidó is található közöttük. A városnak régi körfalai több helyen megvannak, s a johanniták idejéből is fennmaradt több régi épület. Kivülről néztük csak meg a Szent János-székesegyházat, a török mecsetet, a régi várat, amelynek

falán ott cirkáltak az olasz katonák. A tengerparton elterülő piac fásítva van, ugyszintén a város kisebb-nagyobb parkjai is. Meglátszik az egész városon az olasz kultúra hatása. Estefelé járt az idő, s így az utcák is népesedni kezdtek. Feltűnt, hogy a török nők egyik része már félre csapva viseli a jellegzetes fátyolt. Szembejött velünk néhány előkelő török nő: sárga cipővel a lábukon, térdig érő szoknyában és testszínű harisnyában. Egyik társunk intett nekik, hogy a fátyolt eresszék le; mire az egyik mosolyogva leeresztette, de a következő pillanatban már ismét felhajtotta fejére. Vettünk néhány levelezőlapot; de nem voltak tolakodók; s az utcákon a gyermekek nem kértek alamizsnát, »baksis«-t. Egészen megelégedve mentünk vissza a hajónkhoz. Gyönyörű szép este volt, s így gyönyörködhattunk az előttünk levő kis városivilágításában. Este 11 órakor a hajónk felszedte horgonyait, s megindultunk egyenesen Alexandria felé.

Június 23-án szombaton hajnalban már a nyílt tengeren voltunk. Bármerre néztünk, nem láttunk mást, csak vizet. De ez a víz ma nem volt égbék színű, hanem zord, barnás színű; s a hullámok egymás után torlódtak egymásra. Az utasok legtöbbször rosszullett fogta el; magam sem dicsekedhettem valami kitűnő közérzettel. A szél elég erősen fújt, de azért valóságos vihar jellegét még sem öltötte magára. Misézni szerettem volna, de közben annyira csapkodta a hullám a hajó oldalait, s annyira ringott a hajó, hogy nem mertem megkezdeni a szent misét. Ilyen módon telt el az egész nap. Reggel felé aztán megszűnt a szél, a hullámok is lassankint elsimultak. Közeledtünk Afrikához. Néhány órába került, míg kibontakozott az a sárga kis folt, amely felé hajónk sietve törekedett: *Alexandria*

városa. Lassankint megelevenedik a fedélzet, mindenki előveszi a messzelátót, hogy kikémlélje, hol köt ki a hajó. Minő színes kép tárul itt a szemlélő elé! Minő mozgás, lárma fogadja itt az utast! A hajó lassan befordul a kikötőbe, ahol mintegy hosszú utcán kell végig mennie a jelzők között, míg eljut a mólóra. A hajó megállt. Hivatalos közegek jönnek fel, hogy el-

Alexandria.

végezzék az előírt formásokat. Ezalatt elárasztják az arab hordárok a hajónkat. Hangosan kínálgatták, és ajánlották szolgálataikat. Nekünk azonban nem volt rájuk szükségünk, mert csomag nélkül akartunk kiszállani. A fülsiketítő lárma és éktelen szaladgálás közepette sikerült a hajóról leszállanunk. Az angol rendőr megvizsgálta útleveleinket, s azután elhagyhattuk a kikötőt, hogy a várost és annak nevezetességeit megnézzük.

Egyiptomban.

Mivel a nagy podgyászunkat a hajón hagytuk, a vámvizsgálaton gyorsan átestünk. Felültünk a villamosra, s jó félóra mulva ott voltunk a ferencrendiek templománál. Előtte park van, s így csak akkor vettük észre, amikor már ott voltunk. Nagyon szívesen fogadtak; a beszélő-szobában letettük felöltőinket és egyéb kisebb csomagjainkat, és bementünk a templomba. Vasárnap volt, június 24-ke. Én felöltöztem a sekrestyében, és kimentem misézni. A tegnapi viharnak a hatását akkor kezdtem érezni, mikor az oltárnál térdet kellett hajtanom. Reszketett minden tagom, de különösen remegett a lábam. A misét azért sikerült minden baj nélkül befejeznem; s utána a ferencrendiek jó kávéjával egy kissé helyrehoztam testi gyengeségemet. Mivel kezdődött a tizórai prédikáció és nagy mise, a templomot nem szemlélhettük meg. Megnéztük helyette a rendházzal egybeépített ifjúsági egyesület termeit és színházát.

Majd a város megtekintésére indultunk. A l e x a n d r i a lakossága körülbelül 444.600; majdnem egyharmada európai: olasz, görög, francia, angol és német; a nagyobb rész arab és török. A város két részből áll: ó- és újváros. Először az újvárost néztük meg. Ez beillik bármely európai városnak. Az utcasarkokon mindenütt ott áll a rendőr, aki a legkészségesebben útbaigazít minden idegent. Sétánkban először a Mohammed Ali-térre mentünk, amely Alexandriának főtere két szökőkúttal és sétatérrel. A tér közepén van Mohammed Alinak lovasszobra. Az ércbe öntött szobor ellenkezik

ugyan a mohammedán vallás törvényeivel, de Ismail pasa, aki ezt a szobrot felállította, szembeszállt minden vallási előítéllettel. E téren van az angolok temploma, a börze és egyéb nyilvános épület. Kávéházaik európai jellegűek, és boltjaik díszes kirakataikkal versenyeznek az európai boltokkal.

Kocsira ültünk aztán, s bejártuk az arab városrészt. Az utcák egyenetlenek, tele vannak piszokkal, bűzzel. A házak fából vannak nagyobbrészt összerakolva; a tető rendszeren lapos, hogy a család naplemente után a hús levegőt élvezhesse. A házak földszinti részében boltok és műhelyek vannak, ahol az iparosok minden neme gyakorolja elég kezdetleges mesterségét.

A hosszú Rasz-et-Tin utcán végig menve, eljutottunk a török városrészbe; itt már valamivel rendezebbek a házak, s tisztábbak az utcák. A hosszú utca egy téren végződik, itt van a khedive, vagy most az egyiptomi alkirály palotája, nagy kert veszi körül. Hosszú kocsizás után eljutottunk egy magaslatig, amelyen Pompeius szobra áll. A VI. században állította ezt fel Pompeius nevű kormányzó Dioclecius császár tiszteletére. 20 méter magas, vörös gránitból faragott oszlop, szép korinthusi fejjel. Valószínűleg a császár szobra állott rajta. Közel voltak már a katakombák, amelyeket Nagy Konstantinus idejében ástak ki, de mivel vezetőnk szerint kőbányák jelenleg, nem volt kedvünk megnézni. A domb alján van az arab temető. Egyetlen egy fa, vagy virág nincsen itt; csak ezrével összehalmozott sírok, amelyek kis alacsony fallal vannak körülvéve és bemeszelve. Ha a halott fejénél levő kőoszlopon turbános dísz van, akkor a nyugvó férfi, ha simavégű, akkor asszony alussza örök álmát alatta.

Tovább is szemléltük volna a város nevezetességeit, de egyrészt a roppant hőség, másrészt a baksisért zaklató gyerekek erőszakossága visszatérésre kényszerítettek.

Visszatérve megnéztük a bazárt. Görög, arab, zsidó, török, örmény és olasz kereskedők vegyesen fordulnak itt elő. A pénzváltók a legnagyobb melegben is az utcán ülnek egy kis asztal mellett. Magyar száz pengőst akartam beváltani, de csak 15 dollárt akart érte adni. Egy dollárért pedig csak 19 piasztert adott, míg Kairóban 20-at kaptunk érte. Az egyetlen pénz, amelyet minden kereskedő elfogadott, és szó nélkül átszámított, a dollár volt. Ezt ismeri mindenki.

A vendéglőben ettünk ebédet. Asztalunk szépen fel volt díszítve virágokkal. A felszolgáló pincérnép között több sötét arcú nubiai is volt, akik fehér szoknyában, derékon színes övvel, lábukon papuccsal, fejükön kis vörös fezzel, igazán kellemes megjelenésűek voltak; ügyesen mozogtak, s figyelmesen kiszolgáltak. Mikor látták, hogy nem izlik a meleg ital, rögtön hoztak tálakban jeget, hogy rakjuk poharainkba.

Ebéd után a ferencrendiek zárdájának udvarán gyülekeztünk, ahonnan autón mentünk ki az állomásra.

Három órakor indult a vonatunk. A hőség tűrhetetlen, de azért gyönyörködünk a vidék változatosságában. Eleinte kertek között haladunk, ahol a pálmafák és a virágok a nagy forróságban csüggedten hajtották meg fejüket. Csakhamar elhagyjuk a várost, kiérünk a mezőkre. A vidék képe egyszerre megváltozik. Csatorna csatornát ér. A csatornák partján gazdag tenyészet, vagy már áldás mindenütt. A legtöbb helyen már a szérún nyomtatnak. A nyomtatás nagyon egyszerű: egy tevét, meg egy lovat, vagy szamarat szánkóba

fognak, amelyen egy kis 10—12 éves gyerek ül, s hajtja körben a befogott állatokat; több helyen bivalyt is láttam befogva, még pedig szamár társaságában. Cséplőgépet sehol sem láttam. A tarlót már vetésre készítik; először iszapot hordanak rá, amely helyettesíti a műtrágyát, s azután elvetik a magot. A rizsföldeken még nem arattak; de már azok is sárgulni kezdtek. Vonatunk közben robog tovább; falvak és városok elég sűrűen vonulnak el előttünk. A munkás felláh, aki a mezőn egy bivallyal és egy szamárral szántogat egyszerű ósdi ekéjével, felénk se néz, mikor elrobog előtte a vonatunk. Este felé aztán majdnem minden felláh birtokánál megindul az öntözés; a nagy merítőkereket legtöbbször bivaly, vagy szamár hajtja egyforma lassúsággal és mélasággal. A nagy csatorna töltésein egymás után feltűnnek a tevék sorai. A türelmes állatok nagy terhükkel lassan cammognak az úton, előttük egy számaron megy a gazdájuk, akinek kezében van az első tevének kötőfékje. Nyomukban haladnak a szegény felláh nők, tiszta feketébe öltözve, nagy teherrel a fejükön.

A 211 kilométer hosszú utat majdnem 5 óra alatt tettük meg. Közben megálltunk Beda, Damanhur, Kafr ez-Zajätha, Tanta és Benha állomásoknál. Itt felszállt néhány árus, akik a rohanó vonaton üdítő italokat árultak. Damanhur után egyszerre csak feltűnik a Nilus egyik ága, a rosettei, s amint a vashidon átrobog vonatunk, látjuk, milyen méltóságosan hömpölyög bőséges vizével tovább. Már sötétedni kezdett, mikor 8 óra után berobogott vonatunk a kairói pályaudvarba. Autóba ültünk, és a Hotel National-ba mentünk. A szobák kialakozása után vacsorához ültünk. A felszolgáló pincérek között nemcsak arabok, hanem négerék is voltak, sőt egy felvidéki, most slovenskói is. A ki-

szolgálat kifogástalan, a konyha elég jó volt; az italok jégbehűtöttek. Vacsora után úgy 10 óra tájban körsétára indultunk, hogy lássuk az éjjeli életet. Mindenütt az utcák fényesen ki vannak világítva; az üzletek nyitvák; a boulevardokon óriási sürgés-forgás, a kávéházak előtt, sőt még az utcán is nagy embertömeg ül az asz-

A vasuti állomás Kairóban.

talok körül, s fogyasztja a hűsítő italokat. Igazán meszerű ezt a hullámzó, tarka-barka tömeget nézni. Európa összes népeinek halljuk itt nyelvét, s hogy a kép még érdekesebb legyen, látjuk itt Ázsiának és Afrikának minden színes fajtáját. Egy kis szellő is lengedezett, s így valósággal üdülés-számba vettük a másfélórás sétát. Éjfél felé kerültünk ágyba, s még ott is sokáig hallottuk az elvonuló tömeg zaját.

Kairó Egyiptom fővárosa a Mokattam-hegy tövében fekszik, a Nilus partján, mielőtt a folyó két részre szakadna. Egyik oldalról a termékeny Nilus völgye, a másik oldalról pedig a homoksivatag övezi a várost. Nemcsak a Mokattam-hegy kopár gerincével, hanem a homoksivatag is benyomul a város alá. A Mokattam-hegyen van a fellegvár és Mohammed Ali fehér alabastrom mecsetje. Alatta terül el az arab városrész szűk utcáival, erkélyes faházaival; míg az új városrész egészen európai izlés szerint épült hatalmas palotákkal és fényesebbnél fényesebb szállodákkal. Lakóinak száma jóval felülhaladja a 791,000-et. Arab, török, kopt, felláh a lakosság nagyobb része, a kisebbségben képviselve van Európa majdnem minden nemzete.

Az arabok és törökök nagyjából európaiasan öltözködnek, fejükön még jobbára fezt viselnek; míg a koptok kék vagy fekete turbánt. Az arab és török nők még mindig fátyolt hordanak, sőt még orrukon a rézhenger mindig látható, de a divat mégis tért hódított közöttük. Már láttunk ugyanis olyan arab és török nőket, akik nem bugyogó-nadrágban, hanem térdigérő szoknyában, sárga cipőben és selyem, világos harisnyában sétálgattak, sőt ezek közül egyesek a fátyolt is letették egészen, vagy félrecsapva hordták. De legfeljebb volt a sokféle színű viselet között az európaiasan öltözött néger nő. Érdekes, hogy az arab és török férfiú még ezek mellett is elmegy anélkül, hogy rájuk tekintene.

Június 25-én reggel 7 órakor a város belsejében felültünk a villamosra, hogy a pyramisokhoz menjünk. A Kaszr el Nil szép vashidján átkelve, a 12 kilométer hosszú magas töltésű úton terebélyes lebbach-fák között szalad a villamos-kocsink a gizehi pyramisokhoz.

Tarka kép vonul el mellettünk. A tevekaravánok példás rendben vonulnak az út szélén. Teher-autók türkölnek; az angol-csendőr meg nyugodtan áll az út közepén, de nem gummibottal, hanem fegyverrel a vállán. A szegény felláhok dolgoznak itt-ott a mezőkön; a kis felláhgyermek meg egykedvűen az árok partján cukornádat

Út a pyramisokhoz.

rágcsálnak. A felláhok szegényes vályogputrijai és az ujonnan épült paloták váltakoznak egymás után.

Megáll a villamos. Magunk előtt látjuk balról Gizeh falút, jobbra pedig a pyramisokat. A falú lakósai megrohantak bennünket. Egyik vezetőnek ajánlkozik, a másik a tevéjét, vagy szamarát ajánlja, hogy azon tegyük meg a pyramisokhoz vezető 15—20 perces utat. Közben meg apró antik dolgaikat ajánlgatják megvé-

telre. Lerázni nem lehet őket, elkisérnek a pyramisokhoz is. Eleinte aszfalt-úton, később serpentin-úton, majd homok-úton megyünk a három óriási pyramis felé. Elöl áll a Khufu, mögötte a Kafa és a Menkara fáraók pyramisa. Az elsőt szemléltük meg. 150 méter széles négyzeten emelkedik ez a hatalmas, 150 méter magas kőkolosszus, amelyet Khufu fáraó építtetett Kr.

A pyramisok Gizeh falú mellett.

e. 3733 évvel. A tudósok kiszámították, hogy 2,325,300 köbméter kőanyag van benne, s hogy Marokkótól egész a Szuezig kőfallyal lehetne elzárni köveiből Afrika északi részét. Nem az idő vasfoga tépdeste meg a pyramis szépségét, és tördelte le köveit, hanem az irigy emberi kéz rongálta meg, amely e csodaépítményt szét akarta rombolni. Ezen pyramisra fel is lehet mászni; de legalább is két vezetőre van szükség, akik az illetőt felrángatják a rendszertelen nagyságú kőfo-

kokra. A pyramisba is be lehet menni, körülbelül 20 méter magasságban kezdődik a bejárat. Ezek a nagy pyramisok itt mind üresek, mert a perzsák már régen kirabolták őket. A Khufu pyramisában a nagy teremben még megvan a vörös gránit szarkofág, amelyben a fáraó mumiája volt, de üres és töredezett. Ez a pyramis volt a nagy fáraó síremléke, előtte van a gránit-templom, amelyet az angolok most már egészen kiástak, s így látni lehet az egész templom alapzatát. Mellette van a sfinx, amelynek egész teste sziklából van kifaragva. A nyugvó test oroszlán alakot mutat, amelyen férfi-fej látható. Az egész alak 20 méter magas, 50 méter hosszú; az arc szélessége 4·15 méter, a fül 1·37 méter, az orr 1·70 méter, a száj 2·40 méter.

A Menkara pyramisban levő szarkofágot az angolok Londonba akarták szállítani, de a hajójuk a spanyol partoknál elsülyedt.

A kirándulás öröme nem lett volna teljes, ha elő nem kerül a fényképész, aki az egész társaságot levette. A tevéken és szamarakon ülő társaságot természetesen nem volt könnyű dolog rendbe állítani; s elképzelhető az óriási hahota, mikor az egyik utas a számárra úgy ült fel, hogy a szamár fejének hátat fordított.

A legnagyobb szerencsénk az volt, hogy az ég borús volt, s egy kis szellő lengedezett, mert enélkül június 25-én délelőtt tűrhetetlen lett volna a hőség a Szahara szélén.

Kirándulásunkat befejezve, felültünk a villamosra, s visszajöttünk a városba, hogy egyéb nevezetességeit is megnézzük. Az utcákon mindenütt sürgés-forgás és bábeli nyelv-zavar. A kocsik és lovasok csak lépésben haladhatnak, az autók hiába túlkölnék, a nagy tömeg

alig bir mozogni. A kirakatok előtt megállani nem lehet, a báméskodót oldalba lökik a hordárok, akik alig tudnak maguknak utat törni.

Az utcának érdekes alakja a víz-árus, aki a hátára vetett disznó-, vagy kecskebőr-tömlőben hordja a vizet, s kezében vörösréz-tányérját csörgeti, s így kínálja a hűsítő italt. Az utcasarkokon egy más árus áll, aki narancsléből, főtt mazsolából és kajszin-barackból készült italát kínálja nagy buzgalommal, s poharában felfelmutatja a színes folyadékot, amelybe időközönként jégdarabot is tesz bele. Majd feltűnnek a félmeztelenül szaladgáló pékinasok, akik frissen sült pereceket árulnak. De árulnak pörkölt dinnyemagot és tökmagot, száraz borsót, csicseri-borsót is. Úgy látszik, ezek mind kedves csemegék, mert veszik őket.

Kairó modern utcájában sok a koldus; jobbára arab és felláh asszonyok, akiknek ölében mesztelen, piszkos poronty van, s kétségbeejtő hangon kérnek alamizsnát. A legtöbb gyermek szembajos (trachomás), s a legyek egészen ellepik, s aztán hordják szét a mérges bacillusokat. Alig győzzük a legyeket elhajtani magunkról. A cipőtisztító fiúk minduntalan alkalmatlankodnak. Száz lépésnyire is elfut az ember után, s egy óvatatlan pillanatban már keféli is a cipőt, s utána nyújtja a markát a fizettségért. Szemközt jön velünk egy lakodalmas menet. Legelől jött két arab lóháton, akik kardjaikkal folytonosan hadonáznak. Ezután több arab lovas jön aranyos szerszámú lovakon, díszes öltözetben, színes selyem turbánnal; nyomukban halad két ünnepi díszbe öltöztetett teve, minden lépésüket a csengetyük hangja kíséri. A két teve egy dísz-hintót hord, amelyben ül a vőlegény egyik rokonával. A zenészek csapata kíséri, majd utána ismét két felcifrázott

teve hoz egy dísz-hintót, amelyben fényes ruhában a lefátyolozott menyasszony ül egyik nőrokonával. Négy férfi rózsaszínű selyem mennyezetet tartott föléje. Bezárta a menetet egy hosszú kocsisor, majd körülötte pedig a kíváncsiak nagy tömege. A nők mindenfelé cukrot dobálnak. Alig haladt el a lakodalmas-menet, arab temetés-menettel találkozunk. Elöl deryisek mentek, majd siránkozó asszonyok, akik fekete fátyolukkal igazán kísérteties benyomást keltettek. A nyílt koporsóban feküdt a halott, amely szőnyeggel volt letakarva. A koporsót hárman vitték: elöl ketten, hátul egy; s az árván maradt kis gyermekek a koporsó alatt lépdeltek. Igazán megható jelenet a maga egyszerűségében is.

Alig haladt el a gyászos menet, újabb zúr-zavar, láрма fogad bennünket; bohócok, komédiások és kigyóbúvölők csoportja tart előadást egyik tér baloldalán. Odamegyünk az egyik csoporthoz, s látjuk, hogy egy szurtos néger egy nagy kigyót vesz ki a zsákjából, amely ide-oda vetette magát, s erősen sziszegett, de gazdája villogó tekintetétől egyszerre csak megszeliült, s az utálatos hulló mind lassabban sziszegett, majd teljesen megmerevült, s mint egy darab-fa feküdt a néger ölében.

Érdemes a bazárok területét is megnézni. A bazárok árucikkek szerint sorakoznak egymás mellé: mézsáros-, cipész-, asztalos-, szabó-, fűszer-, aranyműves-, stb. A bazárok bódéi előtt egy magas emelvény van, amely gyékénnyel vagy szőnyeggel van leborítva. Az emelvényen keresztbe vetett lábakkal ül a kereskedő, melléje kuporodik a vevő is, akit igen sokszor kávéval kínál meg a kereskedő.

A mézsárosok bazárjában ezer meg ezer légy lepi el a kitett húsokat; a fűszeresek bazárjában olyan

erős illat van, hogy a hozzá nem szokott látogató nem bírja ki. Az ékszerészek bazárja a zsidó-negyedben van, ahol a bódében nemcsak áruikat rakják ki az ötvösök, hanem ők is ott dolgoznak. A rézművesek bazárja szintén nagyon érdekes, mert saját szemével látja az ember, hogyan készülnek Keletnek rézedényei. A legérdekesebb azonban a bazárok területén a kupolákkal fedett nagy árúcsarnok, ahol Arábiának, Szudánnak összehordott kincsei összevegyülnek az európai gyártmányokkal.

A mohammedánok köztemetője a várostól keletre fekszik a Mokattam-hegy lábánál. A sírt egy kőtömb jelzi minden dísz, felírás és virág nélkül. Még kerítése sincs a temetőnek. Közel vannak ehhez a mamelukok sírjai, a düledező mecsetek, de senki sem tudta azok neveit, akik itt pihenek örök álmukat. A városhoz legközelebb vannak a khalifák sírjai. Az építészetnek ezen remekei most szánandó állapotban vannak: falaik düledeznek, kupoláik roskadoznak, ajtóik betöredeztek. A *Dzsámia Kait-Bej*, a rabszolgából lett uralkodó mecsetje és sírja Kairó legizlésesebb mecsetje. Kupolája arabeszekkel van díszítve, s három emeletes minaretje büszkén mered az ég felé.

A *Dzsámia Sultan Barkuk* négyszögű, nagy mecset; két kupolája van és három erkélyes kis minaretje. A nagyobb kupola alatt Barkuk szultán és két fia nyugszik, míg a kisebbik alatt háremhölgyek holttestei pihennek. Az arab őr erősen hangoztatta, hogy Barkuk szultán kőkoporsója meggyógyítja a szembetegségeket. A sírkőre vizet kell önteni, s ezt az ott heverő kővel dörzsölni és a keletkezett feketés sárral kell bekenni a beteg szemét. A *Maristan Kalaun* mecset még elég jó karban van, ezt 1295-ben El-Mansúr

Kalaun építtette. A *Dzsámia el-Hakim*, amelyet 1003-ban építtetett El-Hakim khalifa, most már egészen romban hever. A *Dzsámia El-Muaijad* bejárata csinos, a szentélye pedig márvány-mozaikokkal van díszítve. Az El-Fakihani, az El-Ghuri mecsetek és az El-Azhar mecsetek karcsú minaretjeivel feltűnnek. A *Dzsámia Sultan Hassan* az arab-bizanti építészetnek egyik remeke, minaretje 90 méter magas. A szószék mellett egy díszes ajtó nyílik a mauzoleumba, ahol egyszerű szarkofágban nyugszik Hassan szultán.

Kairónak legszebb mecsetje a citadella mellett a hegyoldalban épített *Mohammed Ali mecsetje*, 400 fehér, faragott márványoszloppal és két gyönyörű minarettel és hatalmas kupolával bámulatos hatást gyakorol a nézőre. A belsejében a látvány még megkapóbb. A hatalmas kupolát négy gyönyörű alabastom-pillér tartja, a karzatot pedig hat alabastrom-oszlop. A kupola alatt van a remek faragású imazsámoly (kibla); jobbra ettől a szószék (mambar). A bejárattól jobbra van egy kis kápolnaszerű falmélyedés, itt fekszik Mohammed Ali.

A Mohammed Ali mecsetje mellett van a fellegvár, a citadella. Bent kaszárnya, s falairól sötéten néznek le a városra a nagy ágyúk torkai. De nem csak ezen ágyúk nyomják el az arabok lelkében a fel-felgyülemlő szabadságérzetet, hanem a Felső-Egyiptomban levő nilusi-gát, az asszuani duzzasztó, amelynek zsilipjei akkor teszik sivárrá és terméketlenné a buján termő földeket, mikor az angolok akarják.

Kairó egyik nevezetessége a mohammedán-egyetem (Al-Azhar) is. Ez Keletnek legnépesebb főiskolája. Innen kerülnek ki az imámok, a sejkek, akik szónokolnak, a katibok, akik pénteken a mecsetekben előimádkoznak, a müezzinek, akik a minaretek erkélyeiről naponta

ötször hívják fel a hívőket a mosakodásra és Allah dicsőítésére. Az egyetem helyiségei mecset számba mennek, s azért vagy mezitláb, vagy papucsban szabad belépni. A növendékek a pajtaszerű nagy termekben gyékényen heverésznek, tanulgatnak; s hajlongások között magolják a Korán szövegét. Itt-amott láttam, hogy a növendék felmondja leckéjét a tanárnak, s utána kezét csókolva visszatér helyére. A tanulók között nem csak gyerekek vannak, hanem ősz-szakállú férfiak is. Az előadás nincs órához kötve, a tanár akkor hagyja abba a tanítást, amikor jónak látja. A kisebb diákok bizony gyakran kapnak ütlegeteket is, ha nem tudják felmondani leckéjüket. S ezt a büntetést még az idegenek előtt sem engedik el. A tanítás gyengességétől nagyon lehűtve, hagytuk el a mohammedán tudományok csarnokát.

A gizehi-múzeum megszemlélése egyike az utazás legtanulságosabb pontjának. A Nilus nagyhidja mellett van, a Kaszr el Nil kaszárnyától északra. Mindjárt a bejáratnál két nagy sfinx fogad bennünket; a baloldalon levő valódi, a jobboldalon levő ellen csak utánzat. Az udvaron van Mariette Ágoston, francia tudósnak, a múzeum megalapítójának szarkofágja holttestével együtt. A múzeum emeletes épület, amelynek minden csarnoka és terme tömve van kincsekkel. Egy egész terem az istenek szobraival van megrakva. Vannak itt szobrok bronzból, kék és zöld zománcból, ólomból, kőből és fából. A leggyakoribb Osiris isten szobra. Az isteneknek szentelt állatokat is láthatjuk itt részint bebalzsamozott múmiákban, részint szobrokban. A szent állatok között első helyen foglal helyet az apisbika, Ptha istennek élőképe. Ennek számos bronz-szobra van. Lekötötte figyelmünket a Hathor-tehén szobra, amely

alatt és amely előtt egy-egy királyi alak látható. Van egy szemüveges kígyónak szép zöld zománc képe. Láttunk bebalzsamozott ibisz madarat, krokodilt és számos ganajturó bogarat (scarabeus). Ez a ganajturó bogár, az egyiptomiak szent állata volt, mert ez a halottnak feltámadását jelképezte; azért bronzból, vagy más anyagból, kék és zöld zománcos szobrocska alakjában a halott szívére tették. De láthatni macska múmiát is és disznó zöld zománcos szobrocskáját is. A múzeumban a múmia-osztály rendkívül gazdag. A múmia-szekrényt kívülről vörös, sárga és kék színekkel kevert rajzokkal, felírásokkal díszítették. Üvegszekrényben fekszenek most I. Ramses és neje Nofirtari, I. Amenhotpu, II. Thutmes, I. Seti, II. Ramses és Tut-Ankh-Amen, a legújabban felfedezett fáraó múmiája. Pinotem királynak és irnokának arca még most is olyan üde, mintha három napos halottak volnának. I. Amenhotpu múmiáját virágkoszorú veszi körül, s a virágokon látható egy darázs is. A múmiákon látható, hogy körmeiket, szempilláikat és szájukat kifestették; egyik-másik múmián még a haj és a szempilla színét is meg lehet határozni. Külön szekrényeken lehet látni a fáraók és egyéb múmiák mellett talált bútorokat, vagy azok kisebbített másait; úgyszintén az élelmicikkek egész halmazát. Van buza, darált árpa, bab, zab, köles, mák, aszalt szilva, olajbogyó és tojás. A legtöbb múmia azonban nincsen kibontva. Az emeleten megcsodáltuk a világ leggazdagabb ékszergyűjteményét. Az ékszerek művészi vésésükkel, az elefántcsontnyelű füstölők, lámpák, a kókuszvirág, a lótuszvirág, bronztükrök, kámvák, skarabeuszok, mind olyanok, hogy a modern ötvös-művészet nem tudja felülmulni. Még a múzeum elhagyása után is sokáig előttem állott a Sekh el beled, a szakakai bíró faszobra, amely-

nek szeme kvarckő, pupillája rézszög és az egész szem bronzkeretben van; úgyszintén Knunit hercegnőnek káprázatos csillogású, gyémántokkal ékesített, lótusz-virágokkal és nefelejcsékekkel diszített koronája.

A kairói állatkert elég nagy és rendezett, de állatállománya meg se közelíti Európa egyes városainak állatkertjét. A nagy hőség miatt az állatok lesóványodnak, és hamarosan elpusztulnak.

Kairónak a legszebb és legnagyobb sétateré az Ezbekije-kert, amely négyszögű és kilenc és fél hektárnyi területen terjed el. Ennél szebbet Európában sem lehet látni. A kert közepén tó van; a kert egyik végében csepp-kőbarlang mesterséges vízeséssel. A keleti növényzet minden növénye képviselve van itt a datolya pálmától a legalacsonyabb bokorig. Aki Kairóban egy kicsit felüdülni és szórakozni akar, keresse fel délutánonkint ezt a kertet. Délutánonkint ugyanis katona zenekarok játszanak, s egy kis színházban előadások is vannak.

A Nilus balpartján villamoson ki lehet menni Ó-Kairóba, ahol Abu Sergé nevű kopt templomot találunk. A kriptában mutogatják azt a helyet, ahol a hagyomány szerint Jézus, Mária és József egyiptomi tartózkodásuk alatt laktak.

Kairótól 10 kilométernyire van Matarijéh község. A kairói központi pályaudvar közelében van a hasonló nevű pályaudvar, ahonnan naponkint gyakorta közlekedik a vonat. Matarijéh község állomásához néhány száz lépésnyire kert van, amelyben hatalmas vadfügefa áll azon a helyen, ahol a hagyomány szerint az Egyiptomba menekülő Szent Család megpihent. A fát kerítés veszi körül, s az őr engedélye nélkül még egy levelet sem szabad leszakítani. A kertben kitűnő vízű

kutat is találunk, amelyet köröskörül illatos bokrok környeznek. A hagyomány szerint a Szent Szűz itt mosta ki a kis Jézuska ruháit, s amerre a vizet öntötte, illatos bokrok és virágok nyiltak. A szent fától nem messze van a lyoni jezsuiták gyönyörű kis temploma és háza. A templom a Szent Család tiszteletére van szentelve. A főoltáron a Szent Család művészi, fehér márvány-szobra áll; a falakon pedig a menekülés egyes mozzanatait látjuk lefestve. A freskók nagyon költői hatásúak. Egy márványlapon a következő feliratot olvastam:

PUERO JESU
B. M. V. ET DIVO JOSEPH
EXULIBUS
SOCIETAS JESU LUGDUNENSIS
DISPERSA ET EXUL
D. D. D.

(A száműzött Gyermeke-Jézusnak, a Boldogságos Szűz Máriának és Szent Józsefnek ajándékozta, és ajánlja a szétszórt és száműzött lyoni jezsuiták társasága.)

E kedves templom olyan vonzó, hogy alig tud az ember megválni tőle.

A Szent Szűz ezen kies helyétől 20 percnyire egy 20 méter magas vörös gránit-oszlop mutatja az ősrégi Heliopolis, vagyis a Napisten városának helyét. Öt méternyire most is a föld színe felett van ez az obeliszk, míg a város 8 méternyire fekszik a föld színe alatt. A régi Heliopolis eltűnt. Kairó fellelegvárának falai talán tudnának beszélni arról is, hogy a romok nem kerültek-e ide is? A régi város fölött most gyapot, cukornád, kukorica és egyéb ültetvények teremnek, s csak az obeliszk körül levő vadfügefák (szikomor) levelei susognak a régi múlt időkről.

Bár a régi Heliopolis eltűnt, Kairó közelében Új-Heliopolis néven új, modern város keletkezett az azelőtt még terméketlen homoksivatagban. Egy belga pénzcsoport varázsolta elő ezt a szép várost, amely a kairóiaknak kedvenc üdülő helye. Utcái szélesek és egyenesek; házai görög, reneszánsz, mór, barock és egyéb stílusban épültek. Mindenütt kert és villaszerű elrendezés; a villamos közlekedés nagyon megkönnyíti e gyönyörű város megtekintését.

Akinek ideje van, ne mulassza el megtekinteni Memphis város romjait. A központi pályaudvarból indul a vonat és egy óra alatt eljut Badrechen állomásig; innen számárhátan 1 óra és 30 perc alatt Memphis romjaihoz érünk. II. Ramzesz hatalmas szobrai, a Serapeum az apisbikák múmiáival, a Ti-masztaba és Ptah Hotep egyiptomi király sírja eléggé kárpótolnak azon fáradságért, amelyet a nagy hőségben el kell viselnünk.

Most a második utazásom alkalmával, mivel Kairóban csupán 24 órát töltöttünk, azért csak a Kairóban létező dolgokat és a pyramisokat néztük meg. S utána ugyanazon az úton, amelyen jöttünk, visszamentünk Alexandriába. Az állomáson egy úri ember ajánlkozott a kalauzolásra, az ő vezetésével villamosra ültünk, amely egészen a vámházig ment, ahonnan már könnyen el tudtunk jutni a hajónkhoz, a Palacky-hoz. Másnap, azaz június 26-án reggel elmentünk a ferencrendiek zárdájába, ahonnan az egyik páter elvezetett bennünket a rendőrségre. Itt az orvos kiállította egészséges voltunkról az igazolványt, mire nagy előzékenység mellett átadták útlevelünket. Utána megnéztük a ferencrendiek szép templomát. Az egyik kápolnában fekszik Szent Szabina vértanú holtteste, mellette egy üvegben van

megaludt vére. Majd autóba ültünk, s megnéztük a város északi részén, a Rosette kikötő táján levő muzeumot. Nem oly nagy, s nem oly gazdag, mint a kairói múzeum, de sok szép és értékes dolog van benne, úgy hogy érdemes végig tekinteni. Ebédre visszamentünk a hajóra; s vártuk az elindulást. Délután 5 órakor felszedte a horgonyait hajónk, s meglehetősen hullámvész között elindultunk Port-Saidba. A hajónk utasai nagyon megváltoztak. Volt itt arab, török, európai, ázsiai; fehér, barna, szerezsen és indián. Egészen felforgatták az idegenek kedves otthonunkat. Annyian voltunk, hogy alig fértünk el. A hajó lassankint kiment a nyílt tengerre, de nem távozott el annyira a partoktól, hogy a partokat szabad szemmel ne láttuk volna. Sokáig gyönyörködtünk a lenyugvó napban, amint utolsó sugarai megaranyozták a hullámvész tenger vizét. Lassankint beállt a sötétség, s mi is nyugalomra hajtottuk fáradt tagjainkat.

Június 27-én reggel korán már a fedélzeten voltam, hogy lássam a nap felkeltét. Gyönyörűséges látvány volt, mikor felbukott a tenger vizéből az első vörös fény, amely mind erősebb és erősebb lett, s egyszerre csak előtűnt a nap aranyugaraival. Messzelátóval már kivehettük Port-Said körvonalait. De még jó ideig kellett várunk, míg elértük a mesterséges kikötőt, amelyet két óriási gát véd a Nilus iszapja ellen. A nyugati gáton, mintegy 300 méternyire a parttól van Lesseps Ferdinándnak, a Suez-csatorna megteremtőjének, hatalmas szobra. A parton pedig az 53 méter magas világító-torony vonja magára a figyelmünket. Lassan és óvatosan halad a hajónk a kikötő belsejébe, s majdnem egy órába került, míg horgonyt vetett. Kilenc órakor aztán, miután a hivatalos személyek el-

végezték dolgukat, mi is csónakba szálltunk, hogy a várost megnézzük.

A városnak majdnem 100 ezer lakója van. A tenger partján elnyúló utcái egészen modernnek; üzletei és boltjai kiállják a versenyt az európai boltokkal. De a többi utcái már elhanyagoltak és piszkosak. A Lesseps-téren van a Szent Eugenia-templom, amely a ferenc-

Lesseps Ferdinánd szobra Port-Saidban.

rendiek plébánia-temploma. Innen mintegy kilométernyire van a vasuti állomása, ahonnan Kairóba, Alexandriába és Palesztinába vezet a vasút. Délután csónakon elmentünk a Suez-csatorna bejáratához. Épen delfinek játszadoztak a bejárat előtt, s közeledésünkre még néhányszor feldugták a vízből buta nagy fejüket. A csatorna mindkét oldalán fa-ültetvények vannak, amelyek a gyakori öntözés ellenére is szomorúan lógatták

fejüket az 56 C⁰ nagy melegben. Beeveztünk néhány száz lépésre a csatornába, hogy lássuk, milyen széles a víztükre. A bejáratnál a legszélesebb, később keskenyedik, s így 46—100 méter között váltakozik, a fenékmedre 22 méter széles, mélysége 8 méter. Ez a csatorna Port-Said-tól Szuezig tart, és 160 kilométer hosszú. A parton a kilométerek távolságát táblák jelzik. A csatorna bejáratát mindkét oldalon fehér világító fényekkel, a tengerben meg zöld és vörös világokkal jelzik.

Siöttünk vissza, mert délután öt órára jelezték a hajónk elindulását, de csak félhétkor indultunk útnak. A tenger elég nyugodt volt, csak a part szélén látszottak bodros hullámok. Sokáig néztük az elmaradozó város körvonalait, míg végül egészen eltűnt szemünk elől, s csak a tenger játékában gyönyörködhettünk. Éjfél felé azonban erős szél kerekedett, amely aztán egész reggelig tartott. Reggel korán keltem, s első dolgom volt a fürdő-szobát felkeresni, ahol jól megfürödtem a tenger vízében. Ezt aztán máskor is gyakoroltam, s úgy találtam, hogy a tengeri betegség ellen a legjobb gyógyszer. Azután felmentem a fedélzetre, s várva-vártam, mikor tűnik fel a láthatáron Jaffa festői képe.

A Szentföld jelenlegi helyzete.

A Szentföld a nagy világháború előtt Törökországhoz tartozott, s mikor ez belesodródott a háborúba, a Szentföld sem kerülhette el ezt földrajzi fekvésénél fogva. Törökország eleinte egy maga, majd később a központi hatalmak segítségével sikeresen védte ezen országát, de 1917-ben megfordult a kocka; az angolok oly erővel léptek fel, hogy kénytelen volt a szultán seregeit visszavonni. A Szentföldet az angolok szállták meg, s Allenby angol tábornok kormányzására bízták, aki 1917. december 17-én vonult be Jeruzsálembe.

A cionista világ-szervezet, amely a világháború alatt sem szűnt meg, elérkezettnek látta most az időt, midőn a zsidó államot meg lehet alapítani a Szentföldön. Mivel a cionista szervezet politikai vezetője Weitzmann Chaim dr., manchesteri egyetemi tanár volt, a cionisták arra kérték, hogy az angol politika vezetőit igyekezzék rávenni arra, hogy a Szentföldön zsidó államot létesíthessenek. Weitzmann Chaim dr. első sorban azokat iparkodott a zsidó állam eszméinek megnyerni, akik az angol politikában nagy szerepet játszottak. Lloyd George, Lord Balfour és a socialisták csakhamar hozzájárultak az eszméhez, amelyet az angol zsidók közül Lord Rotschild, Sir Herbert Samuel, Lord Reading teljes erejükből támogattak. A mozgalomnak eredménye az lett, hogy Lord Balfour külügyminiszter levelet intézett 1917. nov. 2-án Rothschildhoz, mint a Cionista Szövetség elnökéhez, amelyben kijelentette a következőket: »Ő Felsége kormánya szívesen pártfo-

golja a zsidó nép nemzeti otthonának létesítését Palesztinában.« Ezen nyilatkozatot Balfour, az entente-hatalmak beleegyezésével tette, amit bizonyít az is, hogy Wilson, az Egyesült-Államok elnöke, azonnal hozzájárult, míg Franciaország 1918. február havában, Olaszország pedig 1918. május hóban.

A Balfour-deklaráció után a cionisták azonnal összeköttetésbe léptek az időközben összeült békekonferencia elnökével, és 1918. február havában már a cionista delegátusok megjelentek a békekonferencián. 1920. április 24-én azután a békekonferencia legfőbb tanácsa San Remó-ban beleegyezett a zsidó állam megalapításába, még pedig Angolország ellenőrzése alatt.

Angolország 1920-ban tehát megszüntette a katonai kormányzást, s a polgári kormányzást léptette életbe. A Cionista Organizáló Testület erre megkezdte a működését. Az arabok fellázadtak, de az angolok a lázadást leverték, a beduinoktól a fegyvert elszedték, s az arabok megnyugtatóására kimondták a teljes jogegyenlőséget. Erre megindult a bevándorlás, s így 1921-ben már 60 zsidó kolónia volt.

A népszövetség 1922-ben véglegesen jóváhagyta az angolok megbízatását, és 1923-ban a lausannei béke megerősítette a Törökországtól való teljes elszakadását. Alkotmánya 1922. szeptember 1-én lépett életbe. Eszerint a zsidó állam területe 23,000 km.² Transjordaniát azonban az angolok elszakították Palesztinától. A lakosság száma az 1926-ki népszámlálás szerint 887,000. Az állam élén az angol főmegbízott (High Commissioner) áll, akit az angol király nevez ki. Ő egyuttal a közigazgatás és a végrehajtó tanács (Executive Council) elnöke is. A törvényhozó tanács (Legislative Council) 22 tagból áll, s indirekt úton választják, s az összes nemzetek és

vallásfelekezetek képviselve vannak benne. Az angol főbiztos nem egyedül kormányoz, hanem egy bizottsággal (Advisory Council), amelynek tagjai a kormányzati ágak vezetői. A kormányzásra az utasításokat a Londonban székelő gyarmatügyi miniszteriumtól kapják.

Az első főbiztos Lord Herbert Samuel volt, akit zsidó néven Elieser Ben Menachem-nek hívtak. Nagy buzgalommal fogott hozzá a zsidó kolóniák megalkotásához és a földek megvásárlásához. De csakhamar be kellett látnia, hogy hitsorsosainak túlzó kívánságait kielégíteni nem tudja. Lemondott, s helyét 1924-től kezdve Lord Plumer tábornagy foglalta el. A főbiztos az Olajfák-hegyén azon palotában lakik, amelyet a német császár feleségének, Augusztia Viktóriának, tiszteletére építtetett, a kormányzóság lakásául pedig a németek Szent Pál hospiciumát foglalták le az angolok.

Aki látta a világháború előtti Palesztinát, s összehasonlítja a mostanival, az nem győz csodálkozni a változásokon. Első szentföldi útam alkalmával kocsin tettük meg a legtöbb utat, s bizony néha rossz úton mentünk. Most a főbb úton mindenütt a legjobb műútak vannak. Így elsőrangú műút van Jaffától Jeruzsálemig, Jeruzsálemtől Bethlehemig, Jeruzsálemtől Jerichóig; Jeruzsálemtől Názárettig; Názárettől Haiffáig. Sőt még a Tábor-hegyére is vágta utat az autók számára. Názárettől most építik a műutat a Tábor-hegyig. A legfőbb utak mellett most állítják fel a telefonoszlopokat, hogy így a közigazgatást megkönnyítsék. S az utak rendbentartásáról gondoskodnak. Bármerre vitt az útunk, minden vonalon ott találtuk bizonyos távolságokban az útkaparókat, akik kosárkákban hordották a kötörmelékeket az aszfaltos útra, hogy az autók könnyebben mehessenek. Kis vörös zászló jelezte az útkaparók munkájának terét.

1914-ben Jerichóból jövet utolsó kocsinkat a beduinok meg akarták támadni, s csak az előrántott revolverektől hátráltak meg. Most minden forgalmas úton, így a jerichói útban is, találoztunk angol lovascsendőrökkel, akik magánosan, vagy párosával őrködnek a személybiztonságon. Az arabok meg sem kísérlék most az utasok kifosztását, mert nagyon jól tudják, hogy az angolok nem ismernek kíméletet a rablókkal szemben.

1914-ben még minden nemzet követsége kavasokat (rendőrféle egyének) tartottak a honfitársak védelmezésére. Most erre nincsen szükség, mert az angolok a rendőrséget úgy megszervezték, hogy kifogástalanul működik. Minden utca-torkolatnál ott áll a rendőr, rendesen arab-ifjú, aki készségesen útbaigazít mindenkit. Egyik alkalommal kibéreltünk egy autót Salamon-taváig. Útközben azonban a soffőr zsarolni akart, s kijelentette, hogy a kialkudott bérért nem visz el bennünket odáig. Kényszerítettük, hogy vigyen vissza bennünket Jeruzsálembe. A rendőrségre semmiképen sem akart velünk jönni. Erre rendőrhöz fordultunk, aki felírta az autó számát, s ráparancsolt a soffőrre, hogy vezessen bennünket a rendőrségre. Itt felvették a panaszunkat, s azután az angol rendőrtiszt kihirdette az ítéletet, hogy semmit sem tartozunk fizetni.

Az egészségügyi dolgokban azonban még az angolok sem tudtak rendet teremteni, habár erélyes kézzel fogtak is hozzá. A bélpoklosok már nem kolduznak az utcákon, mert kíméletlenül a járványkórházakba szállíttatják őket. A keleti utcák piszkossága azonban megvan. A szűk és rendezetlen utcák néhol oly bűzösek, hogy alig lehet bennük orrfintorgatás nélkül elmenni. A mészárszékekben és egyéb élelmiszert

áruló üzletekben a legyek ezrei lepik a hús- és húsneműeket és élelmiszereket anélkül, hogy valaki elhessegetné őket. A főbb utcákon látni néha utcaseprőket, de a mellékutcákon ott hever a szemét heteken keresztül. A tengerparti városokban az utcákat is öntözik, de azért autónk legtöbbször portengerben ment tovább. A legtöbb városban a vízhiány miatt teljesen lehetetlen is az öntözés, s ezért sok helyen az olajozást hozták be az angolok, ami azonban óriási pénzbe kerül. Imitt-amott a ciszternákba petroleumot öntöttek, hogy a maláriát terjesztő szunyogok petéit elpusztítsák. Meglepett bennünket az is, hogy alig találoztunk kóborló kutyákkal az utcán. Kérdezősködésünkre azt a feleletet kaptuk, hogy 1923—1924-ben a hatóságok hivatalosan elrendelték a kutyáknak és a sakáloknak a kiirtását.

A forgalmat azelőtt lovakkal és szamarakkal, megtevékkel bonyolították le. Most a személy- és teherautók megszámlálhatatlan sokasága robog egyik városból a másikba. Csak a szegényebb néposztály használja még a szamarakat és a tevéket a teherhordásra. Jeruzsálemben nagy számban vannak autóbuszok is, még pedig vagy csak zsidó felírással, vagy csak arab felírással.

Újítás az is, hogy az utca sarkán kis porcellán-táblákon jelezve van az utca neve is, még pedig angol, arab és zsidó nyelven. Ugyanilyen háromnyelvű pecsétet ütnek az útlevelekre is, s háromnyelvű feliratot tartalmaznak a postabélyegekre is. 1914-ben, tehát a háború előtt, minden nagyobb európai államnak megvolt az egyes városokban a maga postahivatala, ma csak egy van, az angol postahivatal.

A koldusügyet még nem rendezték, mert útonútfélen ott ülnek a szegény nyomorékok, és szájalmas

hangon kérnek a járókelőktől alamizsnát. Csak az idegenek szíve könnyörül meg ezeken a nyomorultakon, a bennszülöttek közönyösen elmennek mellettük.

Az első években az angol hatóságok minden téren a zsidóknak kedveztek, de midőn látták, hogy az arabok ezt ellenséges szemmel nézik, s féltő volt, hogy az ellenséges magatartás átcsap a határokon túl is, változtattak a politikán. Most legalább olyan az irányzat, hogy az araboknak járnak a kedvében. Az elmúlt Áldozócsütörtökön az arab sejkek nagy számmal összejöttek Jeruzsálemben, hogy megakadályozzák a katolikusokat abban, hogy az Úrvacsora termében imádkozzanak. Mikor a katolikusok megjelentek, az összegyűlt mohammedánok olyan ellenségesen léptek fel, hogy kénytelenek voltak az utcára kimenni. Erre aztán megjelent az angol rendőrség, amely még azt sem engedte meg, hogy a katolikusok az utcán egy Miatyánkot elimádkozzanak. Így van az más esetben is, mikor a zsidók kerülnek a mohammedánokkal szembe. Erre vonatkozólag igen jellemző dolgot olvastam a *Der Wanderer* amerikai lap október 25-ki számában. »1928. szeptember havában a hosszúnapi alkalmából nagy zavargás volt Jeruzsálemben a zsidók és az angol rendőrség között. A zsidók a siránkozás falánál spanyolfalat állítottak fel a férfiak és a nők elkülönítése végett. Az arabok tiltakoztak ezen új szokás ellen az angol kormányzónál, aki rögtön rendőrséget küldött ki, és a zsidókat elzavarta. Ebből nagy felháborodás keletkezett a zsidók között, felterjesztették az ügyet Londonba döntés végett; de erről még nem jött értesítés.« Úgy látszik, hogy az angol világbirodalom érdeke azt kívánja, hogy az arabok nemzeti érzékenységét kímélni kell, s a túlságig megfeszített húrt tovább feszíteni nem szabad. Annyi bizo-

nyos, hogy az arabok ádázan gyűlölik a zsidókat, de nem kisebb a gyűlöletük az angolok iránt sem. Egyelőre azonban nem kell tartaniok az angoloknak a nemzeti felkeléstől, vagy pogrommtól, mert az arabok le vannak fegyverezve, s annyira el vannak szigetelve az európai hatalmaktól, hogy fegyvert nem tudnak szerezni még csempészés útján sem. Fegyver nélkül pedig még a legfanatikusabb arabok sem kezdik meg a harcot.

Hogy az arabok féltékenyen nézik a zsidó nemzeti állam térfoglalását, azt abból is lehet következtetni, hogy már 1922-ben Nabluszban megtartott kongresszusukon tiltakoztak az ellen, hogy Palesztinát a zsidók nemzeti otthonának nyilvánították az angolok, s kijelentették, hogy addig a képviselőválasztásokon nem vesznek részt, míg ezt a sérelmet az angol parlament nem orvosolja, más szóval, míg vissza nem vonja. Még eddig az angolok nem vonták vissza, de nem is fogják visszavonni, mert a visszavonás palesztinai politikájuk csődjét jelentené. Ehelyett tehát arra törekszenek, hogy távoldartsanak minden alkalmat, amely a mohammedánok és a zsidók között összeütközést eredményezne.

Az angolok minden újítása között a legjobban feltűnnek a zsidók kolóniái. A cionizmus vezetői nagy agitációt fejtettek ki az egész világon, aminek az lett a következménye, hogy Palesztinában néhány év alatt a zsidók száma megkétszereződött. Az 1922-ki népszámláláskor 73 ezer zsidó volt, az 1926-ki új népszámláláskor számuk már 158 ezerre rugott. A legtöbben a statisztika szerint Lengyelországból és Romániából vándoroltak be; de Európa minden országából jöttek, Magyarországból azonban a számarányukhoz képest kevesen vannak. A legtöbben 1925-ben vándoroltak be; a hivatalos statisztika kimutatása szerint

ebben az évben 34—40 ezer zsidó jött be Palesztinába. Az eddigi eredménnyel azonban a cionista vezetők nincsenek megelégedve, mert sokkal nagyobb eredményre számítottak. Vérmes reményüket nagyon lehűtötte azon körülmény is, hogy nagyban megindult a visszavándorlás. De erre nézve hivatalos kimutatást nem tudunk szerezni.

Jeruzsálemben találkoztunk egy kolozsvári illetőségű magyar zsidóval, aki keservesen panaszkodott a nehéz megélhetési viszonyok miatt, s kijelentette, hogy mihelyt az utazásra szükséges pénzt megtudja szerezni, azonnal egész családjával visszajön. Az angol kormány a cionista mozgalom vezetőivel karöltve akar segíteni a munkanélküliségen, de a dolog nehezen megy. Az európai kényelmet megszokott zsidók nem bírják a nehéz munkát, sorban kidőlnek, ha útépitésre, vagy kőfejtésre alkalmazzák őket. Más munka pedig most nincs számukra, mert az ipar még gyermekkorát éli Palesztinában, a kereskedésben meg az arabok túl tesznek rajtuk. Sok nehézséget okoz a bevándorlóknak a klíma szokatlansága és az ivóvíz hiánya is. Ezen utóbbi okoknál fogva még a földművelésre sem alkalmasak a bevándorolt zsidók. A föld még ott sem hoz akkora jövedelmet, hogy tisztességesen megélhessenek, ahol van némi termékeny talaj. Ezen részeken is nyomorognak, vagy megszöknek. Názáret környékén több kolóniát láttunk, ahol üresen állnak a házak, mert lakói eltávoztak. Arab soffőrünk boldogan mutatta azon kolóniákat, amelyekből a bevándoroltak megszöktek. Pedig tagadni nem lehet, hogy az új telepítvények villaszerű házai nagyon kellemesen hatnak a szemlélőre.

A legnagyobb kolónia Jaffa mellett van, a Tel-Aviv városka, amelynek 1919-ben 2,862 lakója volt, 1925-ben

pedig 33 ezer. Utcái egyenesek, rendezettek, vízvezetékekkel van ellátva. A rendőri szolgálatot itt zsidó rendőrök teljesítik. Szép telep van Haifa mellett is. Itt is egyenes utcák szelik egymást. Még külön tengeri fürdőházuk is van nagy homokparttal (strand). Véletlenül tévedtünk ide be, de nem bántuk meg a fürdést, mert nagyon jó hullámverése van. Ez a két telep, meg a jeruzsálemi nagy telep egészségesen fog fejlődni, mert ezen három helyen megvan a lehetőség a munkakeresletre, illetőleg az üzleti szellemre. Tévedés volna azt gondolni, hogy a bevándorló zsidókat az ősi törvények megtartása vonzza ide. Őket is, miként az Amerikába kivándorlókat, az üzlet, a pénzszerzés vágya csalogatja ide. Ezért mondták ki az egyik cionista kongresszuson, hogy először azon zsidókat részesítik segélyben, akik ragaszkodnak Mózes törvényéhez. Az ország belsejében levő kolóniák, mint Názáret és Tiberiás városok mellett, csak tengődnek, mert a fejlődésre nincsenek meg a szükséges kellékek, első sorban az üzlet.

A jövő meg fogja mutatni, hogy a cionismus nagyon elszámította magát, midőn Palesztinát választotta ki a zsidók nemzeti otthonának. A kudarcot mutatja az is, hogy a cionisták táborában már sokan vannak, akik azt hangoztatják, hogy termékenyebb földön kell a zsidók országát megalapítani. Nagy baj van a zsidó állam nyelvével is. A cionisták a héber nyelvet akarják az állam nyelvévé tenni. Csak hogy az a baj, hogy nagyon kevesen tudnak héber nyelven beszélni. Az üzleteken ugyan héberül van a tulajdonos neve, de az üzletben nem igen tudja használni, mert az arab megveti a zsidót nyelvével együtt, s a nemzetközi zárandokok szintén nem fognak héberül megtanulni

azért, hogy a Szentföldön a zsidókkal tudjanak beszélni. Nincs tehát más mód, mint a zsidóknak kell alkalmazkodniok, vagyis nekik kell megtanulniok arabúl, angolúl, franciáúl és németúl. Ezt már a gyakorlatban látjuk is Jeruzsálemben, ahol a zsidó üzletekben mindig tud egyik vagy másik a héber nyelven kívül európai nyelvet is. Míg tehát a zsidók kisebbségben lesznek, szó sem lehet arról, hogy a héber nyelvvel uralkodhassanak. Erre egyelőre nincs is kilátás. Az 1926-ki népszámlálás szerint Palesztina összlakossága 887,000 volt. Ebből arab 641 ezer, zsidó pedig 158 ezer, a többi a keresztény felekezetekre jut. Láthatni ebből, hogy az ország lakosságának háromnegyedrésze arab, s csak egynegyedrésze zsidó; tehát óriási kisebbségben van még a zsidóság. Ehhez járul, hogy az arabok nemzeti önérzete folyton növekszik, s így csak idő kérdése, mikor fogják követelni az arabok, hogy az ország kormányzását ők irányítsák, s ne a zsidók. S ha az angol világpolitika azt kívánja, hogy az arabok kívánsága teljesedjék, akkor az angol kormány leveszi a zsidó-kérdést a napi-rendről. Végeredményképen bátran kijelenthetjük, hogy korai dolog még Palesztináról úgy beszélni, mint tényleges zsidó államról. A zsidó állam kialakulása még a csirában van. S lesz-e a csirából terebélyes fa, az a jövő kérdése, amelyhez még az öntudatra ébredt arab nemzetnek is lesz nem egy szava.

Miként a politikában három nép játszik szerepet Palesztinában: az angolok, az arabok és a zsidók, úgy a vallásban is három részre oszlik a lakosság: izlamra, izraelitára és keresztényre.

Az izlam ezelőtt államvallás volt, de most az angolok megszüntették. Egyébként az angolok változatlanúl hagyták a vallási ügyeket. Minden felekezet, mi-

ként a török uralom alatt, most is szabadon gyakorolhatja vallását. Legfőleg arra vigyáznak nagyon az angolok, hogy az arabok vallási érzékenységét meg ne sértsék. Az arabok rendes körülmények között belépési díj fejében megengedik, hogy a zarándokok megtekinthessék a mecseteiket, csak az ellen tiltakoznak, hogy a keresztények ott imádkozzanak, vagy isteni tiszteletet tartsanak. A legjobb volna mindenestre azon eljárás, hogy az idegenek és a zarándokok ne látogassák meg a mecseteket. Ez a bojkottálás sok haszontól fosztaná meg az arabokat, s így előbb-utóbb engednének érzékenységükből, hogy a jövödelemtől végképen el ne essenek.

Az izraeliták Palesztinában számos szektára oszlanak a különböző ritusok és a hagyományok változatos magyarázata szerint. Minden szektának megvan a maga zsinagógája; amelybe bemehet minden kíváncsi utas anélkül, hogy valamit fizetni kellene. Az egyes szekták annyira távol tartják magukat egymástól, hogy még péntek este a város szent falánál sem vegyülnek össze, hanem mindegyik szekta külön csoportba siránkozik.

A Szentföldön a kereszténységet a keleti keresztény felekezetek, a református felekezetek és a katolikusok alkotják.

A keleti keresztény felekezetek a görögkeleti, az örmény, a szír, a kopt és az abesszinai egyházak között oszlanak meg. A legnagyobb számmal a görögkeleti egyház dicsekszik, amelynek a legutóbbi népszámlálás szerint kerek számban 34 ezer hive van. Élén a jeruzsálemi patriarka, s a legszentebb szentélyek, mint Jeruzsálemben a Szentsír bazilika, Bethlehemben Krisztus születésének bazilikája, az ő tulajdonuk. Míg a nagy

Oroszbirodalom fennállott, addig a görögkeleti egyház hatalmas pártfogót talált az orosz cárban, aki a »Palesztinai Orosz Társaság« útján bőkezűen támogatta a görögkeleti intézményeket. Sok iskolát tartott fenn, s a szenthelyeken mindenütt virágzó orosz kolóniákat létesített. Most nyomorban van a görögkeleti egyház, mert a szovjet nem segíti. Már békében is a legfőbb egyházi méltóságokra a görög származású szerzetesek jutottak, most kizárólag csak ők látják el a legfőbb tisztségeket. Az elmúlt évben az angolok azzal fenyegetőztek, hogy bezáratják a Szentsír templomát, ha a földrengés által megrongált tornyokat nem csináltatják meg. Erre meghunyászkodtak, s elfogadták a katolikusoktól a segílyt, amelyet eddig mereven visszautasítottak. A bazilikát azonban nem engedik kijavítani, mert attól félnek, hogy a katolikusok a segítség fejében a tulajdonjogot követelik. Inkább düljön össze a bazilika, mintsem a jogból egy betűt engedjenek! Az angolok szintén felajánlották a segítséget, de ennek fejében ők is némi jogot követelnek.

A görögkeleti egyházon kívül, amelynek hiveit általában csak görögöknek nevezik, az örmény egyház a legnépesebb, mintegy 3 ezren vannak. Őket is egy patriarka képviseli. A sírek, a koptok és az abesszinaiak mindössze másfél ezren vannak egy-egy püspökkel élükön.

A református felekezetek a német, angol és amerikai protestánsok különféle szektáihoz tartoznak. A legnagyobb számban az anglikánok vannak, körülbelül négy és félezer a számuk. Gyönyörű templomuk van, s szépen rendezett katonai temetőjük a világháborúban elesett angol katonák részére. Jótékony intézményeik, árvaházaik és kórházaik modernül fel vannak szerelve.

Ezekkel akarják az intéző körök az angol nemzet befolyását növelni és terjeszteni.

A lutheránusok nagyon kevés számban vannak, számuk 450 mindössze.

A katolikusok száma az 1926-iki népszámlálás szerint 28,412. Ezek közül mintegy 14,245 római katolikus, akiket általában latinoknak hívnak; 11,191 a görögkatolikus, 2382 maronita katolikus, 323 szír katolikus és 271 örmény katolikus. Igazi tevékenységet csak a latinok fejtenek ki, míg a többiek részint kevés számuk, majd szegénységük miatt csak tengődnek.

Jaffától Jeruzsálemig.

A nap már magasan állott az ég peremén, mikor Jaffa városa kibontakozott a látóhatárból. Hajónk teljes gőzzel haladt még jó sokáig, mi pedig gyönyörködtünk a szép látványban, amelyet a város képe mind jobban elénk tárt. A magas dombokon a város lapos házacskái tarka összevisszaságban sorakoznak; s messze kiemelkedik a házak közül a ferencrendiek temploma, mintha hívná a zarándokokat, hogy jőjjetek csak: itt a kapú, amely az ígélet földjére vezet. Mindnyájan a földézetten vagyunk már, s kifejezhetetlen öröm fogja el szívünket; alig várjuk, hogy kilépjünk a megszentelt földre.

Egyszerre csak négy hajó himbálódzott előttünk, mire a Palacky hajónk is meglassította menetét, s befúrakodott a hajók közé, s a gépek megálltak. Megkezdődött a vasmacskák teresztése, s hajónk kikötött a nyílt tengeren, körülbelül másfél kilométernyire a parttól. Jaffának ugyanis nincsen kikötője, s így a szabad tengeren kell horgonyt vetni. Ha a tenger viharos, egyáltalában ki sem köt a hajó.

A város előtt kősziklák meredeznek ki a hullámokból, s alig van három-négy méternyi térség, amelyen a csónakok besurranhatnak. Hét óra tájban értünk Jaffába, s körülbelül 15—20 percig tartott a kikötés munkája. Hajónk azonban állandóan mozgott, mert a tenger egy kissé nyugtalan volt, s állandóan egy méteres hullámok csapódtak bordájához. Mialatt a kikötés végbement, azalatt az arabok köröskörül ellepték hajónkat csónakjaikkal. Az arabok a hajóhidra rohannak,

ordítanak, civakodnak az utasért, a podgyászért. De alapjában véve nem rossz emberek, inkább csak lár-mások, hogy egy kis jövödelemhez juthassanak. Az idegent igyekeznek becsapni, de nem lopnak, pedig a hajón erre volna alkalmuk elég.

Időközben a leszállás előtt már felkapaszkodtak a hajókra Lorenzo-nak, a mi szentföldi vezetőnknek,

Jaffa (Joppé).

emberei, akik csomagjainkat leeregették a hajó mellett álló dereglyébe, s kiszállították a partra. Félkilenckor aztán mi is megkaptuk az engedélyt a kiszállásra. Ez azonban nagyon körülményes és nehéz. A hajó oldaláról leengednek egy vaslépcsőt, amelynek alsó lépcsőjén kell bevárni azt a pillanatot, amikor a hullám egy színvonalba emeli a csónakot az alsó lépcsővel. Ekkor egy ügyes lépés vagy ugrás kell, s az ember a két

markos arab kezébe hull, akik aztán a csónakban mint málhát elhelyezik. Mikor a csónak megtelt, megindítják a part felé. Minden egyes evező-csapásnál monoton-dalt énekelnek, s ez a dal mindig erősebb lesz, minél közelebb jutunk a rettegett sziklákhöz. A nagy csónakkal a hullám oly könnyen játszik, mintha csak dióhéj volna; hol a hullám tetején vagyunk, hol a völgyben. Az utasok egy része sápadt arccal nézi a tengernek ezt a szép játékát, másik része meg már a tengeri biztonsággyal kúzkodik, csak egy kis része szemléli nyugodtan a habok tajtékzását, amint a sziklákon megtörve a napfényben a szívérvány minden színében tündökölnék. Még egy evező-csapás, s túl vagyunk a veszélyes helyen; a sziklák mögött nyugodt a víz, s így egyszerre magához tér minden utas, s feszülten várja a partraszállást. Közvetlen a parthoz eveznek, ahol az evezősök egyike udvariasan kezét nyújtja, s kísérik a partra.

A Szentföldön voltunk. De nem siethettünk a közelben levő ferencrendi templomba, hogy eddigi szerencsés utazásunkért Istennek hálát adjunk, mert rögtön jelentkeznünk kellett a kikötői rendőrségnél. Az útlevelek átvizsgálása gyorsan megvolt, de most következett a meglepetés. Az arab rendőrök betereltek bennünket egy szűk szobába, ahol egy vöröshajú hölgy-orvos várt minket a megfelelő készülékekkel, hogy beoltson bennünket a pestis ellen. 5 piasztért kellett fizetnünk fejenként, s egy óráig várakoznunk, míg a vérzés megszűnt karjainkon.

A beoltás után elmentünk a közelben levő ferencrendi templomba. Most már a vezetőnk, Stanislaus ferencrendi pater, aki Bethlehemből jött elénk. Keskeny és lépcsős utcán keresztül értünk a szép templomhoz.

Egyenesen a szentélybe mentünk, hogy lerójjuk hálánkat Istennek a tengeri utazásért. Épen mise volt, s így buzgó imával igyekeztünk köszönetünket kifejezni. A mise után térdenállva imádkoztuk el a Miatyánkot és az Üdvözlégy Máriát, hogy elnyerhessük az első teljes búcsút a Szentföldön. Azt hiszen, hogy meghatottságában mindenki töredelmes bánatot indított, mert az arcokon látni lehetett azt a szent örömet, hogy utazásunk céljához közeledünk.

Az ájtatosság elvégzése után megnéztük a csinos és tiszta templomot, amely Szent Péter tiszteletére van felszentelve. Azután megtekintettük a zarándokok házát, a Casa Nová-t, amelynek lapos tetejéről fenséges kilátás nyílik a tengerre. Innen aztán élvezet volt nézni, miképen törik meg a hullám a sziklákon, s miképen zajlik utána a habzó tenger.

A templomtól délre van a Haret el Tabit, Tabitha negyede, ahol mutogatják azon háznak állítólagos helyét, ahol Szent Péter az istenfő Tabithát feltámasztotta. Ugy szintén itt mutogatják a Dzsámia et Tabit mellett Simon timár házát, ahol Szent Péter lakott. Itt fogadta Cornelius százados hirnökeit is, aki meghívta őt Caesariába. Mikor először jártam itt, akkor megnéztük ezen utóbbi helyet, de most nem volt időnk rá, mert a vezetőnk jelentette, hogy az autók már várnak reánk.

Megindultunk tehát az autó-állomáshoz. Szűk, rendezetlen, kanyargós és piszkos utcákon keresztül értünk oda. A nap melegen sütött, alig birtuk magunkat vonszolni az ember-tömegeken keresztül. Végre autóba ültünk, s úgy indultunk a város megtekintésére.

Első sorban Tel Aviv-ba, az új városba mentünk, ahol általános bámulatunkra zsidó rendőrt láttunk. Az üzletek feliratai három nyelven vannak: angol, arab és

zsidó nyelven. Hatalmasan épül ezen a részen. Majd a tengerpartra értünk, ahol leszálltunk néhány pillanatra, hogy bámuljuk a város festői hátterét és a hullámzó tengert. Még néhány utcán össze-vissza kanyarogtunk, míg végre rátértünk a Jeruzsálembe vezető útra. Feltűnt ezen utcákon, hogy az arab nők nem tették le a fátyolt, sőt olyan sűrű fátyolt viselnek, hogy még arcuk körvonalait sem lehet megismerni. A zsidó nők ellenben európai módra öltözködnek, vagyis rövid hajat és rövid szoknyát viselnek.

Jaffától Jeruzsálemig körülbelül 68 kilométernyi hosszú az út, vasúton pontosan 87 kilométer. A kocsit elsőrangú műút, az autók csak úgy repült az aszfalttal bevont országúton; s így nem éreztük a hőséget, mert az autó mindig csinált légvonatot, legfőleg néha-néha olyan meleg levegő csapódott arcunkba, mintha kemencéből jött volna. Eleinte kertek között robogtunk el, ahonnan narancsfák, citromfák, fügefák, gránátalma-fák, közben pálmafák kandikáltak ki. Imitt-amott egy-egy kis csinos villa is előtűnt. Most az óriási hőségben, hiszen féltizenegy órakor indultunk Jaffából, nem valami kellemes képet mutattak ezek a kertek, de azt hiszem, hogy tavasszal, mikor ezek a fák virágoznak, egészen más látványt nyújtanak a szemnek, s balsamos illatukkal tele lehet a levegő. Néhány perc múlva elhagyjuk Abu Nabut forrását, s eljutunk Saron síkságára. A fáknak a hiánya bizony egyhangúvá teszi ezt a termékeny vidéket is. Több kis község marad el tőlünk jobbról és balról is; egy kis olajfa erdőségen is átbogunk, közben néhányszor útunk a vasut vonalát is átszelte. Balra egyszerre feltűnik Lydda városa, de autók tovább szalad, nem tér le a műútról, s csakhamar Ramléhba értünk.

Mindjárt a város végén van a ferencrendiek temploma. Itt megálltunk, s bementünk a templomba, amely azon a helyen áll, ahol Arimathiai Szent József lakott. Utána megnéztük a kolostort és a zarándokházat. Az olasz ferencrendiek nagyon szívesen fogadtak, s üdítő vízzel szolgáltak ki bennünket. Bár nem volt a víz nagyon hideg, de azért mégis jólesett kiszáradt torkunknak. A kolostor falairól kényelmesen látni lehetett a kicsi város poros utcáit, amelyeken az óriási kaktuszok és aloék egészen fehérek voltak a portól.

Félórai időzés után újra útnak indultunk. A város végén van a Dzsámia el-Abjad, a Fehér-torony, amely valamikor egy elpusztult mecset minaretje volt. Átszeljük a vasúti sínpárt, s a vidék mindjobban egyhangúvá válik. Egy-két perc, s vége van a Saron síkságának. Leereszkedünk a völgybe, s a lejtőről szépen látjuk Latrun és Amaus kis városokat. Latruntól kezdve egész Jeruzsálemig útunk kopár, kietlen vidéken vezetett, még pedig szakadatlanul hegyen-völgyön keresztül. Sokszor megborzongott a hátunk, mikor merész íveléssel oldalt fordult autónk, hogy a tátongó mélységet elkerülje. Mindig feljebb emelkedünk Juda hegyeibe. Karijet el-Enab városka környékén szőlőművelés nagyban divatozik. Itt már az olajfák is nagyobb számban láthatók. Autónk tovább rohan; vezetőnk felhívja figyelmemet jobbról egy remek kilátással bíró falúra: Ain Karemre. Majd később jelzi, hogy a műútból kiszakadó út vezet az evangéliumi Emmausba. Csakhamar elérjük Liftâh falucskát. Hegyoldalon fekszik; a völgy pedig termékeny, mert egy bő vízű forrás öntözi. Liftâh-tól nem messze ágazik el az az út, amely Ain-Karembe vezet. Most még mindig kigyózó úton emelkedünk, mire feltűnik szemünk előtt Jeruzsálem városa. A hát-

térben az Olajfák hegye tündöklik a görögkeletiek aranyos tornyú bazilikájával; a Szentsír templomot azonban a házak elrejtik.

Rége, mikor a zarándokok gyalog tették meg ezt az utat, ezen a helyen megálltak, s örömkönyvek között énekelték, térdre borulva, a 121. zsoltárt: »Felvidulok, midőn így szólnak hozzám: Gyerünk az Isten

Jeruzsálem látképe.

házába.« Mi azonban nem állunk meg, hanem robogunk tovább a Jaffai-kapú felé. Annyira leköti figyelmünket a külvárosi zaj és forgalom, hogy észre sem vesszük, hogy már bejutottunk az Uj-kapú-n, arabúl Bâb Abdul Hamia, a városba, s autónk megáll. Innen aztán 5 percnyire van a ferencrendiek nagy szállója, a Casa Nova, ahova gyalog mentünk.

Kétségtelen, hogy az autózás sokat levon az utazás romantikájából. A vidék legszebb részeinél még annyi

ideje sincs az embernek, hogy jól megnézze azokat. Így a bevonulásnál is éreztem, hogy más volt a hangulatom, mikor 1914-ben az állomástól gyalog vonultunk be. Felújult lelkemben az akkori bevonulás és a mostani; s az elsőséget a gyalogosan való bevonulásnak adom.

Az 1914-ki bevonulás mélyebb nyomot hagyott lelkemben, mint a mostani. Úgy áll lelkem előtt most is, mintha tegnap történt volna.

Leszálltunk a vonatról a jeruzsálemi állomáson. Már várt itt reánk 3 ezüstgombos bottal lépkedő kavasz, hogy a zarándokokat a városba vezessék. Négyes sorokba álltunk fel; elől a papok, utána a férfiak, majd ezek után az asszonyok. A kavaszok a menet élére állottak, s jelt adtak az indulásra. Ha valami jármű közeledett felénk, felemelték botjukat, s mindenki engedelmesen kitért előlünk. A fájdalmas olvasót imádkozva vonultunk a szent városba. Annyira erőt vett rajtunk a meghatottság, hogy alig tudtunk az előimádkozó szavaira felelni. Körülbelül harminc percnyi út után átmentünk a Hinnom-völgyön keresztül vezető hidon, befordultunk a Jaffai-kapuhoz, s néhány perc alatt a városban voltunk. Innen a bazárokkal tömött sikátorokon keresztül sikos és rossz lépcsőzetes úton haladunk a Szentsír templomához. Az arabok és a zsidók közösen nézték bevonulásunkat, ellenben a keresztények kalapjukat levéve megálltak, s fejükkal bólintva fogadtak minket, míg a görögkeleti papok gőgös tekintettel mértek végig bennünket. Egyszerre könyökbe fordult az utca, s ott állt előttünk a Szentsír bazilikája. A Szentsír őrei a bazilika kapujánál álltak, s ünnepélyesen fogadtak bennünket. Egy-két perc múlva a Szentsír előtt álltunk, s minden felszólítás nélkül a földre borultunk, s meg-

csókoltuk azt a szent helyet, ahol az Úr Jézus szent testét sírba tették. Mindenkinek a szeme könnyekben úszott, nem tudott magán uralkodni senki, mert valami leírhatatlan édes érzés járta át a szívet és a lelket. Nem sokat késtünk most itt, csupán annyi ideig, míg mindenki bement a Szentsírba, és megcsókolta a világ legdrágább helyét. Azután elmentünk a ferencrendiek Casa Novájába, ahol már várt reánk a vacsora.

Ez a jelenet jutott most eszembe, mikor 1 órakor a Casa Nova első emeletén, a 39. szobában elhelyezkedtem. Oly ismerősnek, oly kedvesnek láttam mindent, mintha az elmúlt 14 esztendő el sem repült volna felettem.

Jeruzsálem földrajzi helyzete és története.

Jeruzsálem, amelynek neve latinúl Hierosolyma, héberül Jerusalajim (a béke öröksége), arabul El-Kudusz (a szent), törökül Kudusz Serif (a magasztos), 789 m. magas mészkő-fennsíkon fekszik. Északi és északnyugati részét kivéve, mindenütt völgyek veszik körül; még pedig keleten a Kidron-, majd a Jozafát-völgye, délen és nyugaton a Hinnom-völgye.

A várost köröskörül hegyek határolják. Keleten, a Kidron-völgye felett emelkedik az Olajfák-hegye (Dzsebel el Túr); ettől délre a Botrányok-hegye (Dzsebel Batn el-Hava); a várostól délre van a Gonosztanács-hegye, északon a Skopusz-hegy.

A város igen változó területen fekszik, mert négy halmon épült fel: a Sion, a Móriah, az Akra és a Bezetha halmokon. A legmagasabb pontja északnyugaton van, ahol a latin patriarka palotája és az orosz zarándokház emelkedik; itt ugyanis 789 méter magas a tenger színe fölött. A várost a két egymást keresztező utcája, négy negyedre osztja. Az egyik utca a Jaffai-kapútól kezdődik, és kelet felé tart, a másik a Damaszkusi-kapútól indul ki, és déli irányban halad. Északkeleten a mohammedánok negyede, északnyugaton a keresztények negyede, délkeleten a zsidók negyede, délnyugaton az örmények negyede. Az utcák keskenyek, kövezetük elhanyagolt és rossz, s lejtős voltak miatt sokszor lépcsőkkel vannak ellátva, de az elkopás miatt oly síkosak, hogy alig lehet járni rajtuk.

A várost hét kilométer kerületű és tizenkét méter magasságú kőfal veszi körül, amelyet 34 torony diszít. A városba nyolc kapú vezet: 1. Jaffai-kapú (arabúl Bâb el Khalil); 2. Új-kapú (Bâb Abdul Hamid); 3. Damaszkusi-kapú (Bâb el Amud); 4. Heródes-kapú (Bâb esz Szahiri); 5. Szent István-kapú (Bâb Szitti Marjam); 6. Arany-kapú (Bâb ed-Daherije), amely be van falazva; 7. Szemét-kapú (Bâb el-Magâribe) és a 8. Sion-kapú (Bâb en-nebi Dâud).

A város falain kívül, különösen északon és nyugaton, újabb időben nagy külvárosok keletkeztek, amelyeknek lakossága számra nézve majdnem több, mint a belvárosban.

Itt lakik az angol kormányzóság, nem különben az angol főkormányzó. Székhelye a római katolikus patriarkának, az egyesült maroniták patriarkai vikáriusának, az egyesült melchiták püspökének, az egyesült örmények püspöki vikáriusának és az egyesült szíriai püspök vikáriusának; továbbá a nemegyesült görög patriarkának, a nemegyesült örmény patriarkának, a nemegyesült szír püspöknek, a nemegyesült kopt püspöknek és a nemegyesült abbesszinaí püspöknek. Többféle szerzetesrendnek van itt kolostora, u. m.: a ferencrendieknek három (a Megváltó kolostora, a Szentsír és a Flegallatio kolostora); a Fehér atyáknak, a Sioni atyáknak, a Domonkosoknak, az Augustinus atyáknak, a német Lazarista atyáknak, a francia Lazarista atyáknak, a Szalesianus atyáknak, a Pierre-qui Vire-i bencéseknek, a Beuroni bencéseknek, a jezsuitáknak, a keresztény iskolatestvéreknek; ezeken kívül többféle női kongregációnak van itt kolostora, u. m.: a Szent József apácáknak, a Sioni apácáknak, a karmelita apácáknak, a Szent Rózsafüzér nővéreknek, a francia

klarisszáknak, az olasz ferencendi nővéreknek, Paulai Szent Vince nővéreknek, Boromei Szent Károly apácáknak, Bűnbánó Mária nővéreknek és a Kalváriai bencés apácáknak. Van itt katolikus egyetem, zsidó egyetem, pápai biblikus intézet, német evangélikus intézet a régiségek kutatására, amerikai iskola a keleti tanulmányokra, művészeti, kereskedelmi, ipari és földművelői akadémiák. Majdnem minden európai nemzetnek van itt konzulátussága.

Lakosságának száma a legújabb népszámlálás szerint 84,000; ezek közül körülbelül 55 ezer a zsidó, 15 ezer a keresztény és 14 ezer a mohammedán.

Jeruzsálem évezredek folytán sok romboláson és viszontagságon ment keresztül. A történeti tudósok szerint helyén, még pedig a Sion-hegyen, Salem városa állott, s lakói kanaániták voltak. Kr. e. a XV. században a jebuzéusok foglalták el, akik a várost Jebúsz-nak nevezték el. Midőn a zsidók elfoglalták Kanaán földjét, Jebúsz városát nem tudták bevenni. Csak Dávid királynak sikerült uralkodása hetedik évében 1050 körül elfoglalni a bevehetetlennek tartott erődöt. Ezt tette aztán országa székhelyévé, s ő nevezte el a várost Sionnak. Dávid városát, amint ekkor Jeruzsálemet nevezték, fia, Salamon tette nagygyá és fényessé. Ő építette a zsidók nagyszerű templomát, a királyi palotát és a Milló nevű erődöt; nemkülönben a városnak első falát.

Salamon király halála után Jeruzsálem csak annyiban változott, hogy utódai igyekeztek a várost még jobban megerősíteni. Így Hizkias a külvárost is fallal vette körül; ez volt a második fal. 648-ban Asszárhaddon, az asszirok királya, Jeruzsálemet elfoglalta, és Manasses zsidó királyt népével együtt Assziriába hurcolta. Manasses

néhány év múlva a fogságból kiszabadult, s most minden erejét a város megerősítésére fordította.

Jeruzsálem kikerülte ugyan a vad scythák pusztítását, de nem tudott megmérkőzni Nebukadnezár, Babilonia királyának hadseregével. Nebukadnezár 602-ben Kr. e. elfoglalta Jeruzsálemet; s a templom és a királyi palota kirablása után eltávozott az előkelő kezesekkel az országból. Ezzel kezdődik a zsidók babiloni fogsága. 597-ben újra megjelentek Nebukadnezár hadai Jeruzsálem előtt; Jechoniás királyt elfogták, és 10 ezer zsidóval Babelbe hurcolták. 588-ban harmadízben vették ostrom alá a babiloni katonák Jeruzsálemet, amelyet két évi kemény ostrom után elfoglaltak; Salamon híres templomát felgyújtották, a várost lerombolták, és a lakosságot fogságba vitték Babiloniába.

Kyros, perzsa király, 536-ban megengedte a zsidóknak, hogy hazájukba visszatérhetnek. A zsidók egy része visszatért hazájába, a másik része Babilonban maradt. 520-ban aztán Dárius, perzsa király, engedélyével hozzáfogtak a templom felépítéséhez, amelyet 515-ben fejeztek be. A város falait csak 444-ben állította helyre Nehemias Artaxerxes perzsa királynak engedélyével.

170-ben Kr. e. Antiochus Epifanes, Sziria királya, Jeruzsálemet elfoglalta, és a templomot kifosztotta. 168-ban pedig vezére, Apollonius foglalta el a várost; de Makkabeusi Júdás 165-ben legyőzte Sziria királyának seregét, kiverte őket a várból, és megerősítette a várost. 134-ben VII. Antiochus, Sziria királya, újra elfoglalta Jeruzsálemet, s a falait leromboltatta. Halála után I. Hyrcanus János újra megerősíti a várost, és a templomtér északnyugati sarkán a Barisz nevű erődöt építi.

76-ban Kr. e. Aristobulus lázadást szított testvére,

II. Hyrcanus, főpap ellen, aki segítségül hívta a rómaiakat. Pompejus, római hadvezér, három havi ostromlás után 63-ban Jeruzsálemet bevette, s az az egész országot a római birodalomhoz kapcsolta.

Kr. e. 46-ban aztán a római senatus az idumeai származású Heródest nevezte ki a zsidók királyának. A várost azonban csak Kr. e. 37-ben tudta öt havi kemény ostrom után elfoglalni a rómaiak segítségével. Hogy a zsidókat kiengesztelje, hozzáfogott a templom újra építéséhez; ezen kívül királyi palotát is építtetett, s a Barisz várat megerősíttette, s pártfogójáról, Marcus Antoniusról, Antonius-várnak nevezte el. A templom építését azonban nem tudta befejezni.

Ezen Heródes uralkodása alatt született Jézus Krisztus, a világ Megváltója. Heródes Krisztus születése után körülbelül a 4-dik évben halt meg. Utána fia, Archelaus uralkodott, de 6-ban trónjától megfosztották a rómaiak, s az ország kormányzását római helytartóra (procurator) bízták. Ilyen helytartók voltak: Coponius (6—9.), Marcus Ambivius, Annius Rufus, Gratus (14—26.), Pontius Pilatus (26—35.). Ennek a kormányzósága alatt feszítették keresztre Krisztust a zsidók.

Kr. u. 37-ben Caligula római császár Heródes unokáját, Agrippát nevezte ki tetrarchának, aki az északi részen levő külvárost is fallal kapcsolta a régi városhoz. Agrippa halála után (44.) a rómaiak ismét helytartókat küldtek az ország kormányzására, akik rendkívül kegyetlenül zsarolták a népet. Gessius Florus pedig oly keményen bánt velük, hogy fellázadtak. A rómaiak Vespasianus hadvezért bízták meg a lázadás leverésével, de mivel időközben őt császárrá választották a keleti legiók, fiára, Titusra bizta a fővezérséget. Titus Kr. u.

70-ben vette ostrom alá Jeruzsálemet, amelyet csak öt havi ostrom után tudott elfoglalni. A templom leégett, a város romhalommá változott. A városból csak néhány torony maradt meg.

A zsidók lassankint visszaszivárogtak a városba, s kezdték a régi alapokon a várost felépíteni. 133-ban azonban Bar Kochba alatt újra fellázadtak, mire Hadrianus császár a lázadókat legyilkoltatta, s a megmaradt zsidókat szétszórta a római birodalomban. A város helyére az Aelia Capitolina nevű várost építtette, amely teljesen pogány jellegű volt, mert a zsidóknak halálos büntetés terhe alatt megtiltotta, hogy a városba lépjenek. A zsidó templom helyére Juppiter Capitolinus tiszteletére pogány templomot emelt. A Kálvária és a Szentsír között levő völgyet betemette, s a keresztrefeszítés helyére Venus szobrát állíttatta.

Nagy Konstantinus alatt új korszak kezdődik Jeruzsálemben. A keresztény szenthelyek fölé nagy bazilikákat emeltet. 451-ben pedig a jeruzsálemi püspök patriarka címet kapott.

614-ben II. Chosroes, perzsa király, Jeruzsálemet elfoglalta, és kifosztotta. 636-ban Omar, az arabok khalifája, öt hónapi ellenállás után bevette, de a várost nem pusztíttatta el. A szenthelyek fennmaradtak 1010-ig, amikor Hakim khalifa a Szentsír felett levő templomot felgyújtotta, s azután a többi szentélyt is leromboltatta.

1099. július 15-én a keresztések foglalták el a várost Bouillon Gottfried vezetése alatt. A keresztések újra felépítették a Szentsír templomát, a mecseteket pedig templomokká alakították át.

1187-ben Szaladin foglalta el Jeruzsálemet, és a keresztény uralomnak véget vetett. 1219-ben Melik el-Muazzam Jeruzsálem erődeit legnagyobb részben

leromboltatta. 1244-ben Kharezm szultánja szállta meg a várost, majd 1517-ben II. Szelim török szultán foglalta el, s századokon keresztül a törökök kezén maradt. 1831-ben Jeruzsálem meghódolt Mohammed Alinak, Egyiptom urának, de 1848-ban Abdul Medsid szultán ismét visszakövetelte. Jeruzsálem aztán 1919-ig a törökök hatalma alatt volt, ekkor azonban, mint másutt láttuk, Jeruzsálem az angolok uralma alá került.

Jeruzsálemben.

Június 28-án délután 1 órakor érkeztünk Jeruzsálembé. Az elszállásolás után az első dolgunk az volt, hogy megmosakodtunk, mert útközben a por egészen belepte szemünket és fülünket. Alig hogy végeztem a mosakodással, csöngettek az ebédre. Lementem a földszinten levő ebédlőbe, ahol már a régebbi zarándokok az ebéd vége felé jártak. Az első utazásom alkalmával szintén itt ebédeltünk, de az ételek minőségére már nem emlékeztem. Most az első ebédet feljegyeztem magamnak; állt pedig a következő ételekből: Szágó leves, birka-paprikás, kecskehús spenóttal, sajt, barack és fekete kávé; italul vörös bort kaptunk. Az ételek rendszeren el voltak készítve, de nekünk nem ízlettek, mert semmiféle fűszer nem volt bennük. Este azonban már segítettem a bajon; a magammal hozott szegedi piros paprikát levittem, s ezzel adtunk ízt és színt ezentúl az egyes ételeknek. A mennyiség ellen sohasem panaszkodhattunk, sőt arra kértük a Casa Nova igazgatóját, hogy kevesebb húst adjon. Ezt a kérésünket azonban nem igen tudta teljesíteni, mert főzeléket itt nem csinálnak, a gyúrt tésztákat pedig nem ismerik. Megvolt azonban a jóakarát benne, mert ezentúl hús helyett vagy rízst adott, vagy édes süteményeket. Az többször megtörtént velem, hogy a feltálalt ételhez nem mertem hozzányúlni, mert nem tudtam, mi az. Így nekem sohasem ízlett az a leves, amelyben az uborka és a tök héjastól volt belefőzve; de nem ízlett a megfőzött zöld és éretlen füge sem. Este a vacsora szokás

szerint egy tál-étellel több volt, de a hús-ételek mindig csak birka és kecskehús voltak; ritkábban marhahús, vagy szárnyas. A reggeli azonban jó volt és kiadós; volt kecsketej, kávé, tea, kecskevaj és sütemény. S ebből ehetett mindenki annyit, amennyit akart.

Ebéd után körülnéztem a mi vendégfogadónkban, a Casa Novában. Kétemeletes nagy épület, amelyben egyszerre 200-nál is több zarándokot el lehet helyezni. A felügyeletet apácák végzik, a takarítást világi nők. Minden szobában az ágy mennyezetesen csipkével van körülvéve, hogy a szúnyogok és a legyek ne zavarják az alvókat. A hőség a szabadban délben 50 C⁰ körül volt, de a szobákban a levegő mégis tűrhető volt. A szalon pedig, ahol írni és olvasni lehetett, igazán kellemes volt, mivel állandóan szellőztették. Sokért nem adtam volna, ha egyszerre a tenger hús habjaiban fürödhettem volna! De a jeruzsálemi fürdőben nem mertem megfürödni, mert félttem a ragályos betegségtől, amelynek csirái ott szabadon fejlődhetnek a keleti nép közönye és a tisztaság iránt való érzéketlensége miatt.

Felmentem a ház lapos tetejére, de oly erősen tűzött a nap, hogy rövid tartózkodás után kénytelen voltam lemenni és árnyékos helyet keresni. Este azonban feledhetetlen az ott tartózkodás. A levegő erősen lehül, rendszeren egy kis szél kerekedik, s este 10 óra tájban annyira hűvös már a levegő, hogy kabátért kellett mennem, mert félttem a meghűléstől. Az égbolton ezernyi csillag ragyog, a messze távolban a kivilágított vonatok mint lidérc-fények tűnedeznek el; körülöttünk mindenütt a kivilágított ablakok és utcák az Ezeregy éj meséjére emlékeztetnek. Tájékozni eleinte nem tudtuk magunkat az éjtszakában, de lassan fel-

ismertük az ismeretes csillagokat, sőt még az épületek körrajzáról is ráismertünk egyik-másik épületre.

Délután 5 órakor a Casa Nova előtt gyülekeztünk, s aztán elindultunk a Szentsír meglátogatására. A Nova Casa kapujából kilépve mintegy negyven lépésnyire balra fordultunk az első utcába; itt van a görög keleti patriarka palotája és a görög keleti szerzetesek kolostora. Valahányszor elmentem ezen kolostor előtt, mindig találkoztam ezen szerzetesekkel, akik bizalmatlanul tekintettek végig rajtam, mert a fehér reverenda a fekete skapuláréval feltűnt nekik, de egyébként büszkén lépegetnek az utcán, s rá se hederítnek az idegenekre. Különbön szálás emberek, s magas köcsög-kalapjuk még növeli nagyságukat. Arcuk olajbarna; fekete, hosszú hajuk a vállukat veri; széles-szabású és bő újjú reverendájuk szinte repülni látszik velük. 1914-ben ragyogott rajtuk a ruha, most azonban kopottas és piszkos. Azóta az orosz cárság megbukott, s így hiányzik a hatalmas patronus, aki őket felöltöztesse.

Ezen utcából kiérve, szűk és keskeny utcába érünk, amely tele van boltokkal, majd néhány perc múlva ismét balra fordulunk, s bejutunk egy kis utcába, amelyben már csak kegytárgyakat áruló boltokat találunk. Ez lépcsőzetes utca, amelynek kövei évszázadokon keresztül annyira megkoptak, hogy olyan sikamlóság, mintha jégen kellene járnunk. Az utca végén van a bazilika előudvara, amelyen most sietve végig mentünk, hogy minél előbb leborulhassunk azon a helyen, ahol az isteni Megváltó szent teste három napig pihent. Bár másodszor jöttem e szent helyre, mégis egész lelkemben megrendültem, s szívem olyan hevesen vert, hogy hallottam dobbanását. Leborult itt mindenki, s térdenállva vonult be mindenegybes zarándok, hogy aj-

kaival érintse azt a hideg márványt, amely takarja azt a sziklát, amelyen az Isten-ember holtteste feküdt. Nem volt itt szem szárazon; mindenkinek az arcán ott ragyogott az öröm és boldogság, hogy megérhette azt a pillanatot, mikor láthatta azt a sírt, amelyből az Élet feltámadott. Meddig tartott ez a hódolás, nem tudom. De már esteledni kezdett, mikor elhagytuk ezt a szent helyet boldog és meghatott állapotban. Az egész estét ezen meghatottság érzelmei között töltöttük el. A Casa Nova lapos tetején soká beszélgettünk, s gyönyörködünk a város esti hangulatában. Majd 10 óra után pihenőre tértünk.

A Szentsír-templom.

A Szentsír-bazilika főbejárata.

Június hó
29. Péntek, az
apostolfejedelmek ünnepe.
Keveset tudtam aludni,
mert eszembe jutott az első
éjtszakám, melyet 1914-ben
ébreden töltöttem itt. Akkor
este már 8 óra előtt siettem
ide a Szentsír templomába,
hogy másnap hajnalban
misézhessem. Az elő-csarnokban
balról török katonák
cigarettaztak, akik 8 óra
kor becsukták már a templom

kapuját, s reggel 5 óráig senki sem jöhetett ki onnan. Én a ferencrendiek sekrestyéjén keresztül bementem a kis zárdájukba, amelynek második emeletén kaptam egy

divánt, hogy azon pihenjek, míg a misézés sora reám kerül. A kis folyosó ablaka a Szentsírra nyílt, s így én egész éjszaka ott virrasztottam elmélkedés és imádság között. Éjfélkor láttam, hogy a görögkeleti papok nagy számban mennek a Szentsírhoz, s egyszerre csak felhangzott az énekkaruk sajátos éneke, amelyből aztán megértettem, hogy megkezdődött a görögkeletiek miséje. Hosszan tartott a mise, mert elmúlt már egy óra, elmúlt fél-kettő, de még mindig fel-felhangzott hozzám az ének méla, majd sívító akkordja. Végre két óra felé véget ért. Feljött értem egyik ferencrendi testvér, s lementem a sekrestyébe. Felöltöztem, s a ferencrendi testvérral és egy arab férfiúval kivonultam misézni. Mikor ott álltam a Szentsír előtt, s megkezdtem a misét, egyszerre olyan meghatottság vett rajtam erőt, hogy a zokogástól nem tudtam a keresztvetésnél tovább menni. Odaléptem a misekönyvhöz, s úgy olvastam ki belőle az imádságokat. Ennek a boldogságnak és meghatottságnak emléke lebegett mindig előttem, s fel-felriadtam, vajjon nincs-e itt az idő a felkelésre. Négy órakor már felkeltem, felöltöztem, s öt órakor elindultam egymagam a Szentsír templomába.

Alig hogy odaértem, s bementem a ferencrendiek sekrestyéjébe, a sekrestyés-testvér jelentette, hogy lehet misézni a Szentsírban. Felöltöztem tehát, s elindultam a drága helyhez. Ismét ott állok azon a helyen, ahol 1914-ben álltam. Az érzelmek ismét elfogták szívemet, s most is olyan volt a lelkem a boldogságtól és a meghatottságtól, hogy a zokogástól alig tudtam elmondani a lépcső-imádságokat. Életemnek ezek voltak a legszebb percei, amelyeket itt töltöttem a szentmisém alatt. Azt hiszem, hogy a halál pillanatában is ezekre emlékszem majd vissza a legkedvesebben.

A mise után visszamentem a Szentsírhoz, hogy még egyszer hálát adjak Istennek azon kegyelemért, hogy másod ízben is eljöhettek a világ ezen legdicsőségesebb és legszentebb helyére. Amint itt ájtatoskodom, hozzám jött egy úr, hogy gyóntassam meg. Teljesítettem kérését, s utána másokat is gyóntattam egész hét óráig. Ekkor kezdődött a mi zarándoklatunk hivatalos miséje, amelyet a mi vezetőnk, a quardián úr, mondott fényes segédlettel. A Szentsír előtt levő kis téren már felállott a 16 tagból álló énekkar, amely állott 6 ferencrendi atyából és 10 kisebb-nagyobb gyermekből. Amint a ferencrendiek sekrestyéje mellett levő kápolnából felhangzott a harmonium hangja, az énekkar elkezdte az ünnepélyes miséknél szokásos miserészeket latinul énekelni, amelyhez csatlakozott a harmonium mellett álló énekkar is. De alig hogy egy részt elénekeltek, mint a villám az égből, úgy csapott bele a ferencrendiek énekébe a kopt-szerzetesek ordítása, akik a Szentsír hátulsó részénél levő kis kápolnájukban szintén nagy misébe kezdtek. Nem tudtam helyemen maradni, azért alkalmas pillanatban felkeltem, és hátramentem, hogy megnézzem az ordítókat. A kopt-kápolnában teljes keleti díszben állott a miséző pap, az ajtónál két más pap és az ajtóval szemben levő falnál ismét 3 pap. Oly magasan és erősen énekeltek, hogy szemük az erőlködés miatt majdnem kiesett. Őszintén megvallom, hogy nagyon kellemetlenül hatott reám ez az ordítás. De a ferencrendiek vallo-mása szerint ezen segíteni nem lehet, mert az eretnekfelekezetek nem Isten dicsőségét tartják szem előtt, hanem a katolikusok bosszantását. Így megy ez nap-nap után, amint a következő napokban is tapasztalnunk kellett.

A mise után hozzá fogtunk a templom megnézéséhez. Előljáróban meg kell említenünk, hogy a Szentsír bazilika magában foglalja a Kálváriát, ahol az Üdvözítőt keresztrefeszítették, s a szent sírt, ahol eltemették. Ezen hely valóságára kiállja a történelmi kritika legszigorúbb követelményeit is. Az evangélium leírása szerint Krisztus idejében az a hely, amelyet Golgothá-nak neveztek a zsidók, a város falán kívül feküdt. Tulajdonképpen egy kis völgy volt itt, amelynek egyik oldalán volt a felfeszítés, a völgy másik oldalán pedig az eltemetés. A sírbolt Arimathiai József tulajdona volt, aki a római hadseregben mint százados szolgált. Krisztus mennybemenetele óta folyton zarándokoltak ide a keresztények, »hogy meglátogassák a szent helyeket, s ott imádkozzanak.« A rómaiak ezt elnézték, mert minden vallást tiszteletben akartak tartani. 134-ben azonban Hadrianus császár, mikor a zsidók lázadását leverte, a várost teljesen lerombolta, és ekével földjét felszántotta. Csupán az Antonius-féle erőd maradt meg, ahol római őrség tanyázott. Hogy a keresztényeket is elidegenítse ezen szent helyekről, a völgyet a Golgothán törmelékkel feltöltette, s azt falakkal vetette körül. A térségen belül ligetet ültetett, és a ligetben Jupiter és Venus pogány istenek szobrát állíttatta fel. Így maradt aztán ez a hely egészen Nagy Konstantinus császárig. Szent Heléna, Konstantinus császár anyja, helyre akarta állítani a szent helyeket, s azért Jeruzsálembe jött. A pogány szobrok eltávolítása után megtalálták a sírboltot és a szent keresztet. Konstantinus rendeletére most azt a sziklát, amely a Megváltó sírját foglalta magában, elvágták a domboldaltól, és gömbölyded formára faragták. S effölé fényes és kupolával ellátott síremléket állítottak. Ezt nevezték a régiek Anastasis-nak, vagyis

Feltámadásnak. A Golgotha másik oldalán pedig, ahol a szent keresztet megtalálták, bazilikát építettek. Ezt nevezték Martyrion-nak, vagyis Szenvedés-nek. Arra a helyre pedig, ahol az Úr a kereszten meghalt, Szent Melánia (417—439.) imádkozó helyet emeltetett. 614-ben Chosroes, perzsa király, mikor Jeruzsálemet elfoglalta, azt a két szentélyt is szétdúlta. A hivek az Anastasist újra felépítették, és igazi templommá alakították, a Martyriont azonban nem építették fel anyagi erők hiánya miatt, csak azt a barlangot javították ki, ahol a szent-keresztet megtalálták. Későbbben az Anastasis és a Martyrion között levő térségre templomot és három kápolnát építettek. A templomnak a neve: »A Feltámadt megjelenése a Szent Anya előtt« volt.

A keresztesek a főbb szentélyeket egy közös nagy épületbe akarták foglalni, de úgy, hogy a régi emlékeket is gondosan megtartsák. A nehéz tervet Jourdin építész hajtotta végre, még pedig román stílusban 1140—1149-ig. 1808-ban, mikor a tűzvész a templom rotundáját elhamvasztotta, a görögkeletiek az orosz cár pénzén megvették a jogot a szultántól, hogy egyedül építhessék fel. A görögkeletiek építésze aztán a szép stílusú templomot kiforgatta művészi állapotából: a szép oszlopokat eltávolította, s helyettük esetlen pilléreket alkalmazott; a kórust külön kápolnává alakította; a diadalív helyébe falat húzott, amely a kórust egészen elfödi. Szóval művészietlen görög stílusú bazilika lett, amelynek beosztásán minden műértő megbotránkozik. 1869-ben a kupolát újra kellett építeni, mert leszakadással fenyegetett. Most Oroszország és Franciaország adta hozzá a pénzt, de a megoldás a vaslemezes kupolával most sem sikerült. 1927. július 13-án a földrengés ezt a bazilikát is megrongálta.

Ezen előzmények után vizsgáljuk meg a bazilikát!

A Szentsír déli oldala előtt terül el az előudvar, amely keletről nyugatra 17 méter széles és északról délre 25 méter hosszú; nagy négyszögletű kövekkel van kikövezve. Az előudvar nyugati oldalán három görögkeleti kápolna van: Szent Jakab, Szent János és Szent Mária Magdolna s a 40 vértanú kápolnája; a keleti oldalon három ajtó van: az egyik vezet a görög kolostorba, a másik az örmények kápolnájába, a harmadik a koptok kápolnájába.

A Szentsír templom déli homlokzata mutatja az eredeti templomnak román stílusát. A két kapú, amelyek egyike, még pedig a jobboldali 1808. óta be van falazva, s a fölöttük levő két ablak, gyengén megtört ívekben végződnek. Az ívek korinthusi oszlopokon nyugosznak.

Az előudvarban, a jobboldali kapú mellett 12 lépcső vezet az úgynevezett »frankok kápolnájához,« amely egyidős a Szentsír templommal, s a Fájdalmas Szűz és Szent János evangélista tiszteletére van szentelve. Ez katolikus kápolna, s mindennap van benne szent mise.

Amint belépünk a baloldali kapún, nagy csalódás ér bennünket, szemben nagy, fekete fal tűnik fel, amely megakadályozza a szabad látást. Balról régebben, mielőtt az angolok fennhatósága alá került Palesztina, itt török katonaság heverészett. Este 8 órakor bezárták a templomot, s aki misézni akart, annak reggelig bent kellett maradnia. 1914-ben még én is bezárattam magamat a templomba, hogy éjfél után a görögkeletiek miséje után a Szentsírban misézhessem. Most nincsen katonaság itt, hanem helyüket elfoglalták a görögkeleti szerzetesek, akik este odahordják a madracukat, s reggel 5 órakor visszaviszik az itt levő ajtón keresztül a ko-

lostorukba. Nem nagyon épületes látvány ez, de ezen egyelőre segíteni nem lehet. Jobb oldalon pedig két lépcső vezet a Kálváriára, a baloldali a görögkeletieké, a jobb oldali a katolikusoké. Az előttünk levő fekete fal a görög kórus fala, amely a keresztesek bazilikájának kereszthajójában fekszik.

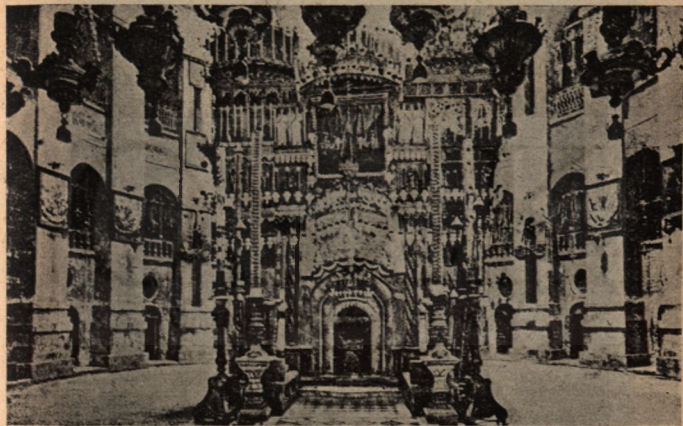
Néhány lépésnyire egy derékszögű, csiszolt piros követ találunk, amelynek hossza 2·70 méter, szélessége 1·30 m. Ez alatt van a megkenés köve, vagyis az a sziklalap, amelyen Nikodemus Krisztus szent testét bebalzsamozta, és illatos olajokkal megkenté. A római katolikusok, a görögkeletiek, örmények és koptok közös tulajdonuknak tekintik, s mindegyiknek külön lámpája és gyertyatartója ékesíti. A zarándokok áhitatosan meg szokták csókolni ezt a kőlapot, amelyet 1808-ban helyeztek ide a görögkeletiek.

Innen néhány lépésnyire a köralakú hajóba, a rotundába érünk. 18 pillér tartja a fölötte levő kupolát, amely fölül nyitott, s üveggel van befödve. A kupola belsejében karzat fút körül, amelyen a különféle szerzetesek osztozkodnak meg.

A köralakú hajó közepén van az Úr Jézus dicsőséges sírja. A kápolnácska 8·25 méter hosszú, 5·50 méter széles és 5 méter magas ötszögű épület; a tetején terrasz emelkedik, a közepén pedig orosz stílusú boltozat. A kápolna homlokzatán négy csavaros oszlop van, ezek fölött három kép; a felső a latinoké, a másik a görögöké, a harmadik az örményeké. Mindegyik előtt az illető felekezet lámpája ég. Épen így vannak elhelyezve a bejárat két oldalán a három felekezet gyertyatartói is. A Szentsír kápolna két részből áll. Az első kápolna az Angyalkápolna; hossza 3·45 méter, szélessége 2·90 méter. Ezen a helyen ült az angyal az el-

hengerített kövön, mikor a szent asszonyok a sírhoz jöttek. A közepén ezen kőből van egy nagy darab márványba foglalva. A boltozatról 15 lámpa lóg alá; a középső 5 a katolikusoké, 5 a görögöké, 4 az örményeké és 1 a koptoké.

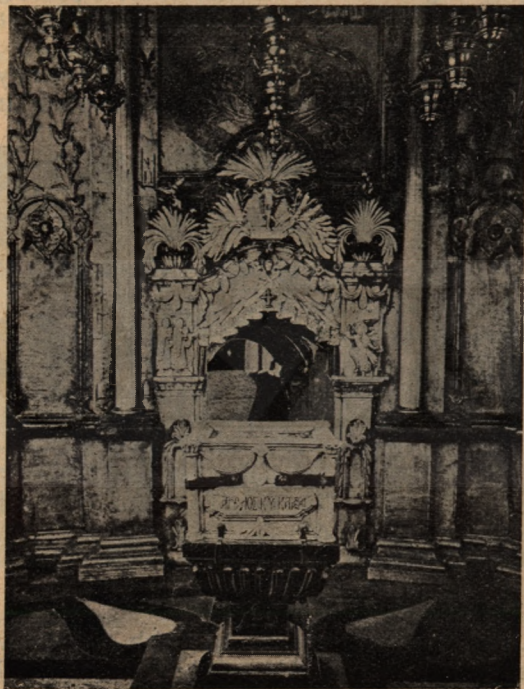
Az Angyalkápolnából keskeny és alacsony ajtó (1·33 m.) nyílik az ősi Szentsírhoz, amelynek hossza

A Szentsír-kápolna a bazilikában.

2·07 m., szélessége meg 1·93 m. Jobb oldalon van az a sziklapad, amelyen az Úr szent teste pihent. Ennek hossza 1·89 m., szélessége 93 cm., magassága pedig 66 cm. Fehér márvány borítja az egészet, úgy hogy a zarándok közvetlenül nem érintheti ajkával a szent sziklát. S mégis millió és millió zarándok mély megindulással hajtja le fejét a kemény márványra, s könnyes szemek nélkül egyetlenegy sem jön ki innen. Nincs

oly fájdalom, nincs oly szenvedés, amely e szent helyen meg ne enyhülne, mert nincs szív, nincsen lélek, amely

Az Angyalkápolna.

el ne érzékenyülne ezen a szent helyen, ahonnan az Isten Fia dicsőségesen feltámadott.

A Szentsír lapja egyuttal oltárul is szolgál, de a katolikusok egy kis asztalkát tesznek reá, mert külön-

ben csak térdenállva lehetne a misét elmondani. A szembenlevő szikláfalon a görögöknek márvány-

A Szentsír belseje.

domborművük van, amely a feltámadt Krisztust ábrázolja. A jobb sarokban van az örmények értéktelen képe, a bal sarokban meg a latinoké. A boltozatról 43 lámpa

lóg alá, amelyek közül 13 a latinoké, 13 a görögöké, 13 az örményeké és 4 a koptoké. A lámpákon kívül minden felekezetnek van gyertyája is. A misézés rendje is meg van határozva: éjféltkor a görögök miséznek, utána 7-ig, illetőleg 8-ig a latinok, azután az örmények, s megint a görögök. Ilyen körülmények között egyeseknek sokáig kell várakozniok, míg a sor reájuk kerül. Még sohasem láttam áldozókat úgy átszellemülve, mint itt. Meglátszik valamennyinek az arcán, hogy lelkében a kegyelem kiapadhatlan forrása nyílt meg, s az varázsolja arcára a boldogság piros rózsáit.

A Szentsír háta megett van a koptok kis kápolnája. Szemben ezzel van a rotunda alatt a szíriai jakobiták kápolnája; s ebből nyílik Arimathiai József temetkezési helye.

A szíriai jakobiták kápolnájából kijövén, tovább folytatva útunkat, a negyedik pillérnél egy ajtóra bukkanunk, amely egy folyosóra vezet, amelynek végén a víztartómedence van. Az 5., 6. és 7-dik pillérek között levő térség a katolikusoké. Itt vannak a gyóntatószékek, s fölötte az orgona. Ezen térség jobb oldalán van Mária Magdolna kápolnája. A hagyomány szerint azon a helyen áll, ahol a feltámadt Üdvözítő megszólította a síránkozó Mária Magdolnát, aki azt hitte, hogy kertész áll előtte.

Szent Mária Magdolna kápolnája mellett van baloldalon a ferencrendiek sekrestyéje, amelynek baloldalán találjuk Jézus megjelenésének kápolnáját. A hagyomány szerint itt találkozott a feltámadott Jézus szent anyjával. Három oltár van benne: a főoltáron, vagyis a középső oltáron, őrzik az Oltáriszentséget; a lecke oldalon levő oltár fölött egy fülkében látható a megostorozás oszlopából egy 75 cm. magas porfir-sziklatömb. Nagyobb

zarándokcsapatnak mindenkor készségesen megmutatják, s megengedik a ferencrendiek, hogy megcsókolhassák. A sekrestyében pedig megmutogatják Bouillon Gottfrid kardját és sarkantyúját.

A sekrestyéből nyílik az ajtó a ferencrendiek zárójába. A XIII. század óta élnek ezen szűk és egészségtelen kolostorban a ferencrendi szerzetesek, mint a Szentsír őrei. Első alkalommal végig jártam ezen kis kolostor sötét és vízes helyiségeit, az ebédlő minden bútorzata egy fénytelen tölgyfa-asztal és néhány szék; egy kis ablak vet világosságot valahol a magasságból; mellette van a konyha, amely oly kicsi, hogy csak a reggelit tudják elkészíteni benne. A konyhából vezet fel a lépcső az emeletre, ahol kis cellácskák vannak a Szentsír őreinek számára. Van itt egy kis szoba három ágygal azon papok számára, akik éjjel a Szentsír templomában akarnak misézni; van egy másik szoba is nyolc ágygal ugyanezen célból. Az orgona fölött van egy szoba azon hölgyek részére, akik az éjjeli ájtatosságon részt akarnak venni. Ezen szobának a bejárata a klauzurán kívül van. A zárdából egyenesen ajtó nyílik a kupola erkélyére, ahol összecsucott vaságyak és madracok vannak. Mikor itt virrasztottam két alkalommal, egész addig, míg a misézés sora reám nem került, nem tettem egyebet, mint könnyeztem, hogy a földkerekség legszentebb helyén a katolikus papoknak ilyen megalázó helyzetben kell lenniök a többi eretnek felekezetekkel szemben. A legszomorúbb pedig mindenek között az a dolog, hogy a szentferencrendi szerzeteseknek nem engedik meg, hogy ajtót vághassanak a szabadba, s onnan hordják be az élelmet és egyéb dolgaikat. Ennek hiányában minden szemetet a templomon keresztül a Szentsír előtt kell

kihordaniok. S ezen még a művelt és finnyás érzékű angolok sem változtattak semmit.

A Szentsírral szemben van a görögök kathedrálisa, vagyis a Katholikon. A hajó még a keresztesek templomából való; a hajó fölött kupola emelkedik; a falakon gazdagon aranyozott byzanci képek vannak. A templom apsisában van a főoltár, amelyet képekkel pazarúl díszített ikonostasis választ el a hajótól. Közvetlenül a kórus mellett van a jobboldalon a jeruzsálemi, a baloldalon pedig az antiochiai patriarka trónusa. A hajó közepén délkörrel és iránytúvel ellátott gömb van, amely szerintük a föld közepét jelöli.

A Szentsír és a görög Katholikon között levő térség a latinoké, vagyis a katolikusoké. Itt áll fel az énekkar, valahányszor a katolikusok nagymisét mondanak.

A görögök templomának apsisa mögött a külső falba beékelve a következő kápolnákat találjuk. Az északkeleti sarokban Krisztus börtöne kápolnája, Szent Longinus kápolnája, a Ruhafelosztás kápolnája és a Kigunyolás kápolnája. Ezen kápolnák a görögök tulajdonában vannak, kivéve a Ruhafelosztás kápolnáját, amely az örményeké.

A Ruhafelosztás és a Kigunyolás kápolnák között 29 lépcső vezet le a Szent Kereszt, vagy Szent Heléna kápolnájába. A lépcsők annyira elkoptak, s ennek következtében olyan síkosak, hogy csak a legnagyobb vigyázattal lehet itt lemenni. A kápolna 25 m. hosszú és 13 m. széles, s 5 méternyi mélyen van a bazilika alatt. Hat oszlop három részre osztja a szentélyt. A középső falnál van Szent Heléna oltára, az evangéliumi oldalon van a jobb latornak, Dismásnak, oltára. Ez a két oltár az örményeké. A lecke oldalon levő hajó

végén 13 lépcső vezet le azon üregbe, ahol a szent keresztet megtalálták. Ez a szentély 7·50 m. hosszú és ugyanolyan széles; s a katolikusok tulajdonában van. Egy oltár van benne, s az oltáron Szent Heléna bronzszobra áll serpentinkő talapzaton. Valamikor itt őrizték a szent keresztet. Akkor ragyogott itt minden. A szent keresztet elvitték, s most szomorú és elhagyatott az egész kápolna. A falak némák, nem panaszkodnak, de a mi lelkünkben valami fájó érzés azt mondja, hogy hálátlanság ezt a szentélyt így elhanyagolni.

Ha a Szent Kereszt kápolnájából kijövet balra fordulunk, a Kigunyolás kápolnához jutunk. Két-három méterrel tovább látható a régi lépcső, amely a Kálváriára vezetett. A görögök ezt a feljáratot elzárták, s 15 méterrel tovább újabb lépcsőt építettek. 18 meredek lépcső vezet fel innen a Kálváriára. Ezt görög-lépcsőnek hívják, míg a latinok lépcsője a bejáratnál van. Ez is merev és nehéz járatú lépcső. Bármelyik lépcsőn felmehetünk, mert a görögök most már nem kergetik innen vissza a zarándokokat, mint régente tették.

Amint feljutunk a Kálváriára, rögtön látjuk, hogy alacsony és nyomott templomban vagyunk. Két nagy pillér két részre osztja. A déli fele, vagyis a jobb-oldalon levő a katolikusoké, az északi fele, vagyis a baloldali, a görögöké. A boltozat sötét égszínkére van festve, s közben csillagok ragyognak. A padlózat színes márványlapokkal van befödve, s itt-ott a kopás miatt már erősen hullámos. A boltozatról függőlámpák lógnak le, de azért sötétes homály borul a világ legmagasztosabb helyére. A szentély hosszúsága keletről nyugatra 15 méter, szélessége északról délre pedig 4·50 méter. A megtekintést legjobb, ha a katolikusok lépcsőjénél kezdjük.

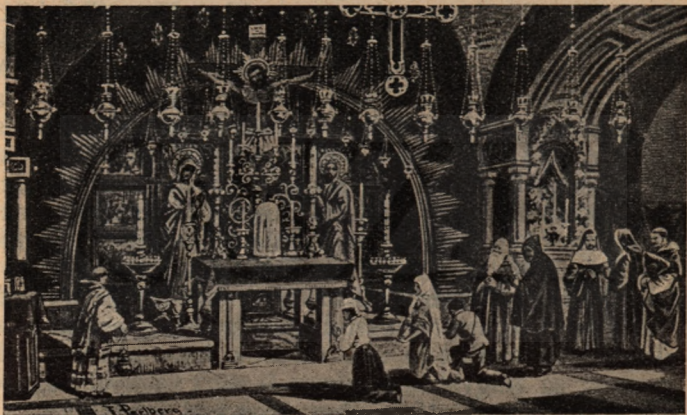
Mindjárt a szentély elején, ahol egy rácsos ablakon keresztül letekinthetünk a frankok kápolnájába, van azon hely, ahol az Üdvözítőt a katonák ruháitól megfosztották.

Szemben három oltárt látunk. Az első oltár azon a helyen áll, ahol Jézust a keresztre szegezték. Az oltár ezüstlappal van fődve, az oltárkép pedig a keresztfeszítés jelenetét ábrázolja. Egyébként egyszerű, s díszítése sem feltűnő. Négy ezüst gyertyatartó, két ezüstös virág, s fölötte néhány ezüst függőlámpa az összes ékessége.

A második oltár a »Stabat Mater«-oltár, amely azon a helyen van, ahol a Boldogságos Szűz állott, s nézte Fiának keserves kínszenvedését és halálát. Az oltár alig egy méter hosszú. Az oltárkép a Fájdalmas Szűzet ábrázolja, amely igazi művészi kép, s oly megható módon tekint le, mintha minden pillanatban a könny ki akarna csordulni szeméből. Az a sok drágakő és ékszer, amely ruháján van, mind azt bizonyítja, hogy a Fájdalmas Anya tengernyi bánatot törölt már le a szenvedők arcáról, s ezer meg ezer megtört szívet gyógyított meg jóságos közbenjárásával. Egyetlenegy zarándok sem megy el e helyről anélkül, hogy meg ne csókolná azt a helyet, ahol a fájdalmak anyja a keresztfá alatt állott.

Egy lépésnyire ettől van a harmadik oltár azon a helyen, ahol az isteni Megváltó a keresztfán meghalt. Az oltár a görögöké, akik sohasem engedik meg a katolikusoknak, hogy itt misézhessenek. 1809-ben a görögök a sziklából kivágták azt a részt, amelyben a keresztfá állott, s elküldötték Konstantinápolyba, de a hajó a sziriai partok mellett elsülyedt, s így most a tengerben pihen ez a drága szikladarab. Most ezen hely fölött négy oszlopon egy asztal-lap van, s a szikla

közepén az asztal alatt egy ezüst köralakú lap takarja azt a helyet, ahol Krisztus keresztje állott. Az oltár közepén áll a keresztrefeszített Jézus ezüst életnagyságú képe, mellette a jobboldalon a Boldogságos Szűz, baloldalon pedig Szent János vertezüst domborművé képe. Annyi lámpa és gyertya, s egyéb díszítés van itt, hogy a keresztben függő Jézus képe alig látható. Az oltár két

A Golgotha.

oldalán egy-egy fekete márványlap jelöli azt a helyet, ahol a két lator keresztje állott. Az oltártól jobbra látható azon sziklahasadék, amely Krisztus Urunk halálakor támadt.

Nincsen a napnak egy órája sem, hogy itt a Kálvárián térdén csúszó zarándokokat nem láthatnánk. Mély csend, titokzatos csendesség van itt, csak néha-néha töri meg ezt a csendet egy elfojtott sóhaj, egy

lélekből fakadt zokogás. Akinek fájó lelke nem tud nyugalmat találni, akinek sajtó szíve nem tud meggyógyulni, jöjjön ide e szentséges szent helyre; itt felolvad lelkének keménysége, itt meggyógyul szívének sebe! Ezek a kemény sziklák még most is azt susogják, amit az isteni Üdvözítő ajkai a halál pillanatában rebegtek: »Atyám, bocsáss meg nekik, mert nem tudják, mit cselekszenek!« A levegő, mint a kifeszített antenna drótja, továbbítja a szívhez az édes Megváltó hívó szózatát: »Jöjjetek Hozzám mindnyájan, kik fáradtak és terhelve vagytok, s én megenyhítelek titeket.« A hívők könnyes szemei bizonyítékai annak, hogy újra megtalálták elhagyott Jézusukat, aki levette vállaikról és szívükről az idehozott fájdalmat, kétségbeesést, a bánat és az életnek egyéb nehéz terheit. Nincs senki, aki nem távoznék innen szívben-lélekből megtisztulva, aki az egész világ ezen két legszentebb helyén: a Szentsírnál és a Kálvárián a szent áldozásban részesült.

Rendkívül megható az éjjeli szentmiséken való részvétel, mikor az éj csendjében a viaszgyertyák halvány fénye mellett az ájtatoskodók kis csoportja ott szorong az Angyalkápolnában, és égő vággyal vágyódik azon pillanat után, mikor Jézusával egyesülhet. Ki írhatná le azt a boldogságot, amely eltölti ekkor annak a zarándoknak szívét, akinek szíve összeforrott szeretetben Jézus szentséges Szívével?

De nagyon kedves és megható azon körmenet is, amikor mindennap délután öt órakor a Szentsír őrei a keresztútát járják. A ferencrendi atyák az Úr megjelenése kápolnájában gyülekeznek, s itt minden jelenlevőnek a kezébe adják az égő gyertyát és a kis latin könyvecskét, amely a keresztút imádságait tartalmazza. Az első állomás azon oszlopnál van, amelyhez az

Üdvözítőt megkötözték az ostorozáskor; innen az Úr börtönéhez vonul a menet, majd a Ruhafelosztás kápolnájához; innen lemegy a szent Kereszt feltalálása kápolnájába, majd visszajövet megállnak Szent Heléna oltáránál. Ezután feljönnek a lépcsőn, s megállnak a Kicsufolás kápolnájánál; innen felmennek a Kálváriára, majd lejönnek a Megkenés kövéhez, s azután bevonulnak a Szentsírba; majd végül megállnak Mária Magdolna oltáránál, s innen visszamennek az Úr megjelenése kápolnájába, ahol az Oltáriszentséggel való áldás után széteszlik a tömeg.

Ha lejövünk a Kálváriáról, a Megkenés kövével szemben egy ajtót látunk, amely egy folyosóra nyílik, amely a Kálvária kápolnája alá huzódik. Ezen folyosó végén van Ádám kápolnája. A régi hagyomány azt tartja, hogy itt volt Ádám sírja, s a sziklahasadékon keresztül, amely itt is látható, a Megváltó egy csepp vére ide hullott Ádám koponyájára. A zsidók ezt nem tudták, mert a farizeusok akkor nem engedték volna meg, hogy e helyen feszítsék keresztre az Üdvözítőt. Ide temették egykoron Bouillon Gottfrid († 1100.) és I. Balduin († 1113.) jeruzsálemi királyokat is.

Bárminő szent és magasztos érzéseket kelt is a bazilika a zarándok lelkében, mégis minden áhitata mellett is mély szomorúság és fájó érzés fogja el arra a gondolatra: Miért kell ennek, a föld legmagasztosabb helyének, ilyen elhagyatottnak, kopottnak és szegényesnek lennie? Hiszen itt nem dűledező falaknak, poros képeknek, izléstelen diszítéseknek kellene lenniök, hanem mindennek ragyognia, fénylenie és tündökölnie kellene! Bizony nagyon szomorú dolog, hogy a nyugati hatalmak a Szentsír templomának a fenntartására nem gondolnak, és nem veszik el a jogot a görögkeletiektől,

akiknek nincs érzéke a nemes művészethez, s kegyeletük megnyilatkozása egyedül a lámpa-kultuszban merül ki. Míg a török volt az úr Palesztinában, addig változásról szó sem lehetett; de most az angolok az urak, s ők változtathatnának a tűrhetetlen állapotokon. Meg is tennék ezt rögtön, ha a maguk számára lefoglalhatnák, és anglikán templommá tehetnék. De mivel ettől irtózik minden felekezet, amelyeknek csak valami közük van a Szentsírhoz, azért ezt a nehéz kérdést ők sem oldják meg. Majd ha egyszer összedül a bazilika, akkor majd talán változtatnak ezen a lehetetlen helyzeten.

A zsidók síránkozó helye.

Mivel június 29-ke péntekre esett, azért estefelé, úgy 6 óra után, útnak indultunk a Casa Novából, hogy megtekintsük azt a helyet, ahol a zsidók síránkozni szoktak. Szűk utcákon mentünk végig, amelyekben leírhatatlan volt a piszok és undokság. Igen sok helyen be kellett fognunk orrunkat, hogy ne érezzük a bűzt, amely az egyes helyekből kiáradt. El sem tudjuk képzelni, miképen élhetnek itt azon nyomorult teremtmények, akik kunyhóik küszöbén ülnek, s közönyösen néznek a levegőbe. Lerítt arcukról a szenvedés, a nyomor, a betegség és a sokszoros nélkülözés. Végre sok kanyargós utcán keresztül elértünk az óhajtott falakhoz.

A Kantal ma'arbe nevet viselő fal 30 méter hosszú és 12 méter magas. Állítólag Nagy Konstantinus császár engedte meg nekik, hogy évente egyszer itt síránkozhassanak Jeruzsálem elvesztésén és a szent templom elpusztulásán. Annyi tény, hogy századok óta fennáll ez a szokás, és a zsidók pénteken este sohasem mulasztják el a síránkozást.

Körülbelül 100 zsidót találtunk itt, akik hosszú kaftánban, fejükön prémes bársony-süvegben síránkoztak. A rendet egy zsidó ifjú tartotta fenn. A térség körülbelül három méter széles és 30 méter hosszú. A régi városfallal szemközt alacsonyabb fal van, amelyen villanylámpa égett. A férfiak külön csoportokban verődtek össze; külön voltak a bennszülött zsidók, külön a lengyel zsidók, de külön a spanyol zsidók is. Mind-

egyiknek kezében elnyűtt, piszkos könyv volt, s abból imádkoztak éneklő hangon. Közben odaérintették homlokukat a falhoz, nagy csókot cuppantottak rá, s könnyes szemekkel tekintettek az ég felé. A fájdalom azonban nem mindegyiknél lehetett őszinte, mert közben abbahagyta egyik-másik a jajveszékelt, és a szom-

A sírányozó zsidók.

szédjának súgott valamit. Talán valami üzlet jutott eszébe? Sokáig figyeltem egy kis zsidógyereket, aki folytonosan atyja arcát nézte, s valahányszor megcsókolta a kőfalat, ő is megcsinálta azt. A zsidó asszonyok külön csoportokban álltak, de nem vegyültek most a sírányozók közé, hanem csak nézők voltak. Modern, vagyis európaiasan kiöltözött zsidót nem láttam

közöttük; még az előimádkozó rabbijuk is piszkos és kopott ruhában vett részt. Érdekes lett volna, ha egy vastag aranyláncos európai bankár is velük együtt mondotta volna a litániaszerű zsolozsmát! Ilyenre azonban a modern zsidók nem kaphatók. 1914-ben pedig beszéltünk itt néhány szegény zsidóval, akiket gazdag zsidó bankárok fogadtak fel, hogy helyettesítsék őket a síránkozások alkalmával.

Szerettem volna megtudni, mit imádkoznak; de nem mertem a szertartásukban őket megzavarni, mert könnyen kigunyolódásnak vehették volna az én kíváncsiságomat, másrészt meg undorodtam megfogni azt a piszkos könyvet, amelyet kezükben tartottak. A lengyel zsidóknál pedig szerencsét próbálhattam volna, mert hallottam később, hogy ketten rossz német nyelven beszélgettek.

Ott álltam tehát mozdulatlanul, de lelkemben végig vonult ennek a szerencsétlen népnek egész története. Mivel gonoszságukban megátalkodtak, s nagy vakságukban nem ismerték meg a Messiásukat, Isten az egykoron kedvelt népét kérlelhetetlenül sújtotta; országát eltörölte, a szentvárost elpusztította, és a zsidó népet szétszórta a világ minden részébe. Itt síratják a múltat, epedve várják a Messiást; de hiába minden. A zsidó államot nem támasztja fel senki. Az angolok kísérlete hasonlít Julianus aposztata császár tetteéhez, aki felakarta támasztani a haldokló pogányságot.

A Via Dolorosa.

1928. június 29-én péntek délután három órakor megszólalt a nagyharang a Szent Üdvözítőről nevezett ferencrendi templomban; s erre megindult a ferencrendi atyák ünnepélyes körmenete a nagy keresztút járásra. Sütött a nap hevesen, de azért bámultam, hogy a nagy forróság ellenére is annyian összejöttek. A menetben voltak férfiak és asszonyok, fiúk és leányok, világi papok és szerzetesek, s mindenféle apácák; de képviselve volt itt minden nem és nemzetiség: fehérek, feketék és rézbőrűek egyaránt; feltűnt, hogy az arab keresztények a körmenetben is piros fezt viseltek fejükön.

A Via Dolorosa, vagyis az a szent út, amelyen az Üdvözítő a keresztfát vitte a Kálváriára, az Antonius-féle várban levő pretoriumtól a Golgotháig terjedt. A pretorium, vagyis Pontius Pilatus helytartó lakása helyén, 1914-ben még kaszárnya volt, most azonban valami szanatórium-féle van. Akkor még pénzért engedtek be ide, most azonban ingyen. Ezen épület udvarán kezdődik a keresztút ájtatossága; de azt az utat, amelyen az Üdvözítő járt, most már nem tudjuk megtenni, mert be van építve. Girbe-görbe, zig-zug úton keressük az isteni Megváltó lábnyomát; s bár elenyésztek azok, de a ráemlékezés mégis édes érzelmeket fakaszt most is azok lelkében, akik buzgó szívvel mennek a közönbös és részvétlen néptömeg forgatagában.

Mielőtt megkezdénők a keresztút-jarást, egy-két helyet meg kell néznünk.

Az Antonius-várnak két udvara (atrium) volt, az egyik a pretorium atriuma, vagyis a belső udvar; a másik a Gabbatha vagy Lithostrotos, vagyis a külső udvar. Pilatus a belső udvarban vallatta az Üdvözítőt, s a külső udvarba jött, valahányszor a zsidókhoz beszélt. A belső udvarban történt a megostorozás, a tövissel való koronázás, míg az elítélés a külső udvarban ment végbe.

A volt török kaszárnya bejáratánál jobbra fordulunk, s az udvarra érünk, ahol kis vízmedencét találunk szökőkúttal. Itt van az épületek közé beékelve a Tövis-koronázás kápolnája. Hossza 6 méter, szélessége 8 méter, kupolás toronnyal. A keresztények nem látogatják, mert a mozlimek tulajdona, és egy ismeretlen mozlím szerzetesnek síremléke van benne.

A volt török kaszárnyából kijövén, jobbra fordulunk, s néhány lépésnyire belépünk a baloldalon levő kapún a ferencrendiek kolostorába. Itt jobbra találjuk a Flagellatio-kápolnát, vagyis a megostorozás helyét. Kedves kis kápolna, amely felidézi lelkünkben azt a kegyetlen jelenetet, midőn a durva katonák Krisztust Pilátus parancsára megvesszőzték. A főoltár alatt mutogatják azt a nyílást, ahol az oszlop állott, amelyhez Krisztust kötözték. Négy oltár van benne: Ecce homo; Krisztust megostorozásra viszik; Krisztus vállaira veszi a keresztet; Krisztus találkozása a Szent Szűzzel.

A Flagellatio-kápolnájától nyugatra van a Halálra ítélt-kápolnája. A Gabbatha vagy Lithostrotos keleti szélén áll, szabályos négyszögű épület, amelynek minden oldala 10 méter. Belsejében négy négyszögletes márványoszlop van, amelyeken hajdan kupola volt. 1904-ben építették újjá; s ekkor fedezték fel a régi kövezetet.

A Gabbatha vagy Lithostrotos kövezete az utca alatt egészen a volt kaszárnyáig terjed, s átterjed a Sion apácák kolostora talaja alá is. A Flagellatio-kápolnájából kijövén, jobbra fordulunk, s magunk előtt látjuk az Ecce Homo ívet, amely átköti az utcát. Azért nevezik ezt így, mert a XIV. században az ív nyugati falába befalazták azt a két követ, amelyek egyiken a hagyomány szerint Krisztus, a másikon Pilátus állott, midőn e szokással mutatta be a megostorozott Üdvözítőt: Íme az ember! Ecce Homo!

Az Ecce Homo ív a keresztúton.

Az ívnek északi része átnyúlik a Sion apácák kis bazilikájába. Ezt a bazilikát Ratisbonne Mária Alfonz, megkeresztelt zsidó építtette 1868-ban. Nagyon csinos kis bazilika. A főoltáron van az »Ecce Homo«-szobor. A töviskorona felett gyönyörű aranykorona függ e kedves felírással: Corona tribulationis effloruit in coro-

nam glorie, vagyis magyarul: »A szenvedés koronája a dicsőség koronájává virágzott ki.« A boltozaton pedig e szavak olvashatók: Pater dimitte eis, nesciunt, quid faciunt: »Atyám bocsáss meg nekik; nem tudják, mit cselekszenek.« Bizony, meghatottan tekintünk fel ezen szoborra, s ajkunk önkéntelenül ismétli az Üdvözítő ezen irgalmas szavait.

A Sion apácák főnöknője levezetett az udvarra is, ahol saját szemünkkel láthattuk a Lithostrotos eredeti 35—45 cm. vastag kőlapjait. Néhány kőlapon láthattuk a római katonák szokásos malomjátékának nyomait is a kőlapba bevésve; a kőlapok másutt rovátkákkal vannak ellátva, hogy a lovak el ne csusszanak. Az egyik lapon egy gyönyörű szobor áll, amint Krisztus a keresztfát vállaira veszi. Önkéntelenül térdre borul itt mindenki, mert szíve megérzi, hogy ezeken a köveken Krisztus járt, s vérrel öntözte azokat.

Most már kezdjük meg a keresztút-járást. A Via Crucis első stációja a volt kaszárnya udvarán van. Bár Krisztus a Lithostrotos-on vette tudomásul a halálra ítéletét, mégis szokás folytán itt kezdik a keresztút ájtatosságát, ahol Pilátus vallatta az Üdvözítőt.

A volt kaszárnya kapujától körülbelül 40 lépésnyire van egy befalazott kapú, ahol kezdődött az a lépcsőzet (28 lépcsővel), amelyen az Üdvözítőt Pilátushoz vezették. Ezt a lépcsőzetet később Rómába vitték, s a Laterán-bazilika közelében helyezték el. A befalazott kapú aljában vette fel az Üdvözítő a nehéz keresztfát, vagyis a Megostorozás-kápolnájával szemben. Itt a második stáció. Innen kezdődik tulajdonképpen a szenvedés útja, amelynek hossza 550 méter volt.

Ugyanezen az utcán tovább menve, eljutunk azon helyig, ahol az osztrák-magyar zarándokház van, itt

torkollik be a Damaszkusi-kapútól jövő utcába a Via Crucis. Ezen utcakereszteződésnél esett el az Üdvözítő. Ez a harmadik stáció. A ferencrendiek imahelyet építettek ennek az emlékére, s ennek a tövében heverő, s kettétört márványoszlop jelzi Krisztus első elesésének helyét.

Most balra fordulunk, s néhány lépésnyire találjuk a negyedik stációt. Itt találkozott a keresztet vivő Krisztus a Boldogságos Szűzzel. Az örmény katolikusok csinos kápolnát építettek e szent helyre. A kápolna benn az udvarban van, közvetlen a III. stáció imahelye mellett. Az oltáron művészi szoborcsoport örökíti meg ezt a megható jelenetet. Lent a kriptában négyszögű mozaik van, amelyen két egymás mellé helyezett szandált látunk. A hagyomány szerint azt a helyet jelöli, ahol a Boldogságos Szűz állott, midőn szent Fia fájdalommal szemekkel reá tekintett. Megindulás nélkül sem a szép szoborcsoportot, sem a mozaikot nem lehet nézni. Önkéntelenül kicsordul a könny a szemekből, mialatt a keresztút járás imáit mondjuk.

Körülbelül 35 lépésnyire a Via Crucis jobbra fordul, s a saroknál levő emeletes-háznál van az ötödik stáció. Ez az épület a ferencrendieké, s azért az utcai fronton ott látjuk a ferencrendiek cimerét. A bejáratnál a kapú fölött ezen felírás olvasható: V. — Simoni Cyrenaio Crux Imponitur. — St., vagyis V. stáció: Cyrenei Simonra a keresztet ráteszik. A kapún belül egy kis kápolna van annak emlékére, hogy a hóhérok kényszerítették Cyrenei Simont, aki áttért zsidó volt, hogy a meredek úton vigye Jézus helyett a keresztet.

Nyolcvan lépésnyire a lépcsőzetes utcán tovább haladva, elérünk egy boltozathoz, amely az utcát keresztül szeli, s itt balról a falba illesztve egy oszlop-

darabot látunk. Itt van a hatodik stáció. Itt lakott szent Veronika, aki kendőjét nyújtotta a Megváltónak, hogy

törölje meg véres arcát. Egy kis kápolna-szerű helyiségbe vezet le három lépcső, amelyben életnagyságú szobrok elevenítik fel ezt a kedves jelenetet. Bár az eretnek melchiták tulajdonában van ez a hely, azért mégis felkeresik a zarándokok, mert barátságosan fogadják őket a kápolnát őrző nők, akik még kis szent képet is ajándekoznak, amelyen az Üdvözítő arcképe van. — Egyéb-

A Veronika-utca.

ként Szent Veronika kendőjét Rómában a San Pietro bazilikában mutogatják.

Körülbelül hatvan lépésnyire tovább egy hosszú boltozaton keresztül vezet az út, s új utcakereszteshez

érünk. Itt volt a város egyik kapuja, amely a mezőre nyílt. Amint az Üdvözítő a kapún kilépett, másodszor esett el. Ez a hetedik stáció. A ferencrendiek ezt a helyet megvették, s elég tágas kápolnát építettek, amelyet lépcsőzet köt össze az alsó imahellyel. A kápolna keleti oldalán ezen felírás olvasható:

PORTA JUDICARIA
COLUMNA UBI AFFIXA FUIT SENTENTIA MORTIS
D. N. S. CH.
A. D.
1875.
ITA TRADITUR.

Vagyis magyarul: »A hagyomány szerint itt volt az Itélkezés kapúja, ahol a mi Urunk Jézus Krisztus halálos ítélete az oszlopon ki volt függesztve. Az Úrnak 1875. évében.«

A lépcsőzetes, keskeny utcán mintegy 60 lépésnyit előre haladunk, s balra egy görög kolostor falain látjuk a nyolcadik állomást római számmal (VIII.) jelezve. Ez a hely valamikor nyílt mezőn volt. Itt vigasztalta meg az Üdvözítő a síró asszonyokat. Itt van az olajbazar, amelyből kiáradó kellemetlen szag olyan erős, hogy alig vagyunk képesek imáinkat elmondani. De ez a bosszantó dolog sem hozott ki abból a fájdalmas hangulatból, hogy Krisztus keresztútját járjuk.

Most visszafordulunk, s visszamegyünk majdnem a hetedik stációig, ahol befordulunk a jobb oldalon levő utcába. Mintegy 100 lépésnyi út után jobbról föl kell mennünk egy 28 fokú lépcsőn; innen 90 méternyi kanyargós utcán a koptok temploma elé jutunk. Itt a templom kapujának jobb oldalába berakott oszlopdarab jelzi a kilencedik stációt, ahol az Üdvözítő harmadszor elesett.

Szemünk előtt van a Szentsír, de nem tudunk odamenni, mert az ajtót a koptok bezárják, s idegeneket nem engednek keresztül.

Vissza kell mennünk a lépcső aljáig, s tovább megyünk a Tarik Bab el Amud utcán, s a végén belépünk a kis kapún, és a Szentsír-bazilika előudvarába értünk. A harangok zúgása és az orgona bánatos hangja mellett vonul a menet égő gyertyával kezében a Szentsír templomába. Aki csak teheti, felmegy a Kálváriára.

A körmenetet vezető ferencrendi atya megáll mindjárt a feljáratnál, ahol a talaj mozaikkövei öt nagy köralakban találkoznak. Itt van a tizedik stáció, amely helyen az Üdvözítőt a gonosz hóhérok ruháitól megfosztották. Itt már szorongatja torkunkat a sírás; s mikor a pap hangosan imádkozza: Krisztus megalázta magát a halálig, még pedig a kereszthalálig, mindenki leborul a kemény kőre, s csókokkal illeti a hideg kősziklát. Sohasem felejttem el ezt a jelenetet. Mikor könnyes szemekkel felkeltem, és szétnéztem, azt láttam, hogy minden arcon a könnyek áradata hull alá.

Mozdulni nem tudunk, csak a ferencrendi atya megy a kíséretével az első oltárhoz, amelynek a képe a keresztrefeszítést ábrázolja. Ez a tizenegyedik stáció, vagyis az a hely, ahol a hóhérok Krisztust a keresztre fektették, s nagy szögekkel rászögezték. A pap imája is szomorúbb, s mikor felhangzik a fentebbi ima, sokan hangosan zokognak. Nem bírják már lelkük fájdalmát elfojtani.

A pap most elkerüli a Boldogságos Szűz oltárát, s azon oltár elé megy, ahol Krisztus keresztje állott. Ez a tizenkettedik stáció. Mikor felhangzik a pap imája, akkor egyszerre olyan hevesen tör elő a lelkekből

a fájdalmas sóhaj és zokogás, hogy alig lehet hallani az előimádkozó pap szavát.

A pap most visszajön a »Stabat Mater« oltárhoz. Ez a tizenharmadik stáció. Ezen a helyen nézte az Isten Anyja szent Fiának keserves halálát. A fájdalmak hét töre átjárja itt is a szíveket, s a könnyek árja patakzik a szemükből alá.

A lépcsőn lemegyünk a Megkenés kövéhez. Az előimádkozó pap tömjénnel megfüstöli, s azután megy a Szentsírhoz. Itt van az utolsó stáció, vagyis a tizennegyedik. Új meglepetés várt reám. Egyszerre csak felhangzik a diadalmas Alleluja, s az orgona búgása mellett az örömdal úgy érintett, mintha az angyal most hengerítette volna el a követ Krisztus sírjáról, s most jött volna ki a feltámadott Üdvözítő a sírből. A tömeg a husvéti antifona éneklése közben Mária Magdolna oltárához megy, ahol a pap megfüstöli az oltárt, s aztán mindnyájan bevonulnak az Oltáriszentség kápolnájába. Itt eléneklik latinúl a loretói litániát, majd a Tantum ergo-t és Genitori-t; s aztán az Oltáriszentséggel áldást ad a pap a népre.

Aki ezt a keresztút-járást végig járja, s látja a tömeg meghatottságát, még ha hitetlen és kőkemény szívű is, még akkor is megindul. E szent helyen nincs szükség szónoki beszédekre, nincs szükség buzdító szavakra, mert itt a szívek önként meglágyúlnak, a bánat magától felébred, s a szeretet tüze még a jég-hideg lelkeket is felolvasztja.

Meghatva és könnyeborult szemekkel hagytuk el a Szentsír bazilikát, ahol egy felejthetetlen keresztútban vettünk részt.

A Sion-hegyen.

Jeruzsálem városának a délnyugati oldalán elterülő részét nevezik Sion-hegyének; nyugaton egészen a város faláig terjed. Ez a város-rész össze-vissza épült, nincs egyetlen egyenes utcája, s annyira tömve van házakkal, hogy még levegője is alig van.

A Jaffai-kapunál kezdtük a megnézését. Innen kevés távolságra délfelé emelkedik a törökök volt fellegvára, amelyet a keresztények Dávid tornyának neveznek. Mellette van egy kaszárnya azon a helyen, ahol Heródes király palotája állott.

A Dávid-torony előtti térség keleti oldalán áll az angol protestánsok temploma, s mögötte egy kis templom romjai láthatók. A hagyomány szerint ezen a helyen jelent meg a feltámadt Üdvözítő a szent asszonyoknak.

Ezen a téren keresztülmenvén, s a volt török kaszárnya mellett elhaladva, az örmények negyedébe jutunk. Egy boltozatos utca végén jobbra találjuk az örmény patriarka palotáját, az örmények nagy kolostorát és idősebb Szent Jakab templomát.

A Szent Jakab-templom kupolával fedett három hajós templom, amely a nemegyesült örmény patriarkának a székesegyháza is. A hagyomány szerint azon a helyen épült, ahol I. Heródes Agrippa parancsára 44-ben Szent Jakab apostolt lefejezték. A templom evangéliumi oldalán van az elefántcsonttal és gyöngyházzal gazdagon díszített kápolna, ahol Szent Jakab apostol vértanúhalált szenvedett. A templomban a díszes baldachin alatt van egy aranyos trónszék, amelyet Szent Jakab székének neveznek. Szerintük Szent Jakab állandóan

ezen a trónuson ül, s akik szent hittel nézik, azok meg is látják. Az előcsarnokban nagy függő bronzlapokat látunk. Ezeket kongatják, s így adnak jelt az istenitisztelet kezdésére.

A Szent Jakab-templom szomszédságában van az örmény apácák kolostora, az úgynevezett Olajfa-kolostor (Deir ez Zeitunijeh), mellette van a kistemplom azon a helyen, ahol Annás főpap háza volt. Hosszasan kellett kopogtatni az ajtón, míg egy vénasszony beeresztett bennünket. Itt hallgatta ki először Annás az isteni Megváltót, miután elfogták a Gethsemáni kertben. A templom előcsarnokában kútat találunk, amely mosakodásra szolgál. Bent a templomban balról fülkeszerű oltár van, amelynek falai kékes emailos zománccal van borítva, szárnyas ajtaja pedig gyöngyházzal van kirakva. Ezen a helyen állt az Üdvözítő, mikor Annás vallatta. Az udvaron egy olajfát mutogatnak, amely hajtása azon olajfának, amelyhez a Megváltót kötötték, míg Annás nem fogadta.

Ezen kolostor szomszédságában van Dávid kapúja (Bâb en Nebi Dâud). Ettől negyven lépésnyire egy oszloptörzset találunk. Ezen a helyen támadták meg a zsidók a halottas menetet, amely a Boldogságos Szűz testét vitte az Olajfák-hegyére, hogy ott eltemessék. Aki a koporsót megérintette, az megbénult, a többiek pedig megvakultak.

Innen 20 lépésnyire van a Boldogságos Szűz elszenderülése temploma, 40 lépésnyire pedig az Úrvacsora terme, a Cenaculum.

Kívülről ódon bátyaszerű épületet látunk, amelyen több kupola emelkedik és egy roskadozó minaret. Ez a háztömeg most dervisek kolostora (Nebi Dâud). Azon a helyen, ahol az utolsó vacsora volt, a keresz-

tények bazilikát emeltek, amelynek hossza 50 méter, szélessége 35 méter volt. Idők folyamán a nagy bazilika romba dőlt, s most csak az utolsó vacsora terme van meg belőle. Husz lépcsőn mentünk fel a kis terrasra, amelynek háttérében nyílik az ajtó a szent terembe.

Az utolsó vacsora terme.

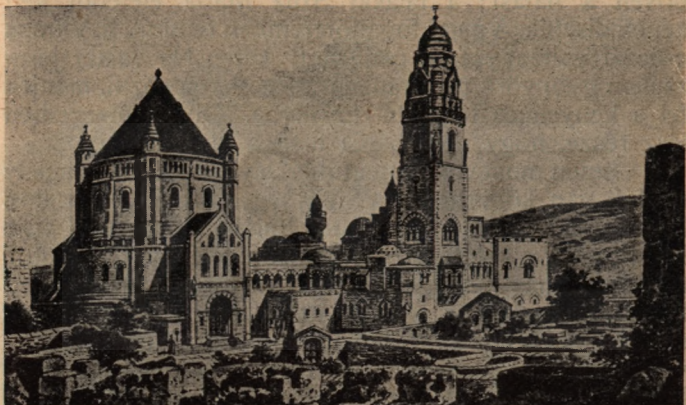
Két oszlop két részre osztja a termet, amelynek nagysága 126 négyzetméternyi. A teremben a keleti oldalon 8 lépcső vezet egy ajtóhoz, amely Dávid sírjába nyílik. Ezen teremben volt az utolsó vacsora; itt szállott le a Szentlélek Isten az apostolokra pünkösöd napján. Mély megilletődéssel állunk itt e szent helyen, mert hangosan még egy Miatyánkot és egy Üdvözlégy Máriát sem

mondhatunk el. A belépéskor figyelmeztetett bennünket a dervis, hogy nem szabad imádkozni. Egyik buzgó zarándoktársunk, aki nem hallotta ezt a figyelmeztetést, letérdelt, hogy imádkozzék. Rögtön odaugrott a mohammedán szerzetes, és felemelte térdeplő helyzetéből, s arabúl mondotta neki, hogy itt imádkozni nem szabad. Eddig legalább nagycsütörtökön megengedték a ferencrendieknek, hogy itt imádkozhatnak. A folyó évben azonban megtiltották, sőt még a terembe sem engedték be őket. Szomorodott szívvel hagytuk el az Oltáriszentség szerzésének drága helyét, ahol még szívünk érzelmeit sem volt szabad kifejeznünk.

Az utolsó vacsora termét elhagyván, belépünk a baloldalon levő első utcába, ahol előttünk áll a Boldogságos Szűz elszenderülésének temploma. Az ősrégi szent hagyomány azt tartja, hogy Istennek szent Anyja az Üdvözítő mennybemenetele után itt lakott Szent Jánossal, s itt szenderült el a mennyország boldogságára. Már az első századokban a keresztények kereszttel díszített kővel jelölték meg ezt a helyet a Cenalum bazilikájának nyugati oldalán. A bazilika elpusztulása után is a keresztények kegyelettel őrizték ezt a helyet, hogy feledésbe ne menjen.

Mikor 1898-ban II. Vilmos német császár feleségével a Szentföldön járt, ezt a helyet Abdul Hamid szultán megvette a török tulajdonostól, s a német császárnak ajándékozta, aki a német katolikusoknak ajánlotta fel, hogy templomot építsenek oda. A német katolikusok hozzáfogtak a munkához, s az acheni templom mintájára gyönyörű templomot építettek, s melléje hatalmas kolostort a beuroni bencések részére, akik 1906. március 21-én foglalták el. A templom hajója gömbölyű, s ugyancsak gömbölyű az alsó-

templom is, ahova 22 lépcső vezet le. Itt az alsó-templomban a főoltár alatt fehér márványkő jelzi azt a drága helyet, ahol a Szent Szűz az Urban elszenderült. Mikor 1914-ben itt jártam, akkor a felső-templomban csak két oltár volt készen: az egyik Keresztelő szent Jánosé, a másik az Aprószenteké. A mennyezetét szép mozaikok borítják, falát pedig márványlapok fedik.

Dormitio-templom a Sion-hegyén.

Az alsó-templomban, ahol a Boldogságos Szűz meghalt, drágalátos szép baldachin alatt oltár áll, s az oltáron mindig illatos virágok díszlenek azon kedves legenda emlékére, hogy mikor az apostolok a temetés után való napon Szent Tamás apostol kérésére felnyitották a sírt, a szent test helyén a koporsóban csak illatos virágokat találtak. Valóban olyan kedves templom ez, hogy alig tud a szem betelni. Pedig a templom még nem kész; úgy van, mint 1914-ben. A

háború megakadályozta a további diszítést. Ha készen lesz, egyike lesz Jeruzsálem legszebb templomainak; s díszé a katolikus egyháznak. Igazán méltó épület az egek szépséges királynéjához.

A kolostor, amely a templomhoz simul, szintén nagyon kedves és barátságos. A folyosókon mindenütt virág, a szép festett ablakokon átszűrődő fény csak növeli a hatást; a falakat Szűz Mária életéből vett képek díszítik. A nagy fogadóteremben feltűnik II. Vilmos császár életnagyságú olajfestett képe. Ha valaki Jeruzsálem gyönyörű panorámáját meg akarja nézni, menjen fel a kényelmes feljártú toronyba. Olyan élvezetben lesz része, hogy nem bánja meg a kis fáradságot.

Innen most visszamentünk Dávid kapujához, amely mellett van közvetlenül a Sion-hegyi örmény kolostor. Ez azon a helyen terül el, ahol Kaifás főpap háza volt. Ide vezették a katonák az elfogatás éjjelén az Üdvözítőt, miután Annás kihallgatta. Itt az udvaron tagadta meg Péter háromszor az Urat. S itt őrizték egy kis helyiségben reggelig az Üdvözítőt, míg a szanhedrin törvényszéke elé nem vezették. A keresztények Szent Péter tiszteletére ide bazilikát emeltek, amelynek csak romjai vannak meg. Az északi oldalon, azaz balról, amint az udvarba lépünk, van az Úr börtöne nevű kápolna egy kis oltárral. A jobb oldalon néhány lépcső vezet azon kis fülkébe, ahol az Üdvözítőt a poroszlók éjjelre bezárták. A nemegyesült örmény pap készségesen megmutatta ezt a helyet, s látszott az arcán, hogy nem borraalóért teszi. Az udvaron egy hatalmas, majdnem derékvastagságú szőlőtő terjeszti ki lombos sátorát. Itt pihennek köröskörül az örmény patriarkák, öt hatalmas szarkofág félszerszerű épület alatt van. Az udvar tehát igazi főpapi temető.

Az Olajfák-hegyén.

A Via Dolorosá-n mentünk végig a Szent István kapú felé. A kapún innen bal oldalon fekszik a francia

Szent Anna temploma.

Fehér-atyák nagy épülete a kis és nagy szemináriummal. Az udvar közepén áll Szent Anna román stílusú temploma. A templom három hajóra oszlik kereszt hajóval. A kupola alatt áll a gyönyörű oltár; négy gránitoszlop föléje baldachint tart. Az oltár mögött

fehér márványszobor emelkedik, amely Szent Annát ábrázolja a gyermek szent Szűzzel.

A bal oldalon levő hajó közepén 16 fokú lépcsőn egy kis térségre jutunk, ahonnan az első ajtón keresztül lemegyünk négy lépcsőn a második ajtóhoz; s innen két lépcsőn egy kis barlangba érünk, amelynek hossza hét méter, szélessége 5·50 méter. A barlangban kis oltár van, az oltáron látjuk a kis csipkés bölcsőt, benne a kicsike csecsemő szent Szűzet. Ez a hagyomány szerint a Boldogságos Szűz születésének helye. Oly kedves hely ez, hogy lelkünket ünnepi hangulatba ringatja. Nem messze ettől a helytől volt Szent Anna és Szent Joachim sírja. A sírjuk azonban ma már nincsen meg, csak a helyét mutogatják.

A Szent Anna templomával majdnem szemben van Bethesda-medence. A bejáratnál több nyelven ki van függesztve a Szentírásnak ezen része (Szent János V. 2—5.): »Van pedig Jeruzsálemben a Juhkapúnál egy fürdőtó, mely héberül Betsaidénak neveztetik, és öt tornáca van. Ezekben fekvék a betegek, vakok, sánták, sorvadtak nagy sokasága, akik a víz mozdulását várják vala. Mert az Úr angyala időnként leszálla a tóba, és felkavará a vizet; s aki a víz felzavarása után először ment bele a tóba, meggyógyult, akármi-féle betegségben sínlődött.« 1914-ben magyarul is megvolt, de most hiába kerestem a magyar szöveget; nincs meg. Rozzant lépcsőzet vezet le a medencébe. Ez a medence elég tágas, s egy fal két részre osztja. A Fehér-atyák még egy másik medencét is fedeztek fel. S így most már nehéz meghatározni, hogy melyik az igazi medence, amelyben az angyal felzavarta a vizet. Újabb kutatások kétségtelenül ezt is bizonyítják majd.

Szent Anna templomából kijövén, tovább folytatjuk útunkat a Szent István kapú felé. A szent hagyomány szerint ennek a közelében kövezték meg a zsidók Szent István első vértanút.

Amint a kapún kimegyünk, a vidék, amerre csak ellátunk, mindenütt rideg és kopár, a szétszaggatott sziklák, mint rongydarabok hevernek szerte-szét; csak itt-ott látunk egy-egy szürkés-zöldes olajfát, amely a sivár sziklák között sinylődik. Lábaink előtt terül el a Kedron-völgye, amelyet másképen Jozafát-völgyének is neveznek. A tulsó oldalon emelkedik az Olajfák-hegye, amelynek tövében terül el a Gethsemáni-kert, mellette a Boldogságos Szűz sírja, feljebb a Mennybemenetel-temploma. Bármerre tekintünk, mindenütt egy-egy régi emlék elevenedik meg előttünk.

Leereszkedünk a Jozafát-völgyébe. A keresztény arabok Mária-asszony völgyének (Vadi Sitti Mariam) nevezik. Tavasszal és a nagy esőzések alkalmával a völgy mélyén a Kedron patakja folydogál, de most teljesen ki volt száradva. A keresztények, zsidók és mohammedánok egyértelműleg azt hiszik, hogy ebben a völgyben lesz az utolsó ítélet. A mohammedánok szerint Krisztus az Olajfák-hegyén, Mohammed pedig a Jozafát-völgyben fog ítéletet tartani. Az ítélet eképen lesz: A Jozafát-völgyön egy vékony vassodronyt feszítenek ki az angyalok, s ezen kell mindenkinek végig rohannia. Az igazakat a jó angyalok szárnyaikkal védik, míg a gonoszokat nem. S így az igazak bejutnak a mennybe, a gonoszok pedig lehullnak a pokolba. Hogy az igazak közé juthassanak, a mohammedánok szorosán a város falai mellé temetkeznek, a zsidók meg az Olajfák-hegyének lejtőjén.

A gyönyörűen aszfaltozott kocsúton haladunk

tovább, s körülbelül hatvan méternyire eljutottunk a Gethsemáni-kerthez.

Az útról balra fordulunk, s előttünk áll a Boldogságos Szűz sírjának temploma. 15 lépcső vezet le az udvarba. Már itt állt egy görög pap, hogy lekisérjen bennünket a templomba. A templom ugyanis a görögkeletiek tulajdonában van. Az ajtó küszöbétől 48 lépcső

Szűz Mária sírja.

vezet le a templom belsejébe. A 21-ik lépcsőnél jobbra találjuk Szent Joachim és Szent Anna kápolnáját. Néhány lépcsővel lejjebb bal oldalon van Szent József kápolnája. A templom megőrizte eredeti alakját. Latin kereszt alakú, s keletről nyugatra terjed, s körülbelül 30 méter hosszú, míg a kereszt hajó 18 méter, s ennek egyik ágában van a lépcső, amelyen lejtöttünk. A kereszthajó keresztezésénél levő térségen van tulajdonképpen a templom főoltára. Itt van három kopott trón is a különböző

felekezetek patriarkáinak számára. Valamikor a templom falai festve voltak, amint a festmények maradványai mutatják; de most a falakat tele aggatták képekkel, amelyeknek legtöbbje az átlagos közepszerű művészeti értéket sem üti meg.

A keleti oldalon van a Boldogságos Szűz sírja. Négyzet alakú kicsiny épület kis kupolával. Előtte az örmények oltára van, amely teljesen eltakarja a kis homlokzatát; kis alacsony ajtó vezet a sírhoz, amely olyan kicsiny, hogy csak 4—5 ember fér el benne. Egy méter magas szikla-pad, amely fehér márvánnyal van fedve, az a hely, amelyen a Boldogságos Szűz szent teste rövid ideig pihent. Midőn 451-ben Juvenális, jeruzsálemi érsek, Konstantinápolyba ment, Marcianus császár és felesége Pulcheria arra kérték, hogy a Boldogságos Szűz testét küldje el a császári városba. Juvenális azonban felvilágosította őket, hogy a Boldogságos Szűz teste nincsen Jeruzsálemben, mert »egy régi és igazmondó hagyomány szerint« az Úr Jézus a temetés után való napon a mennybe vittette. S most csak a koporsója és a szemfedele van Jeruzsálemben. A császári pár kívánságára tehát mindkettőt Konstantinápolyba küldötte az érsek, ahol a Boldogasszony templomának egyik kápolnájában helyezték el, amelyet aztán a Szent Szűz koporsója kápolnájának neveztek. Meghatottan állunk meg a Szent Szűz sírjánál, és buzgó imáiba ajánlva magunkat, eltávozunk a baloldalon levő ajtón, hogy helyet engedjünk másoknak is. Az ajtóval szemben a sziriai felekezet kápolnája van, míg a Boldogságos Szűz sírjának háta megett a görögök kápolnája. Délkelet felől választó falat találunk, s itt van a muzulmánok imádkozó helye, mert ők is tisztelettel és kegyelettel viseltetnek Mária (Marjam) iránt. A templom

nyugati falánál kút van. Állítólag jó ízű víz van benne, de azért nem mertük megízlelni, mert a homályos világitás mellett nem tudtuk megnézni, vajjon nem uszkál-e valami a víz tükre felett. A kút háta mögött van az abisszinaiak kápolnája. Ez is tömve van képekkel. Nem érdektelen megfigyelni, hogy minden eretnek felekezetnek van itt kápolnája, ahol misézhetik, csak a katholi-

A gethsemáni barlang.

kusoknak nincsen helyük; azoknak nem szabad misézniük itt.

Amint a lépcsőkön feljövünk, a legutolsónál ott áll a görög pap, aki elszedi a gyertyákat, és nyújtja a markát a borraivalóért.

Amint a Boldogságos Szűz sírját elhagyjuk, rögtön balra fordulunk, s egy nyitott, szűk sikátorba jutunk, amelynek végén ajtó van, ahonnan 9 lépcsőn megyünk le a Gethsemani-barlangba. Ide szokott az isteni Meg-

váltó rendszerint jönni tanítványaival, hogy imádkozzék, s az út fáradalmait kipihenje. Ez a barlang majdnem sértetlenül megőrizte azon alakját, amelyben Krisztus korában volt. Alakja szabálytalan, hossza 19 méter, szélessége 9 méter és magassága 3·5 méter. Két részre oszlik, az előrészben van három oltár, a hátsó részben van a kis sekrestye-féle helyiség és a kijáráshoz a lépcső. A világosságot a tetőn kivágott kerek nyíláson kapja; de még így is félhomályban van mindig. Mindakét utazásom alkalmával sikerült itt misézniem. A megható csend, a homályon átszűrődő gyertyafény olyan titokzatossá teszi ezt a helyet, hogy abban a hitben ringatja magát az ember, hogy ama nagycsüdtörtök éjjele van most is itt. Misém végeztével kerestem azt a keresztet, amelyet 1914-ben itt láttam. Most a falra van akasztva, s ismét meghatóttan olvastam a magyar felírást:

AZ ISTEN DITSŐSÉGIRE
A JÉZUS SZERETETIÉRT HOZTA EZEN KÖRÖSZTÖT
MAGYARORSZÁGBÓL
BAJAI LAKOS MÉRŐ JÓZSEF 60 ÉVES ZARÁNDOK
1868.

Ez a barlang a ferencrendiek tulajdonában van, s így bármikor bemehetünk, csak a kulcsot kell elkérni a bazilika szerzeteseitől.

A Boldogságos Szűz sírjától ismét 15 lépcsőn feljutunk az országútra, s balra tartva néhány perc múlva a Gethsemani-kerthez érünk. 1914. óta nagy változáson ment keresztül ez a szent hely. A kertben nagyszerű bazilika áll, s mellette egy kis zárda. A bazilika az ősi bazilika stílusban épült, még pedig rózsaszínű márványból. A főhomlokzat az Aranykapúra néz, s gyönyörű hatást kelt. Az előcsarnokot 4 pillér

tartja, amely körül négy korinthusi oszlop van. A homlokzatot a négy evangélista hatalmas szobra díszíti. A főkapú fölött ez a felírás van: *Sustinete hic, Et vigilate mecum*, vagyis: »Maradjatok itt, és virrasszatok velem.« A bazilikát két szép korinthusi oszlop három hajóra osztja; hossza 28 méter, szélessége 16 méter és magassága 18 méter. A főhajó apsisában van a főoltár; a lépcsők előtt szabadon hagyott kőszikla azon hely, ahol az Üdvözítő vért izzadott. Ezt alacsony, aranyozott korláttal vették körül, hogy ezt a drága helyet senki lábbal ne tapossa. Az egész templom boltozata mozaikkal van kirakva; s csak az apsis van kifestve. Ide a kifestett helyre kerül majd a vértizzadó Krisztust ábrázoló, mozaikból kirakott kép, amelynek megcsinálását Magyarország katolikusai vállalták magukra.

A festett ablakok mély homályba borítják az egész bazilikát, s ez rendkívül illik a hely méltóságához. Az imádságba merülő zarándokban azon gondolatot ébreszti, hogy e magasztos helyen most este van, s az éj homályában ott térdel a vérrel ázott Jézus, s vele együtt imádkozza: »Atyám, ha lehetséges, muljék el tőlem e pohár; mindazonáltal ne az én akaratom legyen, hanem a tied.«

Épen nagymise kezdődött. A főkapú közvetlen közelében volt a harmonium, amelynek két oldalán állt a 16 arab fiúcskából álló énekkar. Végig énekelték a nagymisét latinúl; bájos hangjuk, szabályos énekük mindnyájunkat meglepett. Nagyon kedves volt a kis diákoknak áldozása is. Akik áldoztak, nem jöttek vissza helyükre, hanem külön térdeltek a többitől. Olyan illedelmesen és szerényen térdeltek, hogy példaképpül lehetett volna őket állítani az európai gyermekeknek, miképen kell viselkedni a szent áldozás után.

A mise végeztével kijöttünk a bazilika előcsarnokába, és gyönyörködtünk a panorámában. A felhőtlen ég teljes pompájában ragyogott, és a kopár sziklákról visszavert napfényben különös fényességben tündökölt a szembenlevő Aranykapú. A Jozafát-völgyében levő temetők kis sírkövei közül messze kitűnnek Absolon sírja pyramisszerű csúcsával, Szent Jakab sírja a sziklába vágott sírkamrájával, Zakariás pyramisa 9 méter magas épületével. Balról a hegy lejtőjén fekszik a kis arab falú a Siloa (arabúl Kefr Silvan), amelynek apró kis házai alig különböznek valamit a széthányt szikláktól. Majd feltűnik a Jozafát- és a Siloa-völgy találkozásánál a Gyehenna-völgye, fölötte a Botránkozás-hegye, ahol Kaifás palotája állott.

Megilletődötten hagytuk el ezt a helyet, végig haladtunk a bazilikán, s a bal oldalon levő hajó végén a kis sekrestyébe mentünk, ahol az egyik ferencrendi atya kis emlékkal kedveskedett mindenkinek: egy kis kép volt az, amelynek egyik oldalán a vért könnyező Jézus térden állva imádkozik, a másik oldalán pedig egy eredeti olajfa-levél a Gethsemáni-kertből.

A sekrestyéből kijövet, jobbról a vendégszobák vannak, balról pedig a Gethsemáni-kiskert, a kettő között pedig út vezet az utcára nyíló ajtóig. A kertben gyomláló öreg ferencrendi testvér észrevesz bennünket, odasiet a bejárathoz, és beenged bennünket a kertbe. A szépen gondozott kertben az utak mentén mindenütt nyírt rozmaringsövénnyek vannak, amelyeknek égbetekintő virágocskáik bájosan bólintgatnak felénk, s szeretettel üdvözölnék minket. A kertnek díszei azonban nem ezen rozmaring virágocskák, hanem az a nyolc öreg olajfa, amelyeknek törzsük korhadt, s csak a kéreg tartja össze, s lombjuk mindig olyan tépett, mintha

vihar vonult volna el fölöttük. Szerető gonddal ápolják ezeket a csodálatos fákat, amelyeknek ősei látták itt

Olajfa a Gethsemáni-kertben.

vért izzadni az isteni Üdvözítőt. Az olajfa ugyanis nem hal ki, hanem mindig új hajtásokat nevel. Most is látni, hogy egyik-másik gyökeréből új sarj nő, s már karvastagságú. S így ha a vén fa elkorhad is, ugyanazon

a helyen új fa áll már. A mostaniak a 13-dik századtól élnek. A fa leveleit összegyűjtik, s kis képekre ragasztják, a széltől letördelt ágakból keresztet csinálnak, az olajmagvakból olajat préselnek, és a magokból olvasót csinálnak. S mindezekkel kedveskednek a zarándokoknak, hogy emlékül vigyék el magukkal. A kert virágaihoz és az olajfákhoz nem szabad nyulni. De nem is kell. Az öreg kertésztestvér rendkívül figyelmes; mindenkit meglep egy kis csokor virággal és néhány szál rozmaringgal, amelyeket mint drága kincseket viszi magával minden zarándok. Sőt azt is megengedi a kedves kertésztestvér, hogy a zarándokok felszedhetik a fa alatt levő leveleket, és földet is tehetnek el emlékül. Meghátoltan távoztunk a kedves helyről.

Egyik nap (július 2-án) reggel autón mentünk az Olajfák-hegyére. A Damaszkusi-kapún mentünk ki a városból, s nagy kerülővel jutottunk fel a hegyre. Útközben láthattuk a magaslatokról az egész várost, s így mintegy madártávlatból szemléljük azt. A nap erősen tűz le az égből, s még az autótól keletkezett légáramlat sem képes enyhíteni a nagy hőséget. A hegyoldal, amely mellett elrobogunk, nagyon kietlen; csak itt-ott van egy olajfa, amely halvány ezüst levelével kellemesen hat a szemre; majd néhány szentjánoskenyérfa és satnya fügefafa, másutt meg csenevész bokrok tűnnek elő. Autónk egyszerre csak egy kis arab falúhoz ér, amelyet Kefr et Tur, vagy Kefr Zeitun néven neveznek. A falucska közepén megállunk. Előttünk áll a dervis-kolostor, amelynek udvarán van a Krisztus mennybenemelésének emlékére épített kápolna.

A kápolna alakja 6·60 méter átmérőjű körbe írt nyolcszög, amelynek tetejére kis kupola borul. Kívülről 8 kettős pillért találunk, amelyek mindegyikéhez két-két

oszlopocskát állítottak, s rajtuk csúcsíves boltív nyugszik. Úgy látszik, hogy a kápolna mind a nyolc oldala eredetileg szabad volt, de az arabok 7 oldalát befalazták, és a hengeres falra új kupolát emeltek. Belül a kápolna üres, csak a bejárathoz közel a márvány-padozatban

A mennybemenetel szentélye.

egy 80 cm. széles, 50 cm. hosszú és 10 cm. magas sziklát találunk, amelynek mélyedésében Krisztus Urunk bal lába nyomát látjuk. A jobb lábnyom már elmosódott; mások szerint a törökök elvitték az Omár-mecsetbe, ahol mint Mohammed lábnyomát mutogatják. Minden évben a mennybemenetel ünnepén a ferencrendieknek megengedik a törökök, hogy misét mond-

hassanak benne. Ezen alkalommal a kápolnát feldiszítik, hordozható oltárt állítanak fel benne, s éjféltől szüntelenül miséznek benne. A görögök és örmények oltárai a kápolnán kívül állanak.

Megrendülve borultunk le mi is a szent helyen, ahol az Úr Jézus mennybe emelkedett. De azt a fájdalmas érzést nem tudtuk lelkünkben elfojtani, miért kell ennek a drága helynek ilyen árván és elhagyottan állani?

A mennybemenetel kápolnája mellett van egy kis minaret, amelynek erkélyéről remek kilátás nyílik Jeruzsálem városára, sőt távolabb látni Judea és Ephraim hegyeit, sőt a Holt-tengert is.

A mennybemenetel kápolnától keletre fekszik az orosz telep, amelynek közepén van a görög templom és hospicium. Egy kis fenyőerdőn jutunk oda. Újabb alkotás az egész épület; semmi szent dolog nincs hozzá fűzve, csak a fenyőerdő széléről szép kilátás nyílik a Jordánra.

A Kefr et Tur falún végig menve, eljutunk azon helyre, ahol az Üdvözítő apostolait a Miatyánkra tanította. Erre a helyre III. Napoleon francia császár rokona, La Tour d'Auvergne hercegnő 1868-ban a karmelita-apácák részére zárdát alapított, s ehhez új templomot is építtetett, amelyet közönségesen Pater noster-templom néven neveznek.

Amint a kapún belépünk a kolostor udvarára, szép négyszögű oszlopcsarnokot találunk, amelynek falain mintegy 39 márványlapon a Miatyánk fenséges szövegét olvashatjuk, mindegyik márványlapon más-más nyelven van a Miatyánk zománkra festve. A magyar nyelvű Miatyánk a bejárattal szemben van a breton és a flamand nyelvek között. A déli oldalon egyik oldal-

fülkében márvány-mauzoleum van, amely a kolostor megalapítóját, La Tour d'Auvergne hercegnőt ábrázolja díszes ravatalon. A hercegnő 1891-ben halt meg, de holttestét nem hozták ide. A mauzoleum felett egy urna látható, amelyben a hercegnő atyjának szíve van. Az udvarról balra nyílik az ajtó a kicsiny, de csinos templomba. Az apácák állandóan imádják az isteni Megváltót, s így felváltva, mindig kettő-kettő térdepel az Oltáriszentség előtt, és mondják az ég és föld leg-szebb imádságát, a Miatyánkot.

A tavalyi földrengés annyira megrongálta a kolostort és a templomot, hogy most az építkezések miatt a zarándokok előtt el van zárva. S így csak a kijárat mellett levő Credo-kápolnát nézhettük meg, amely szintén újjáépítés alatt van.

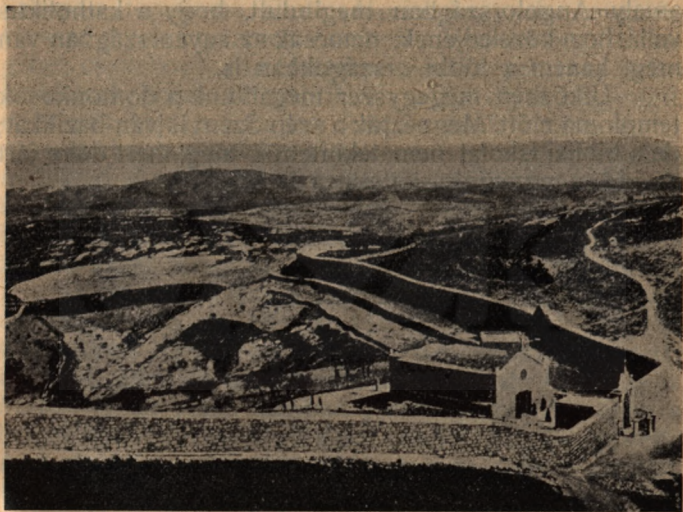
A Miatyánk kolostortól mintegy 190 méternyire a Jozafát-völgye felé van az a hely, ahol az Úr megsíratta a hálátlan várost. Ezen a helyen egy szerény és egyszerű kápolna van, amely a ferencrendiek tulajdona.

Visszajövünk a kolostorhoz, amely előtt már várnak az autók. Felülünk, és néhány perc múlva Bethphage kápolnája előtt állunk meg. E helyen ült az Üdvözítő a számarra, mikor virágvasárnapján ünnepélyesen bevonult Jeruzsálembe. A szentély nagyon egyszerű, három oltár van benne; a főoltár fölött a falon e szavak olvashatók: Hosanna Filio David.

Azon a helyen, ahol a ferencrendiek elénekelték virágvasárnapján a diadalmas bevonulásról szóló evangéliumot, egy követ találtak, amelyet most rácsozat alatt őriznek. A négyzetalakú kő három oldalán színes kép van: az első kép embereket ábrázol két számarral, a másodikon pálmát vivő emberek vannak, a harmadik oldalon Lázár feltámasztása, a negyedik oldalon pedig

megcsonkított négysoros írás. Ez a kő bizonyítja, hogy itt állt egykoron is az a templom, amelyet az első keresztények építettek e szent helyre.

Bethphagetől nem messze van Bethánia, de most nem néztük meg, hanem autón vissza indultunk. El-

Bethfage.

mentünk a most épülő zsidóegyetem mellett. Megnéztük az angol temetőt. A világháborúban elesett angol katonák nyugsznak benne. Rendkívül szépen gondozott temető; útakkal osztályokra van felosztva; s minden út mentén rozmaringsövény van; minden sírt három oldalon rozmarinkerítés vesz körül, a negyedik

oldalon pedig néhány szál virág. A mauzoleum is nagyszerű, mutatja az angolok gazdagságát.

Néhány percnyi autózás után megálltunk az anglikánok temploma előtt. Nem nagy, de ízléses templom. Meglepett, hogy a mellékhajó falán ott függ a Boldogságos Szűz képe. Ez mutatja, hogy az a mozgalom, amely Angolországban megindult, hogy a katolikus valláshoz közeledjenek, nemcsak az anyaországban van meg, hanem a többi országokban is.

Útközben még egyszer megálltunk a domonkosok temploma előtt. Megnéztük a szép Szent István-bazilikát; de a bibliai iskolát nem tekintettük meg, mert délre járt az idő, s vezetőnk siettette a hazamenést.

A Moriah-hegyen.

Jeruzsálem városának azon részét, ahol hajdan Salamon temploma állott, Moriah-hegynek nevezték. Hosszú nyulvány, amely északról a Bezetha-hegy tömegéhez csatlakozik. Ma Haram es-Serif-térnek, azaz Szent területnek hívják az arabok. Ez a tér olyan nagyságú, mint volt hajdan Salamon templomának a tere. A tér nagy kockakövekkel van kirakva, s itt-ott egy-egy nyárfa nyúlik az ég felé, míg a déli részén néhány ciprusfa búslakodik a forró napsütésben. A tér közepén egy három méter magas terrasz emelkedik ki; ezen állott a zsidók szent temploma, amelyet Titus katonái 70-ben Jeruzsálem ostromlása alkalmával felgyújtottak. 65 évig üresen állott a tér, 133-ban Hadrianus császár Juppiter Capitolinus tiszteletére pogány templomot építtetett; de ez a templom a negyedik század elején romba dőlt. Midőn Omár kalifa 635-ben Jeruzsálembe jött, ezen a helyen imahelyet alapított. Ezen imahely helyére építtette Abd el Melek kalifa 688—692-ig a mostani mecsetet, amelyet közönségesen Omar-mecset-nek hívnak, arabul pedig Kubbet es Sakra, vagyis Szikla-templomnak. 1099-től 1187-ig katolikus templom volt, azóta ismét a mohammedánoké.

Az Omár-mecset alakja szabályos nyolcszög. A közepén álló hengeren 22,5 méter átmérőjű kupola van, amelynek magassága 34 méter, s a kupolán 3 méter magas félhold ragyog a tüzes nap fényében. A négy világtáj felé négy oszlopcsarnok áll. Az oszlopokat Manzin-nak, vagyis Mérleg-nek nevezik, mert az arabok

hite szerint az utolsó ítélet napján ezen az oszlopokon fognak lógni azok a mérlegek, amelyeken a lelkeket megméri. Minden csarnokból egy-egy hatalmas-kapú vezet a mecset belsejébe; de rendszeren csak a keleti kapú van nyitva.

A mecsetbe csak a belépő-díj lefizetése után, s akkor is csak papucsban, vagy harisnyában szabad be-

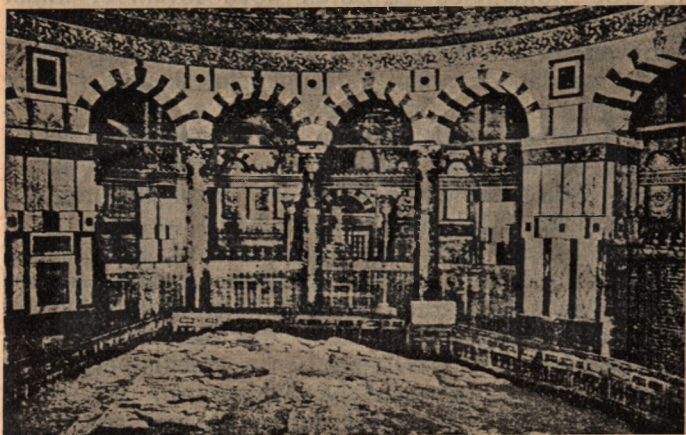

Omár-mecset.

lépni. A hatás, amely a látogatót elfogja, valóban tündéri. A diszítés pompája, az oszlopok változatos színe és az ablak-üvegek különböző színű festése a nap fényében csodás játékot keltenek az egyébként tágas helyiségben. Rendszeren lila- és rózsaszínű világításban tűnik fel az egész mecset belseje.

Két körben körülfutó oszlopsor három részre osztja a mecset belsejét. Az első kört 8 pillér alkotja;

a pillérek között két-két oszlop áll; mindegyik oszlop másféle márványból van és másféle stílusú. Legszebbek a zöld, a porfir és a gránit-oszlopok. A második kört 4 pillér alkotja, a pillérek között három-három oszlop áll. Különböző márványból készültek az oszlopok, s az oszlopfők korinthusi stílusúak. Mindakét körben az oszlopokat ívek kötik össze, amelyek aranyos mozaik-

Az Omár-mecset belseje.

okkal vannak díszítve. A falakat alúl márványlapok, föntebb pedig fayence-lemezek borítják. Az ablakok színes üveglemezekből vannak összerakva, s különféle mintákat mutatnak. A kupola belsejét aranyozott színes stukkó borítja, az alatta levő dobot pedig tarka üvegmozaik, amelyen virágvázák, gabonakalászkok és szőlők váltakoznak. A mecset talaja márvány-mozaikkal van borítva.

A mecset közepén van a szent-szikla, arabúl es Sakra. Aranyozott farácsozat veszi körül, hogy sem érinteni, sem közelről látni ne lehessen. A szent-szikla két méterre áll ki a talajból. A zsidók hite szerint ezen a sziklán akarta Ábrahám feláldozni Izsákot, s ezen állott Jákob lajtorjája; s ezen volt a frigyszekrény is elhelyezve. A mohammedánok szerint pedig itt ment az égbe Mohammed el Burak nevű lován. A lónak patkója azonban maga után huzta a sziklát. Mohammed észrevette ezt, és intett Gábor arkangyálnak, hogy állítsa meg a sziklát. Az arkangyal engedelmeskedett, s azóta a levegőben függ a szent-szikla.

A délkeleti oldalon szép ajtó vezet le 15 lépcsőn a szent-szikla barlangjába. A mennyezeten kis kerek nyílást látunk, amely nyilván arra szolgált, hogy a szent-sziklán feláldozott barmok vérért leeressze azon üregbe, amely ezen barlang alatt van, s onnan a csatornán keresztül vigye a Kedron patakba. A mohammedánok hite szerint minden héten itt gyülekeznek össze a lelkek imádkozásra.

Az északi kapúval szemben a mozlím-vezető kis jaspis-lemezt mutat, amelybe Mohammed 19 arany-szöget vert bele. Bizonyos időben Gábor arkangyal egy-egy szöget kihúz belőlük. Az ördög siettetni akarván a világ végét, egyszer egy óvatatlan pillanatban valamennyit ki akarta húzni, de Gábor arkangyal észrevette, és elűzte. S így most már csak 3 szög van benne egészen, meg egy félig. Mikor ezen elbeszélésen egyesek mosolyogni kezdtek, a mozlím-vezető komolyan kijelentette, hogy aki ezt nem hiszi el, az nem megy be a hetedik mennyországba.

A szent-sziklától balra aranyozott rács vesz körül egy kőlapot, amelyben egy kis mélyedést látunk. Állí-

tólag Mohammed lábnnyoma. A vas-rácsban felül pedig urna lóg, amelyben Mohammed szakálából két szálat őriznek. Itt őrzik Mohammed szent zászlaját is, amely nyelére van csavarva.

A szent-szikla közelében van a szószék is, amelyen a mozlim-papok szokták a Korán-t felolvasni. Erre azonban nem szabad kereszténynek felmenni, mert rögtön ott terem az őr, s durván lekergeti.

Az Omár-mecsettől észak-nyugatra kupolával födött nyolcszögű épületet látunk. A mohammedánok szerint Mohammed itt töltötte az utolsó éjszakát, mielőtt a mennybe ment. De az épület egész elrendezése azt mutatja, hogy ezt a keresztetek építették, s a Templum Domini keresztelő kápolnája volt. Délfelé néhány lépésnyire meg is találjuk a keresztelő medencét is, amely azon időben az épület közepén állott.

A keleti kapúval szemben áll a Lánckupola (Kubbet se Silseleh); másként Dávid törvényszékének is hívják (Mehkeme Dâud). Hatszögű oszlopcsarnokos épület. A boltozatról egy lánc lóg le. A hagyomány szerint itt ítélkezett Dávid, s a vádlottnak meg kellett érintenie a láncot. Ha esküszegő volt, akkor egy láncszem a kezében maradt.

A templom-téren a másik hatalmas épület az El Aksa-mecset. A tudósok állítása szerint eredetileg keresztény bazilika volt, amelyet Justinianus császár építtetett a Boldogságos Szűz tiszteletére. Omár kalifa mecsetté alakíttatta; majd a templomos-lovagoké lett, s ezeknek Jeruzsálemből való távozása után ismét mecsetté vált. Az El Aksa-mecset külsőleg egészen megtartotta keresztény jellegét. Idők folytán részint a földrengések, részint az arabok építkezései miatt a bazilika sokat változott, s így a régi bazilikából kevés rész maradt

meg. A mostani állapotában az El Aksa-mecset hét hajós; de szentélye nincsen, kereszthajója azonban van.

Ezen mecsetbe is csak papucsban, vagy harisnyában szabad belépni. Az előcsarnokból hét kapú nyílik a mecsetbe. A középső hajót minden oldalról hat hatalmas oszlop tartja. A kereszthajó találkozásnál van a kupola, amely csúcsos íveken nyugszik.

El Aksa-mecset.

A mecsetben nincsen semmi művészi ízlés, semmi áhítatra keltő összhang. A sok ízléstelen változtatás tönkre tette a régi templom művészi kiképzését. Legelől két aranyozott vasrács két imahelyet zár el, amelyek egyikében Jézus lábnyomát mutogatják a mohammedánok. A kereszt-hajóban két egymáshoz közel álló oszlopot próba oszlopainak neveznek. A mohammedánok szerint csak azok juthatnak be a paradicsomba,

akik a két oszlop közt átférnek. 1881-ben egy kövér hívő addig erőlködött, míg behalt. Azóta vasrács

El Aksa-mecset belseje.

veszi körül, hogy idő előtt senki se jusson a hetedik mennyországba.

A Haram es Serif keleti végén négyzet alakú mecset van, amelyet Jézus bölcsőjének neveznek. Har-

minckét lépcső vezet a föld alatt levő szobába, amelynek hossza 27 méter, szélessége 9—11 méter. A bölcsőt a vízszintes fülke jelzi, amely fölött négy márványoszlopon mennyezet van. Valószínűleg a Justinianus-féle bazilikának a kryptája, vagyis altemploma

Arany-kapú (Porta Speciosa).

volt, s Jézus gyermekségének szentelték. Ezért nevezték el később az arabok Jézus bölcsőjének.

Jézus bölcsőjének mecsetjéből nyílik a tágas lépcső a Salamon istállóinak nevezett helyiségbe. Nagyon nehéz eldönteni, vajjon ez a helyiség az ó-szövetségi időkből maradt-e reánk, vagy pedig Justinianus császár

idejéből. Ezen föld alatt levő helyiségben 15 sorban 88 négyszögletes pillér áll, amelyekben a félkörű boltívek nyugosznak. A pillérek szélén még láthatók a lyukak, amelyekbe a lovakat kötötték.

Salamon istállóitól körülbelül 200 lépésnyire van az Aranykapú. 22 lépcső vezet le e helyhez. A hagyomány szerint ezen a kapún vonult be az Üdvözítő virágvasárnapján Jeruzsálembe. 629-ben Heraklius császár szintén e kapún vonult be, mikor vállain hozta a keresztfát, amelyet a perzsáktól visszakapott. A keresztetek idejében csak két nap volt nyitva: virágvasárnapján és a szentkereszt felmagasztalása napján. A törökök azonban befalazták, mert hitük szerint Jeruzsálemet csak akkor vesztik el, ha a keresztények ezen a kapun tudnak bejutni.

Nehezen hagytuk el a Haram es Serif-et, a szent templom terét, amelyen az Úrnak temploma állott az ó-szövetségben; amely ezért szent a zsidók szemében is. Nem érdektelen megjegyezni, hogy a zsidók oly szentnek tartják, hogy a Szikla-mecsetbe nem lépnek be, mert attól félnek, hogy a Szentek-szentjét lábaikkal megfertőzik, amely helyre csak a főpapak volt szabad lépnie.

Látogatás a Megváltó-kolostorban.

A Casa Nová-tól nem messze, talán száz lépésnyire van a Megváltó-konvent. Egykoron örmény szerzetesek lakhelye volt, de 1551-ben a ferencrendiek kapták meg, mikor a törökök a Cenaculum-konventet elvették tőlük. A kolostor épülete nem egységes, mert különböző korokban építették ki az egyes szárnyakat. A kolostor épületben van templom, árvaház, leány- és fiúiskola, s körülbelül tizenegy műhely.

A kolostorban lakik a szentföldi missziós terület, vagy a szentföldi rendtartomány feje, a szentföldi kusztosz, akinek hatalma és joghatósága kiterjed Palesztina, Sziria, Cyprus-sziget és Egyiptom területén levő konventekre, számra nézve 51-re. A szentföldi kusztosz, bár nem felszentelt püspök, azért pápai kiváltságnál fogva hordhatja a püspöki jelvényeket. A mostani kusztosz azonban oly szerény és alázatos, hogy csak az ünnepélyes isteni tiszteleteknél viseli ezeket. A szentföldi kusztosznak mindig olasz ferencrendinek kell lennie; míg a vikáriusnak franciának, a prokurátornak spanyolnak. A mellette működő négy tanács a következő nemzetiségekből kerül ki: német, olasz, francia és spanyol.

Először a templomot néztük meg. Amint a szűk és keskeny utcában a bejárathoz érünk, a kapún belül balra fordultunk, s innen lépcső vezet az első emeleten levő templomba, amely nemcsak kolostori, hanem egyuttal plébániai templom is. Nem nagy, de csinos és ízléses templom. A főoltár nagyon díszes és a

Szentlélek Úr Isten eljövetelének emlékére szentelték fel 1885-ben. Kilenc oltár van benne, s így a zarándok papok bármikor misézhetnek benne. Vasárnap és ünnepnap a népmiséken és délután a litániákon mindig a gyermekek énekelnek. Rendesen két hangra énekelnek, s oly bájosan és tökéletesen, hogy csodálkoztunk, miképen lehet ilyen egyszerű műveltségű arab ifjakat ennyire megtanítani. Mindnyájunk lelkében önként felmerült az a gondolat, miért nem tudnak a magyar gyerekek is így énekelni!

A templomból lejöttünk a kapú alá, ahonnan tovább indultunk az első udvarba. Itt meglepett benünket Assisi Szent Ferenc gyönyörű, fehér márványszobra. Ennek megtekintése után átmentünk a második udvarba, ahol köröskörül mindenütt műhelyek vannak. Egymás után néztük meg őket. A malom-helyiségnek egyik része raktár; itt van felhalmozva a megőrlendő gabona; első sorban búza; a másik része malom, amely az összes szentföldi konventeket ellátja liszttel.

A malom közvetlen közelében van a pékműhely. Épen munkában voltak; villanygép hajtja a gyúrógépet; s a mellette álló péklegények egymás után szaggatják egyenlő darabokra a kész tésztát, s helyezik el a tiszta deszkákra. A kemence előtt guggolt egy néger legény, szedte ki a süteményeket és a kenyereket. A mellette levő helyiségbe hordták, amelynek ablaka alatt már száz meg száz szegény várta a Szent Antal ajándékából a kenyeret. S itt nemcsak a katolikusok részesülnek segítségben, hanem minden szegény: arab, zsidó, örmény, protestáns egyaránt. Ezért aztán mindenki tiszteli és szereti a szegény ferencrendi testvéreket. Ha ez a kenyérosztás nem volna, akkor a katolikusok nem tudnának megélni, mert őket a kormányaik nem

segítik úgy, mint az angol kormány most az anglikánokat.

Megnéztük azután a lakatos- és a kovácsműhelyt. Mindenütt a legnagyobb rend uralkodik. S mindenki szótlanul végzi a maga dolgát. Elbámultam a bognár-műhelyben, hogy milyen szép dolgokat tudnak készíteni. Különösen tetszett a nyomda műhelye. Fel van szerelve latin, héber, arab, örmény, szír, görög és német betűkkel; sőt újabban magyar feliratokkal ellátott képeket és albumokat is állítottak ki. A kiállításuk ízléses és jó. Úgyszintén a könyvkötészet is elsőrangú.

Mikor megnéztük ezeket a főbb műhelyeket, megkérdeztem Jeromos laikus-testvért, akire az összes műhelyeknek gondja nehezedik, hogy hány munkás dolgozik állandóan. Azt felelte, hogy most 150 munkás van.

A műhelyek megtekintése után megtekintettük a múzeumot. A múzeum nem nagy, de sok érdekes tárgy van benne. A könyvtár azonban már elég nagy, körülbelül 16 ezer kötet könyvet tartalmaz.

A konvent másik szárnyán vannak az iskolák. A bentlakó arab gyerekek iskolája, játszóudvara, lakószobája és ebédlője mind a második emeleten vannak. Az arab gyerekek nem lármások, nem csintalanok, inkább azt mondhatnám, hogy kis öregek, akik hamar megkapták az élet nehézségeit, s nem értek rá, hogy vígak legyenek. Mikor az egyik ferencrendi atyától megkérdeztem, hogy ezen gyerekek mindig ilyen csöndesek, igennel válaszolt, s mosolyogva mondotta: »Az arab fiú nem szeret játszani!« Pedig értelmes arcuk nem árul el szomorúságot, sem bánatot, mert ha megsimogatja az ember hajukat, olajbarna arcuk megváltozik, s szemük úgy csillog, mint az esti csillag.

Az árvaházban a sok kis árvagyermek gondozását

olasz apácák végzik. Úgy látszik, nagyon büszkék nemzetiségükre, mert Mussolini és a király arcképei ott függenek a látogató-szobában. Szívesen és készségesen megmutogatnak mindent. Mindenütt tisztaság és rend van; s a kis árvákon is meglátszik, hogy iparkodnak pótolni az anyai szeretet hiányát.

De ne hagyjuk ki a ferencrendiek gyógyszertárát sem! Régi és nagy gyógyszertár; ragyogó tiszta benne minden. Ferencrendi testvér benne a patikus, aki barátságos arccal fogad mindenkit, s előzékenyen szolgál ki minden vásárlót. Egy bizonyos órában ingyen gyógyszert kapniak a szegények, s ilyenkor harmincan-negyvenen is várakoznak, míg rájuk kerül a sor.

Mikor látogatáson voltunk a szentföldi kusztoznál, rendkívül kedvesen fogadott, s apró ajándékkal lepte meg az összes zárandokokat. Mindenki kapott egy gyönyörű, valamelyik szentföldi helyet ábrázoló képet, a Gethsemáni-kertből egy-két olajfa-levelet, s lepecsételt borítékokban néhány kőszikla-darabkát, amelyeken kívülről ezek vannak felírva: Ex Sacra Rupe Montis Calvariae (A Kálvária-hegy szent sziklájából), Ex loco Nativitatis D. N. J. Ch. (A mi Urunk Jézus Krisztus születése helyéről), Ex S. Crypta Gethsemani (A gethsemani szent barlangból), Ex Loco Agoniae D. N. J. Ch. (A mi Urunk Jézus Krisztus vérizzadásának helyéről), Ex S. Crypta Annuntiationis B. M. V. (A Boldogságos Szűz Mária angyali üdvözlésének barlangjából). Rendkívül kedves emlék a kereszt, amelyre e szavak vannak ráégetve: Ex Olivis Gethsemani (A gethsemáni olajfákból), úgyszintén az olajfa-olvasó is, amelyen egy kis papiros függ piros pecséttel az egyik oldalán, míg a másikon e szavak: Ex Olivis Gethsemani (A gethsemáni olajfákból). Nagyon kedves azon emlékkép is,

amelynek közepén egy kis kereszt van a gethsemáni olajfából, s köröskörül 16 szent helyről egy-egy parányi szikla-darabocska.

Végül minden zárandok kapott latin nyelven kiállított zárandok-oklevelet, amelynek bal sarkán van a Ferencrend címere az ötös kereszttel, a jobb sarkán pedig a jeruzsálemi Szentsír nagyon szép színes képe; a kettőt virágokkal díszített keskeny szalag köti össze, amelyen e szavak olvashatók: Custodia Franciscalis Terrae Sanctae (A Szentföld ferencrendi kusstodiája). Az egész bal széle színes passi-flora-val van díszítve, amely az előbbi szalagot is körülfonja.

Az oklevél szövege:

Si oblitus fuero † | † tui, Jerusalem,
oblivioni detur † | † dextera mea. (Ps. CXXXVI. 5.)

In Dei Nomine. Amen.

Omnibus et singulis has litteras visuris, fidem facimus atque testamur, D. . . . Jerusalem feliciter pervenisse et Sacra Loca visitavisse.

Datum Hierosolymis, e Conventu SSmi Salvatoris die 3 mensis Julii anno 1928.

De mandato Paternitatis Suae Revmae Fr. Aurelius Borkowski Prosecretarius Custodialis Terrae Sanctae.

Magyar fordításban így hangzik:

Ha megfeledekzem rólad, Jeruzsálem,
adassék jobbjom feledésnek.

Az Isten nevében. Amen.

Mindenkinek, s minden egyesnek, akik ezt a levelet látni fogják, tudomására adjuk és bizonyítjuk, hogy N. N. úr Jeruzsálemben szerencsésen megérkezett, és a szent helyeket meglátogatta.

Kelt Jeruzsálemben, a Legszentebb Üdvözítő-konventjében, 1928. július 3-án.

A főtisztelendő Atyának parancsából Fr. Borkowski Aurél, a szentföldi kusstodia volt titkárja.

Bethlehemben.

Jeruzsálemtől nyolc kilométernyire van Bethlehem, ahova most elsőrangú műút vezet. Mi autón tettük meg ezt az utat. Rendes körülmények között az egész út 10—15 percig tart.

Szombat (jún. 30.) délután 5 órakor ültünk autóra a Jaffai-kapúhoz közel. Az út csakhamar a Hinnom-völgybe kanyarodik le. Elhaladunk a Birket es Sultan víztartó mellett. E víztartó hossza 180 méter, szélessége 80 méter, s legnagyobb mélysége 10 méter. A hidon átkelve szemben látjuk a Rossz-tanács hegyét, amelynek csúcsán rom látszik, Kaifás főpap nyaralójának maradványai. Itt tárgyalták meg a zsidók először, hogy Jézust meg kell ölni. Régebben itt mutogattak egy fát, amelynek összes ágai kelet felé meredeztek. Állítólag erre akasztotta fel magát Judás. Autónk oly gyorsan rohant, hogy nem voltam képes ezt a fát meglátni.

A vidék sivár és kiaszott. A nyári napnak sugarai már régen kiégettek minden fűszált; csak itt-ott volt látható egy-egy gránát-, olaj- vagy fügefafa, amelynek levelei a sűrű porrétegtől fehéreknek látszottak; még az útszélén levő kaktuszok és agávék is esőért epedeztek.

Autónk egyszerre csak megállt egy kis víztartó előtt. Mágusok kútjának, vagy Csillag-kútnak nevezik. A hagyomány szerint a mágusoknak itt tűnt fel az a csillag ismét, amely őket Jeruzsálemig vezette, midőn Bethlehembe mentek. Itt pihent meg a hagyomány szerint a Boldogságos Szűz is, midőn Egyiptomba mene-

kült. Hajdan e helyen hatalmas vadfügefa állott, amelyet Szűz Mária fájának neveztek. Állítólag ezen fa alatt pihent volna meg a Szent Szűz. 1645-ben azonban egy arab felégette, mert a zarándokok letaposták itt a vetését.

Néhány száz lépésnyire van innen balkéz felől Szent Illés kolostora. Azon a helyen épült, ahol Jezabel haragja elől menekülő Illés próféta kimerültségében lefeküdt egy bokor tövében, hogy meghaljon; de Isten angyala hozott neki kenyeret és vizet, mire annyira megerősödött, hogy Hebronba tudott menekülni. Szemben a jobb oldalon levő mező tele van apró, borsónagyságú kövecskékkel. A hagyomány szerint, mikor a Boldogságos Szűz Egyiptomba menekült, nagyon megéhezett, s itt egy embertől, aki földjébe borsót vetett, egy maroknyit kért. A fősvény azonban nem szánta meg; de Isten megbüntette gonoszságát, mert minden szem borsója kővé változott.

Körülbelül egy kilométernyire van az Illés-kolostortól Tantur. Egy kis magaslat, amelyen szép kórház és kápolna van. A kórházat irgalmas-testvérek gondozzák, akiknek gyógyszertárában ingyen kap minden beteg orvosságot.

A jobb oldalon feltűnik a Kubbet-Rahil, vagyis Rachel sírja. Autónk megállt, s megnéztük a kupolás, kis épületet. Régente csak oszlop jelezte azt a helyet, ahová Jákob feleségét, Rachelt eltemette. A keresztések azonban fölébe négyzetalakú épületet emeltek kupolával. 1841-ben Montefiore Mózes, gazdag angol-zsidó, megvette a törököktől, s kis négyszögletű előcsarnokot építtetett hozzá. Most szegényesen és elhagyatottan áll, mint az útszéli kóró, amelyet a vihar ide-oda csapott, és összetört. Két-három percet szenteltünk az épület megnézésének, s aztán tovább mentünk.

Alig haladtunk egy-két percig, az út háromfelé ágazik; az egyik egyenesen Hebronba vezet, a másik jobbra fordul és Beit Djalah-ba visz, a harmadik út balról megy Bethlehembe.

Az újabb telep majdnem idáig terjed. A mostani város szélén megálltunk, hogy Bethlehem festői fekvésén gyönyörködjünk. Bár estefelé járt az idő, a nap

Rachel sirja.

mégis melegen tűzött, s az előttünk levő olajfák levelei oly vastagon voltak a portól befödve, hogy majdnem úgy meghajoltak, mint a szomorúfűzek.

777 méter magaslaton vagyunk, s előttünk látszik Bethlehem városa, amint félkörben hét halmon elterül. Belőle kiemelkedik a hatalmas épület-tömb, mintha nagy vár volna. Ez a Boldogságos Szűz temploma, s a vele összeépített katolikus, görög és örmény kolos-

torok. A várost köröskörül szőlők és olajfákkal beültetett kertek veszik körül. A nyugati rész magasabban fekszik, mint a keleti.

Az 1922-iki népszámlálás szerint Bethlehem lakossága 8377; ezek közül 5838 keresztény (2696 katolikus), 2486 muzulmán, 53 zsidó. A zsidóknak a letelepedést csak a legújabb időben engedték meg az angolok; még 1914-ben, mikor először itt jártam, zsidó itt nem volt.

Miután széttekintettünk, s egy kissé elmerengtünk a múlton, visszaültünk az autóba, s megindultunk a város felé. Most már lassan kellett haladnunk, mert szembejött velünk egy teve-karaván; a tevék erősen megrakodva, komolyan lépegetnek a számaron ülő vezetőjük után. Az utcáik keskenyek és kanyargósak; s a főutat kivéve, amelyen jöttünk, nagyon döcögősek. Lépten-nyomon találkoztunk keresztény és arab nővel. A keresztények viselete igazán festői. Sötétkék vagy zöld színű szoknyát viselnek, amelyet derékon övvel erősítenek meg; hajukat magasan feltornyosítják, s aranyos vagy ezüstös szalaggal kötik le, amelyről fehér muszlin-fátyol lóg le egészen a derekukig. Vállukon vagy kis gyermeket, vagy vízes-korsót visznek. Járásuk egyenes, s alakjuk karcsú; méltók bármely festő ecsetjére. A férfiak szintén sötétkék, vagy fekete ruhában járnak, fejükön piros fezt hordanak, amelyet fehér kendővel csavarnak körül. A piros fezt még a templomban is fejükön tartják, csak Úrfelmutatáskor és áldoztatás alkalmával veszik le. Az arab nők itt még nem hódolnak annyira a divatnak, mint Egyiptomban. Fekete ruhában járnak, s arcukat annyira beburkolják a fekete fátyollal, hogy arcukból semmit sem láthattunk. Csodálkoztunk, hogy miképen tudnak az utcán menni, mikor oly sűrű

fátyol födi arcukat. Itt erősen megkülönböztetik az arab nők magukat a török nőktől. Ők ugyanis fekete fátvolt viselnek, míg a török nők fehéret. A férfiak, vagyis a beduinok hosszú fekete kaftánt hordanak, amelyet derékon széles övvel erősítenek meg, amelyben azelőtt kardot, tört és pisztolyt hordtak; de most az angolok elszedték tőlük, s így nem mutatnak oly harcias kifejezést. A fejükön teveszőrből készült és dupla fonattal diszített kendőt hordanak, amelynek csúcsa hátul lelóg. Szűrös szemük, sas orruk, hosszú szakálluk komor kifejezést ad arcuknak, de barátságos arcot vágnak azonnal, ha nyájasan köszöntjük őket, vagy egy kis baksist adunk nekik. Nem olyan félelmetesek most, mint egykoron, mikor még puska lógott le vállukról.

Ilyen környezetben érkeztünk meg a Boldogságos Szűz bazilikája elé, ahol leszálltunk, s néhány pillanatra bementünk, hogy a szent barlangban alázatosan köszöntsük azt az isteni Kisdedet, aki itt született.

Hét óra volt este, mikor beléptünk a templomba. A kis Születés-barlang már homályos volt, csak a gyertyák és a lámpások fénye terjesztett némi világságot. Most nem néztünk meg semmit, csak leborultunk azon szent helyre, ahol az Üdvözítő született. Nagyon nehéz megmondani, mit érez itt a szív, s mit gondol a lélek? Mindenki azt veszi észre magán, hogy szemei könnyekkel telnek meg, s lelkét a szeretet csodálatos melege járja át. Könnyes szemekkel tekintünk a földön levő csillagra, s aztán lehajolunk, hogy csókjainkkal illessük ezt a szent helyet.

Hódolatunk bemutatása után visszamentünk a Casa Nová-ba, hogy elhelyezkedjünk, és a sok port lemossuk magunkról.

Közben beesteledett, s nyolc órakor az ebédlőbe mentünk, hogy a testet is felüdítsük. Az est valóságos karácsonyi hangulatban telt el. Kiültünk az erkélyre, s gyönyörködtünk a holdvilág sütötte tájékban. Előttünk amfitreálishan terült el a völgy, amelynek oldalain az apró kis házak megvilágított ablakai úgy ragyogtak, mintha kis csillagok volnának. A messze távolban látszik a mező, ahol a pásztorok legeltették nyájaikat. S a langyos szellő, amely onnan fujdogált, elhitette velünk, hogy azon misztikus éjszakán ugyan így lengedezett, mikor az égen feltűnt az angyalok serege, s ajkaikról felhangzott az égi dal: »Dicsőség a magasságban Istennek, békesség a földön az embereknek!« Így vártuk az éjfél, s szent hangulatban készültünk az éjféli misére. Négyen voltunk papok, s mind a négyen miséztünk. A kis zarándok sereg pedig ott térdelt mind a négy mise alatt a kis barlang előtt. Szívük-lelkük megnyílt, s imájuk bizonyára felszállt az égbe az Úristen trónja elé, ahonnan szent áldásképen szállott vissza mindnyájunk lelkébe. A szent csendet, a mély áhítatot nem zavarta meg semmi; mindenki a legalázatosabban vehette magához a kisedet Jézust a fehér ostya színében. Mikor 1914-ben ugyanezen a szent helyen miséztem, lelkem nyugalmát nagyon megzavarta a görög papok gonoszsága. Hárman-négyen nagy füstölőt hoztak, s a kis barlangot úgy tele füstölték, hogy lehetetlenség volt tovább misézni. Szerencsére én akkor már túl voltam a misézésen. Most ilyen eset nem fordult elő, mert most nem török katona állt őrt, aki csak nevetett akkor a görög papok gonoszságán, hanem angol katona, aki a szent helyen nem ért tréfát. Ezt tudják a görög papok is, akik a tavasszal csináltak ilyenféle rendetlenséget, de az angolok oly keményen léptek fel a botrány

csinálók ellen, hogy mostanában nem lesz kedvük megismételni.

A szent misék végeztével pihenésre hajtottuk fejünket. De én még álmomban is a szent barlangban voltam, s úgy tűnt fel nekem, mintha látnám a háromkirályokat jönni; s a kis jászol előtt leborulnak, és mindegyik átadja szívének legszebb ajándékát: aranyat, tömjént és mirrhát. Még tovább is szőttem volna álmodat, de a folyosón megszólalt a csengő, jelt adván a felkelésre. Hét óra volt. Rögtön felöltöztem, s siettem a ferencrendiek templomába.

Amint a templom ajtajába érek, akkor vonul be az ifjúság, s utánuk két esküvő-pár. Elöl ment 8 fehér ruhába öltözött kis leány, mindnyájuk kezében méternyi hosszú gyertyával. A gyertyák közül egy-kettő a nagy melegség miatt egészen meghajlott már. A leánykákat követték a mennyasszonyok ékes koronával a fejükön, a nyakukról pedig aranyláncon egy csomó arany és ezüst pénz csüngött le egészen a mellükig. A mennyasszonyok mögött jöttek a vőlegények, ezek után a tanúk és a rokonság. Feltűnt, hogy a menetben kevés férfiú vett részt; a négy tanún kívül nem volt más.

A nagy mise alatt a gyermekek énekeltek. S mikor a leckéhez értek, akkor elhallgatott az orgona, s egy kis arab fiú, úgy tizéves, felment a lecke oldalon levő emelvényre; felolvasta csengő hangon a szent leckét, s utána a könyvet visszavitte helyére. Evangéliumkor megisméltődött ez a jelenet azzal a különbséggel, hogy most egy nagyobb fiú ment fel az evangéliumi oldalon levő szószékre, s onnan olvasta fel erős hangon az evangéliumot. A kis arab fiúk csak Úrfelmutatáskor vették le fejükről a vörös fezt. Áldozáskor majdnem az egész közönség a szent áldozáshoz járult. Oly szép,

oly megható volt, hogy ez a jelenet felejthetetlen lesz mindig emlékemben.

A mise után volt a két esküvő. Arab nyelven volt, s így nem értettem meg a szavakat, de a szertartás olyan forma, mint a mienk, csak a végén nincsen

A karácsony-éjeli bevonulás Bethlehembe.

az eskü-szertartás. A pap nem mondott beszédet; s miután a tanúk aláírták a jegyzőkönyvet, ugyanazon rendben, miként bejöttek a templomba, eltávoztak.

Kilenc órakor kezdtük meg a születési bazilika megtekintését. A Boldogságos Szűz bazilikáját (Sancta Maria a praesepio) három kolostor annyira körülveszi, hogy a hatalmas épület kívülről alig látszik. Azt a

barlangot, amelyben az Üdvözítő született, már az első keresztények nagy kegyeletben tartották. Hadrianus császár azonban megszenteltségtelenítette, a barlang körül Venus tiszteletére ligetet ültetett, s a szent barlangba Adonis szobrát állíttatta fel. Heléna császárné azután ezt a szobrot kidobatta a barlangból, és föléje pompás bazilikát építtetett. Ezt a gyönyörű bazilikát az évszázadok lefolyása alatt többször átépítették, míg a mostani alakját kapta. 1564-ig kizárólagosan a katolikusoké volt; ekkor kezdtek a görögkeletiek is jogot formálni hozzá. A versengés 1757-ig tartott, amikor a görögkeletiek erőszakosan elfoglalták a bazilikát. S ezen időtől kezdve a bazilika urai a görögök, a katolikusok csak bizonyos jogokat kaptak a bazilika használatára. 1810-ben az örmények erőszakosan elfoglalták a kereszt-hajó egyik szárnyát, s ott oltárt állítottak. S így most hárman osztozkodnak a bazilikán.

A bazilika főbejárata előtt hajdan atrium állott, amelynek szélessége 30 méter, hossza 42 méter volt. Ezen atriumnak csak romjai láthatók. Az atriumból három kapú vezetett az előcsarnokba. A két szélső kapút befalazták, a középső kapút pedig egészen alacsonnyá és keskennyé tették, hogy csak görbült háttal lehet bemenni. Az előcsarnok sötét és puszta, három részre oszlik. A középső részből nyílik egy kapú a bazilikába.

Amint belépünk a bazilikába, meglepetve állunk meg; előttünk áll a 33 méter hosszú és 26·30 méter széles templom, amelyet a négy sorban álló, 6 méter magas és sárgás-vöröses monolith-mészköből készített oszlopok öt hajóra osztanak. A 48 oszlop korinthusi stílusban készült, s az abaccuson görög keresztel ékesített virág van. A középhajó oszlopain 9—10 méter

magas fal emelkedik, s ezeken nyugosznak a tetőzet szegényes gerendái. A hajók falazatait egykoron gyö-

A Konstantinus-bazilika belseje.

nyörű mozaikok díszítették, amelyekről ma csak némi fogalmat nyújtanak a megmaradt töredékek.

1842-ben a görögök a hajók végén 6 méter magas falat építettek, amellyel a bazilikát teljesen elcsufi-

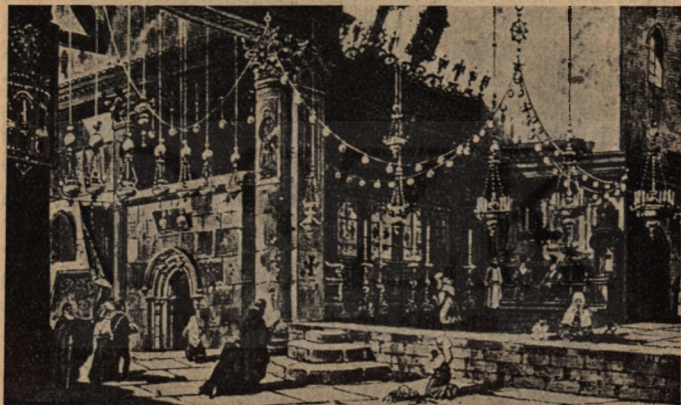
tották. A fal közepén kis, ízléstelen kapun kell bemennünk a kereszthajóba. A kereszthajó 10·40 méter széles, vagyis olyan, mint a főhajó szélessége. A kereszthajó mindkét ága félkör alakú falban végződik, még pedig úgy, hogy az apsis már túl van az épület testén. A kereszthajón túl újra folytatódnak a bazilika hajói. A főhajó ugyanolyan nagyságú félkörű falban végződik, mint a kereszthajó ágai; a mellékhajók mind egyenes falban végződnek. A főhajó félkörű hájlásának elején van a görögök főoltára, mögötte a görög papok énekkarának a helye. A lecke oldalon, de már a kereszthajóban, van a görög patriarka trónja, jobban mondva, faragott széke; szemben vele, tehát az evangéliumi oldalon, vannak a görög papok székei. A kereszthajó evangéliumi részen levő köralakú apsisa az örményeké, míg a lecke oldalon levő apsisa a görögöké. A kereszthajót is egykoron arany hátterű mozaik képek borították, de mind elpusztultak, csupán a kereszthajóban maradt meg három csonka kép: Krisztus diadalmas bevonulása, Szent Tamás kételkedése és Krisztus mennybemenetele.

Most a kereszthajó tulajdonképpen nem szent hely, hanem a kofák és munkanélküliek gyülekező helye. Ide juttatta ezt a szent helyet a görögök hitközönye.

A kereszthajó közepén van Krisztus születési barlangja. Az evangéliumi oldalon van a katolikusok lépcsője, a lecke oldalon a görögöké; az egyik lejárát 16 lépcsőből áll, a másik 13 lépcsőből. A lépcsők végén csinos bronz ajtó van. Azelőtt három helyen állott a török katona; a bazilikában, a kereszthajóban és itt a bronz ajtó mellett. Most csak itt állott az angol katona.

A születési barlang hossza 12·30 méter, széles-

sége 3·15 méter és magassága 3 méter. Oldalait és talpazatát fehér márványlapok borítják; s ezeket fűdi az azbeszt-takaró. A barlang sötét, s ezért állandóan 53 lámpa ég benne, amelyek közül 19 a katolikusoké. Amint a két lejárát a barlangba ér, e kettő között van azon oltár, amely Krisztus születését jelöli. Az oltár alatt a márványpadlóban egy ezüst csillag van, amely

Lejáró a szent barlangba.

körül e felírás olvasható: Hic de Virgine Maria Jesus Christus natus est, vagyis »Itt született Szűz Máriától Jézus Krisztus.« A csillag körül állandóan 15 lámpa ég, amelyek közül 6 a görögöké, 5 az örményeké és 4 a latinoké. E szent helyen a katolikus papok nem misézhetnek; a görögök irigységből nem engedik meg. Még karácsonyeste az éjféλι misét sem végezheti itt a jeruzsálemi patriarka, csak körmenetben vonulhat be ilyenkor is a bazilikába, s onnan a szent barlanghoz.

Innen négy lépésnyire, közvetlen a görög lépcső mellett van egy kis fülke, amelybe három lépcső vezet le. Ezen üreg délnyugati oldalán volt a kis jászol, amelybe a Boldogságos Szűz a kisdéd Jézust szalmára helyezte. A fajászolt a tizenkettedik században Rómába vitték, s most a Santa Maria Maggiore bazilikának a kincse.

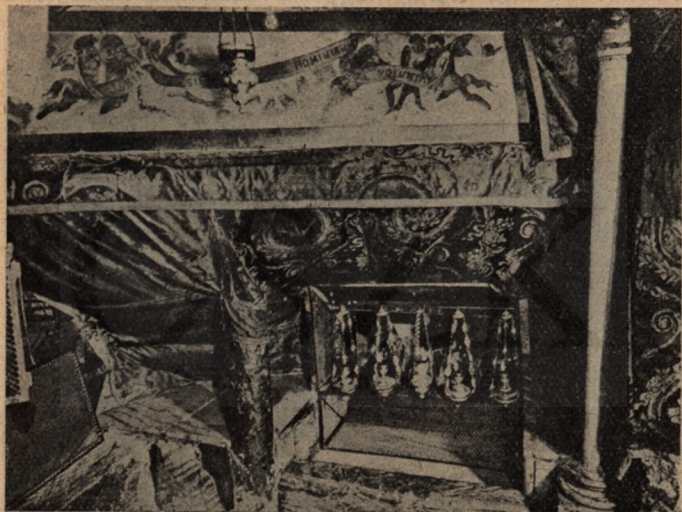

Az Úr Jézus születési helye.

A helyén most márványjászol van. Szemben van a háromkirályok oltára. Itt imádták a kisdéd Jézust, mint a mindenség Urát. Ez a kis szentély, amelybe alig fér 4—5 ember, a katolikusoké. Itt misézhet minden pap éjfélről kezdve.

Krisztus születése oltárával szemben levő helyiség végén egy kis kútát találunk; mellette van az ajtó,

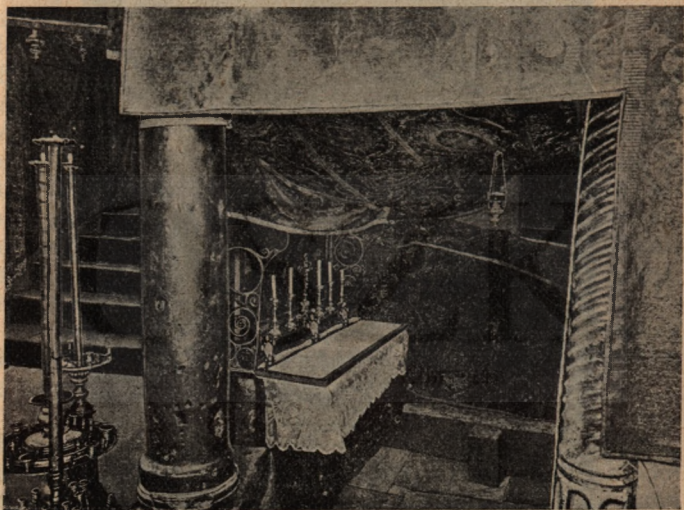
amely összeköti a szentélyt a többi földalatt levő kápolnákkal. Az első kápolna, amelybe jutunk, Szent József kápolnája. Itt figyelmeztette álmában az angyal, hogy fusson a kis Jézussal és anyjával Heródes dűhe elől Egyiptomba.

Az Úr Jézus jászola.

Innen öt lépcsőfokon az Aprószentek kápolnájába érünk. A kápolna közepén hatalmas oszlop van a boltozat megerősítésére. Az oltár hátamögött egy 5 méter hosszú és 2 méter széles üreg van. A hagyomány szerint ezen üregben helyezték el a megölt kisdedek csontjait. Minden este a ferencrendiek körmenetet tartanak, s ezen szent kápolnában így üdvözik az Apró-

szenteket: »Üdv nektek, vértanúk virágai, akiket az élet küszöbén learatott Krisztus üldözője, mint a forgószél elsodorja a fakadó rózsákat. — Oh, Krisztus első áldozatai, érette feláldozott kisdéd nyáj, kik az oltár alatt ártatlanul játszadoztok pálmákkal s koszorúkkal.«

Háromkirályok oltára.

Balra szűk folyosó vezet, itt áll a folyosó jobb oldalán Szent Eusebius, Szent Jeromos tanítványának, oltára; valamikor itt nyugodtak csontjai is.

Hat méterre innen szűk sikátoron át újabb, sziklába vágott kápolnához érünk, amelyben két sír van. A baloldalon Szent Paulának és leányának, Szent Eustochiumnak, közös sírja van; szemben vele Szent

Jeromos sírja. Szent Jeromos csontjait Rómába vitték, s a Santa Maria Maggiore bazilikában helyezték el,

Szent Katalin temploma.

Szent Paulának és Szent Eustochiumnak holtteste el-
tűnt. Most mind a két helyen oltár áll.

Ezen helyiségből nyílik Szent Jeromos kápolnája.
Elég nagy helyiség, hossza 4 méter, szélessége 6 méter.

Ez a hely volt Szent Jeromos lakása. Itt fordította le a szentírást latin nyelvre a zsidó nyelvből. Itt is halt meg 88 éves korában. Most oltár van benne; az oltár fölött Szent Jeromos képe függ, kezében a bibliával.

Szent Jeromos kápolnájából vissza kell jönnünk az Aprószentek kápolnájába; s itt balra kell fordulnunk, s 23 lépcsőn keresztül eljutunk a ferencrendiek templomába, amelyet csak egy fal választ el a bazilikától. Ez a templom egészen a ferencrendiek tulajdona, s Alexandriai Szent Katalin tiszteletére van felszentelve. A templom 3 hajós, szép és tágas. Az evangéliumi oldalon a falban egy kis fülke van; ebben őrzik a bethlehemi kisdéd gyönyörű fekvő szobrát. Mikor kinyitják az üveg ajtaját, s kigyúlnak a villanylámpák, egyszerre mindenki elbámul, mert oly csodálatosan szép, hogy az ember minden pillanatban azt várja, hogy megszólamlík.

A templommal össze van építve a ferencrendiek kolostora és vendégházuk is, a Casa Nova, amely több száz vendéget képes befogadni.

Még a délelőtt folyamán elmentünk a Tejbarlanghoz, amelyet az arabok Mogharet es Sitti Mariam-nak, azaz Mária asszony barlangjának neveznek. Körülbelül háromszáz lépésnyire van a bazilikától. Tizenhárom lépcsőn kell lemenni e gyönyörű templomocskába, amelynek szikláí hófehérek. Azon kedves hagyomány fűződik e helyhez, hogy mikor a Szent Szűz Egyiptomba menekült, a kis Jézust itt megszoptatta, de néhány csepp tej a földre esett, s ennek következtében a szikla hófehérré változott. Annyi bizonyos, hogy nemcsak a katolikus, hanem a görögkeleti, sőt még a muzulman asszonyok is elzarándokolnak imádkozni e barlangba; s kiváltképen a szoptatós anyák keresik fel, akik a bar-

lang falából letörnek egy kis darabkát, porrá zúzzák, és megisszák. S századok óta hirdetik ezen vidék asszonyai, hogy Isten mindig meghallgatta kérésüket, s tejük nem apadt el, tovább tudták szoptatni gyermekeiket. Ez a szentély a ferencrendiek tulajdona, s így

A Tej-kápolna belseje.

lehet benne misézni is. Épen vasárnap volt, s mikor mentünk, akkor jöttek ki a templomból a közelben lakó apácák az árva gyermekekkel, akik mindnyájan fehér ruhában igazán beillettek a hófehér templomba.

Ájtatosságunk elvégzése után visszaindultunk a Casa Nová-ba. Útközben hozzánk csatlakozik egy arab legény, aki tudott néhány magyar szót. Kérdezősködé-

sünkre elmondotta, hogy a háború idején itt táborozó magyar katonáktól tanulta a magyar nyelvet. Barátságosan kezét fogott velünk, s úgy távozott el tőlünk. De alig hogy eltávozott tőlünk, körülvett bennünket három-négy kereskedő; s majd erőszakosan, majd barátságosan, németül, franciául kínálták a szent tárgyakat. S mikor vonakodtunk venni, csak arra kértek, hogy üzletükbe menjünk be; ha nem is veszünk, legalább nézzük meg boltjuk belsejét. Mindegyik erősen hangoztatta, hogy ő nem zsidó, hanem keresztény. Csalogatásuknak meg is volt az eredménye, mert lassankint mindegyik kereskedőnek sikerült közülünk valakit üzletébe csábítani, ahonnan aztán nem is jött ki úgy, hogy valamit ne vásárolt volna.

A hőség már kiállhatatlan volt, s így igazán örültünk, mikor dél felé a Casa Nová-ba visszaérkeztünk.

Ebéd után egy kicsit pihentünk, majd két óraker a templomba mentünk, hogy a litániát meghallgassuk. A gyermekek most is szépen énekeltek; de koránt sem voltak a hivek olyan nagy számban jelen, mint délelőtt a misén. A nagy hőség miatt ezen nem is csodálkoztunk, hiszen mi csak néhány lépést tettünk, s mégis izzadni kezdtünk.

Félnégykor elbucsuztunk a szenthelytől, s azután autóra ültünk, hogy Jeruzsálem elkerülésével Ain Karembe, Keresztelő Szent János falújába menjünk.

Utazás Ain Karem-be.

Autónk teljes sebességgel most nem rohanhatott, mert nagy volt a forgalom, s így a kerülésnél nagyon

Ain Karim. (Szent János születési helye.)

vigyázni kellett az autó-vezető arabunknak. Végre úgy harminc percnyi idő után rátértünk a jaffai útra. Innen már csak hat és fél kilométer az út. Úgy két és fél kilométernyire balra fordulunk, és letérünk a jaffai útról. A hegy tetejéről tiszta időben látni lehet a Föld-

közi tengert nyugaton, keleten meg az Olajfák hegyét, jobbról Deir Jasin, balról Nebi Samuil kis arab falukat.

Csakhamar olajfák- és gyümölcsfákkal beültetett dombok közt elterülő völgynek egyik oldalán feltűnik a csinos kis falú, Ain Karem. Először a Sion-apácák hatalmas épületét látjuk, majd a Szent János templomának tornyát, a falú másik végén a Látogatás templomát, a kettő között egy minaretet, amely a Szűz forrása felett emelkedik, amely az egész hegyoldalt dús vízával öntözi.

Autónk közvetlenül a forrás mellett állt meg. A dús vízű forrást ősidőktől fogva Szűz Mária forrásának nevezik. Valószínűleg a Boldogságos Szűz is innen vitt vizet azon három hónap alatt, míg itt tartózkodott. De semmiféle emlék nincsen ezen tényről. Innen gyalog hét percre van a Látogatás temploma. Kigyózó úton haladunk felfelé, balról virágoskertek és szőlőültetvények ereszkednek le lépcsőzetesen. Az út végén áll a ferencrendiek kis háza. Amint belépünk a kőkerítéses és vas-rácsos kapún az udvarra, előttünk áll a Látogatás temploma.

E helyen egykoron Zakariás papnak nyári lakása volt, ahol a világtól elvonulva várta Erzsébet, Zakariás felesége, Keresztelő Szent János születését. Itt látogatta meg Szűz Mária Erzsébetet, s itt fedezte fel neki a megváltás isteni titkát.

A Látogatás temploma egykoron kettős építményből állott: alsó templomból és a felső templomból. Az alsó templom nagyon kicsiny, hiszen hossza csak 9 méter, beleértve a fal vastagságát is. Épen a legnagyobb ünnepre készültek, július 2-ára, a Boldogságos Szűz látogatásának ünnepére, azért a kápolna fel volt virágozva, s a templom tornyáról a szél a szentföldi

zászlót lengette. A zenekar is épen akkor vonult fel egyik ferencrendi atya vezetése mellett, mikor ott voltunk. Az ünnepélyes litániát azonban mi nem vártuk meg; de részt vettünk egy másik nép-litánián. Oly tömve volt a kis helyiség, hogy nem tudtunk megmozdulni, s áldás alatt nem tudtunk letérdelni. A litánia után megnéztük a kis templomot, amelynek a végén félkörű apsis van, ebben van az oltár. A lecke oldalon, körülbelül a közepén a falban fülke van, s ebben egy vastag szikladarab. A hagyomány szerint Erzsébet ide rejtette a kis Jánost, mikor Heródes gyilkosai lemészárolták az ártatlan kisdedeket. Ugyanezen az oldalon az ajtóhoz közel a vastag falban lépcsőzetet találunk, amely 40 lépcsőfokon a felső templomba vezet. A felső templomnak most csak a romjai vannak meg. A templom 25 méter hosszú, s 13 méter széles volt.

A ferencrendieknek van itt egy kis kolostora is, amelynek terraszáról gyönyörű kilátás nyílik az egész vidékre. Bár a nap még jól fent volt az égen, de azért nem tűzött most olyan melegen, mint Bethlehemben. Magunk előtt látjuk az egész kis falút minden pompájában. Köröskörül ciprus- és olajfák, narancs és citromfák, nemkülönben gránátalmafák tarkítják a szebbnél-szebb szőlőültetvényeket. A palesztinai kopársághoz szokott szemünk valósággal gyönyörűségben úszik ezen pazar-termékenység láttára.

Jobbra látszik a Sion-apácák kolostora, amelynek kertjében nyugszik Ratisbonne Alfonz Mária, a Sion-apácák alapítója. E nagy tudású zsidó, aki csodálatos megtérése után pap lett, e pusztaságon valódi paradicsomot varázsolt, s itt élte utolsó éveit. Lelki leányai úgy hagyták a szobáját, ahogyan halálakor maradt. Most árva leányokat nevelnek, de panaszkodnak, hogy

kevés zsidót tudnak megtéríteni, pedig szeretett alapítójuknak ez volt a célja, mikor ezen társulatot megalakította.

Mielőtt elbúcsúztunk e kedves helytől, lementünk még egyszer a kápolnába, hogy a Magnificat elmondásával köszöntsük Istennek Anyját, akinek ajkairól itt hangzott el először e magasztos ének.

Azon az úton, amelyen jöttünk, gyalog visszamentünk Szűz Mária kútjáig, onnan pedig Keresztelő Szent János születése bazilikájához.

Ezen bazilika helyén egykoron Zakariás háza állott, amelyhez egy kis barlang is tartozott. A hagyomány szerint ezen barlangban született a Messiás előhírnöke. A bazilika előtt négy pilléren előcsarnok nyugszik; innen nyílik a kapú a bazilikába, amelyet hat négyszögű pillér három hajóra oszt. A középső hajó négy pilléren kupola emelkedik, még pedig hengerén ablakkal; az oldalfalakon karzatok vannak. Falait majdnem két méter magasságig kék email-lapok borítják. A főhajó és a baloldalon levő hajó félkörű apsisban végződnek. A bazilika nem nagy, de nagyon szép oltárai vannak. Főékesége azonban az északi hajó végén levő barlang, Keresztelő Szent János születésének a helye. Hét márványlépcső vezet ide le; a sziklafalakat öt márványrelief ékesíti, amelyek Szent János életéből vett jeleneteket ábrázolnak. Ablaka nincsen, s így csak lámpák világítják be. A zarándok-papok itt el szokták énekelni a Benedictus-t, amelyben az utolsó próféta, Zakariás, megénekli a Messiás eljövetelét. A főoltár alatt ezen felírás olvasható: *Hic Paecursor Domini natus est, vagyis: Itt született az Úr Előhírnöke.*

Az egyik hajóban Murillo egyik képének jó másolatát látjuk, amely Keresztelő Szent Jánost ábrázolja a pusztában.

Ájtatoskodásunk befejeztével bementünk a ferencrendiek vendégházába. Virágos kis udvaron át jutottunk az emeletes épületbe, amelynek folyosói is tele voltak virágokkal. A folyosón Keresztelő Szent János gyönyörű szobra figyelmeztet, hogy e szent föld a Messiás Előhírnökének a házához tartozott. A ferencrendiek nagyon kedvesen fogadtak; süteménnyel, illatos mézes borral, s aranyszínű tűzes borral kínáltak bennünket. A nagy melegség és sok fáradság után jól esett a szíves vendéglátás a hűs szalonban.

1914-ben láttam itt több apró gyermeket, akik kis habitusban, derékukon kordával szaladgáltak. S akkor megkérdeztem, hogy mi okból viselnek ezek a gyerekek ferences ruhát. Azt a feleletet kaptam, hogy e gyermekek a szülők fogadalmából viselik egy vagy két évig ezt a ruhát, mivel Isten kérésüket meghallgatta, s e gyermekek betegségükből felgyógyultak. Most azonban egyetlen egyet sem láttam, aki ferences öltönyben járt volna.

Hét óra tájban indultunk vissza Jeruzsálembe. Az útat 20 perc alatt tette meg most autónk. Így alig volt annyi időnk, hogy egy kicsit széttekingethettünk volna még egyszer azon a pompás vidéken, amelyen ide jöttünk. Egyébiránt is minden figyelmünket magára vonta a szent város, amely teljesen előttünk állott, amint azon magaslatra értünk, ahol az első keresztes vitézek térdre omoltak, mikor Jeruzsálemet megpillantották.

Este olyan fáradt voltam, hogy alig tudtam nagyjában leírni azt a sok és kellemes dolgot, amely egész nap lelkemet eltöltötte.

Kirándulás a Jordán folyóhoz és a Holttengerhez.

1914-ben kocsin mentünk a Jordán folyóhoz, s másfél napig tartott a kirándulás. Még mindig élénken emlékeztem ezen útra, de azért most is vállalkoztam rá. Július 3-án reggel öt órakor indultunk most autón. A Damaszkusi-kapún megyünk ki, s a Kidron-völgyén keresztül a Gethsemáni-kert mellett térünk azon útra, amely Jerichóba visz. Az Olajfák hegyét félkörben megkerüljük, miközben mindig magasabbra emelkedünk. Az út nagyon jó, az angolok teljesen rendbehozták; több helyen átvágásokkal az utat meg is rövidítették. A kátrányos hordók az út mellett hevernek, mert állandóan dolgoznak még most is rajta. Feltűnt, hogy az út mellett vasból készült telefonoszlopok vannak, de a drót-huzal hiányzik még rajtuk. Útközben angol lovas-csendőrrel is találkoztunk, aki egy magában cirkált az úton. A nap még nem sütött erősen, mikor elindultunk, s így elég kellemes levegőnk volt.

Csakhamar feltűnik Bethánia, de most nem állunk meg, mert megtekintését visszajövetre hagytuk. Ettől kezdve útunk mindig lefelé visz, még pedig hegyen-völgyön, kopár vidéken keresztül. Fa, vagy zöldelő bokor sehol, csak imitt-amott a völgy mélyén, ahol a víz hosszabb ideig megáll, van egy-egy elsatnyúlt, csenevész növény. Madarak itt nem repkednek, tücskök itt nem ciripelnek, legfőlegb egy-egy félénk gyík szalad az út mentén. Ez az összes élet itt. A sziklák sárgás, vagy másutt szürke színe szemünket bántja úgy, hogy

fel kell tennünk a fekete szemüveget védelmül. Útunk kígyózó vonalban halad, s egyszerre a völgy mélyén két forrást látunk, az egyik a Mérnök-forrás (Ain el Muhendis), a másik az Apostolok forrása, vagy más-ként Vályú-forrás (Ain el Haud). Az útmentén emeletes kőépület van, most arab vendéglő. Azelőtt, míg az autók nem közlekedtek, itt a kocsisok és a hajcsárok meg szoktak állni, hogy megitassák lovaikat. A forrás víze elég jó, de tele van apró piócával, a vizet vályúba eresztik, s a vályú körül a barmok sárrá tiporják a kiömlő vizet. De autónk most nem állt meg, hanem rohant tovább.

Körülbelül útunk fele útján elérünk a Khan-Hadzur-hoz, vagyis a karaván-tanyához. E helyhez fűződik az irgalmas szamaritanusról szóló szép példabeszéd. Most vendéglő van itt, ahol üdítő italt és mindenféle régiségeket, köztük régi pénzt, is lehet venni a zsidó vendéglőstől. Egyébként itt szokták a beduinok állataikat pihentetni, mikor Jeruzsálembe mennek, vagy onnan jönnek. Most azonban senki sem pihent itt, mikor autónk elrobogott mellette.

Mindig sívárabb lesz a vidék, sőt mondhatnám, mindig vadabb. Az út egyhangú, de egyszerre csak a távolban egy kolostort fedezünk fel, amely fecskéfészek módjára tapad a kisértetiesen szagगतott, meredek sziklafalhoz. Régi kolostor ez, amelynek eredete visszanyúlik a negyedik századba. Az 1880. év óta görög szerzetesek laknak benne.

Amint lejjebb-lejjebb ereszkedünk, lassan kibontakozik előttünk a Jordán és a Holttenger keleti oldalán emelkedő Moab-hegység. Az út mentén barlangokat látunk, ahol egykoron remetéek laktak. Egyszerre csak a baloldalon vízvezetékét látunk, amelyben bőséges,

pataknak is beillő, víz folydogál. A vízvezeték még a római időkből ered, de újabban ismét rendbe hozták, s az Ain-Kelt patak vizét szállítja le a jerichói síkságra.

Amint a völgyből kiérünk a síkságra, balról már banán-ültetvények láthatók, amelyek szép zöld színükkel

Jericho.

és bőséges termésükkel egyaránt meglepnek bennünket. De amint a vízvezeték elfordul, a vidék színezete ismét megváltozik, kopár és sívár lesz megint. Figyelmünket azonban elvonja a sívárságról a Holttenger fel-felcsillámló víze, s mögötte a világoskék ruhába öltözött hegység. Szemünk hiába keresi az ó-szövetségi Jerichót, a fallal kerített várost. Hiába keressük pálmáit, hiába

balzsamos cserjéit. A vöröses talajban ma csak bozót és tüskés cserjék nőnek. Nagyon bőven terem itt a Ziziphus Spina Christi, vagyis az a magas tövises cserje, amelyből állítólag Krisztus töviskoronáját fonták. Csak a törmelékek mutatják Heródes palotájának helyét, ahol télen szokott tartózkodni. Ez a palota a hegy és Jerichó között állott. Nemsokára szép vízvezetékhez érünk, amelyen keresztül haladva eljutunk a mai Jerichóba, amelyet most Er-Riha-nak hívnak.

A mostani Jerichó alapjait a keresztések rakták le. S mivel rendbe hozták a vízvezetéseket, a pálmafa, balzsamfa és cukornád gazdag hazája lett; de a XVI. század óta valósággal romokban áll. A paradicsomi mezőség sivataggá változott. Még 14 évvel ezelőtt is 15—20 cigány-putriból álló falú volt, amely mellett volt két vendégfogadó, az orosz zarándokok részére vendégszálló, a katolikusok részére a ferencrendiek kis kápolnája, török posta és török kávéház. Most tizennégy évvel később csak annyiban változott, hogy a ferencrendiek kápolnájukat és rendházukat rendbehozták, és megnagyobbították.

Autónk körülbelül a falu közepén egyszerre csak jobbra kanyarodott, s letértünk a síkságra, amelyen keresztül nincsen csinált út, hanem csak taposott út. Eleinte még vannak alacsony bokrok, leginkább nyárfák és tamarindák, de lassankint egészen elmaradóznak, a sóval átitatott föld olyan lesz, mint mikor a műútakat olajjal felöntözik. Közben látjuk a nagy világháborúnak nyomait is; szerteszét drót-sövények össze-vissza gabajodva fekszenek az út mentén.

Félnyolckor megálltunk a Holttenger partján, a fából összetákolt vendéglő előtt. Száraz galyakból még lugas is volt, amely alatt asztalok és székek húzódtak

egymás után. Jól esett egy kis mozgás a két és fél-órás autózás után.

Előttünk állt a Holttenger, amely egyrészt csodálattal töltött el bennünket, másrészt meg megdöbbenéssel. Bármerre tekintünk, mindenütt csak irtózat

A Holt-tenger.

pusztulás, a halál jelenik meg előttünk. A tenger mindkét oldalán hatalmas hegyek emelkednek, de ezek oldalain sehol egy fa, egy fűszál nem nő; a légkör tiszta egészen, a köd már felszállt, mikor a hegyről leereszkedtünk. A víztükre a nap sugaraitól azúr kék színben játszik, s tiszta, mint a kristály; le lehet látni a fenekéig. De sem a partokon, sem a vízben nincsen semmi

növény, sem állat. A halak, amelyek a Jordán vizével bekerülnek ezen vízbe, rövidesen elpusztulnak. A víznek undorító íze van, a keserű és égető ízt a magnéziumborid adja neki, a zsíros és kenőcsféle tulajdonságot pedig a kalciumborid. De mindent összevetve, azt mondhatjuk, hogy a nagy tó mégis csak szép, sőt nagyszerű, elragadó hatást gyakorol reánk.

A Holttenger hossza 76 kilométer, szélessége 15·700 kilométer, a mélysége átlag 3—4 méter, de a földnyelvénél (El Lisan) 400 méter mélységet is eléri. A Jordánon kívül még több patak is belefolyik, de lefolyása nincsen; s így csak a kipárolgással kevesbedik a víze. A kipárolgás pedig nagy, mert itt 45—55 C^o-t hónapokon keresztül mutat a hőmérő.

A víz tükre nyugodt, hiszen olyan szélcsend volt, hogy még a levegő sem mozdult. Nem érdektelen megjegyezni, hogy tükre 394 méterrel alacsonyabban fekszik, mint a Földközi-tenger felszíne.

Miután kicsodáltuk magunkat, egy-kettőre a fürdésre készen állottunk. De már a vízbe vonulás nem volt könnyű, mert az éles kavicsok miatt alig tudtunk lépni; de mihelyt homokot éreztünk lábunk alatt, már kellemes volt, mert a puha homok fekete iszap volt. De aki nem vigyázott szemére, az csakhamar érezte a víz erősen csipős hatását. Itt a partok közelében semmiféle kénes szaga nincsen a víznek, azt hiszem, hogy beljebb sincsen a mély vízben. S így mese csupán, amit gyermekkorunkban olvastunk, hogy a Holttengeren átrepülő madarak a nagy kigőzölgés miatt holtan esnek le a vízbe. Annyit lehet csupán észrevenni, hogy a víz sűrűsége miatt az emberi test alig bír alá merülni. A vízben lenni nagyon kellemes, de a fürdés után a test nagyon kényelmetlenül érzi magát. A bőrre le-

rakodott só miatt a test mindig vízesnek és ragadós-
nak látszik, s amint izzadni kezd, azonnal szörnyen
viszked. Néhányan a vendéglős kis bódéjában ciszterna-
vízzel megmosakodtak, s így testük megszabadult ettől
a viszketéstől.

Jordán folyó.

Jelenleg a Holttengeren még egy vitorlánhajó sin-
csen, hogy végig lehetne hajózni az egész tengeren.

Félkilenckor autóra ültünk, s a Jordán folyóhoz
mentünk. Nincs rendes útja, hanem közönséges kocsi-
úton haladtunk. Az út nem volt egészen egyhangú,
mert amint a Jordán folyóhoz közeledtünk, a tropikus

növények mind gazdagabban mutatkoztak; sőt imitt-amott még az utolsó világháborúból itt maradt drótsövények is jelezték, hogy katonák táboroztak itt. A levegő már elég fülledt volt, de autónk olyan léghuzatot csinált, hogy nem igen éreztük a hőséget. Harminc percnyi út után a Jordánnál voltunk.

Előttünk volt a Jordán, a szent folyó. Iszapos, zavaros, sárgás vize olyan lustán folyik, hogy az embert könnyen azon csalódás fogja el, hogy hiszen ez nem folyó, hanem álló víz. Azon a helyen, ahol megálltunk, egy kis liget volt. Nagy nyárfák, akácok, fűzek nyultak az ég felé, alattuk pedig tamarindák és egyéb vízi növények búján tenyésztek. Az út egyik oldalán van a kis ház, a vendéglős lakása, a másik oldalán pedig fasátor, amely előtt kis tisztás-térség, amelyben asztalok és fapadok szolgáltak a pihenésre. Egy-kettőre készen állott a magunkkal hozott oltár, s vezetőnk, a quardián úr, felöltözött, hogy megkezdje a misét. A természet ezen fenséges templomában, mikor a nap arany-sugarai a fák levelein keresztül az oltárra vetődtek, s az arany kehelyen visszatükröződtek, s mikor mise közben felhangzott a kis ezüst csengetyű csilingelése, olyan meghatottság szállta meg a hallgatók lelkét, hogy felejthetetlen emlék leszen mindig. Azt hiszem, hogy mindegyik felújította magában a keresztségi fogadalmát, s erősen megfogadta a Szentháromságnak, hogy haláláig hűséges fia lesz a katolikus egyháznak. Csak egy tűnt fel nekem, hogy madár-dal nem hangzik a ligetben. Sokért nem adtam volna, ha egy galamb szállt volna fel előttünk az égbe. Ez ugyanis eszünkbe hozta volna a mennyei atya szózatát: »Ez az én kedves Fiam, őt hallgassátok.«

Senki sem vágyódott a fürdés után. A Holttenger

kristálytisza vize után elment a kedve mindenkinek, hogy ebben a zavaros vízben megfürödjék. Két csónak volt a parthoz kötve, de még ezt sem siettek felhasználni, hogy egy kis séta-csónakázást tegyenek. Egyik-másik azonban egy kis üvegben a Jordán vízből emlékül akart hozni, de már néhány nap mulva olyan

Eliseus-forrás. (Ain es Sultan.)

búzós lett, hogy ki kellett öntenie. Elfelejtették, hogy vagy sót kell beletenni, vagy fel kell forralni, mert különben megbuggyan.

Autóra ültünk, hogy az Illés-forráshoz menjünk. Amint a Jordánt elhagytuk, néhány perc mulva egy négyszögletes tornyokkal ellátott görög kolostort láttunk. Ez Keresztelő Szent János kolostora. Innen egy kis csatorna mellett vitt az útunk, délfelé feltűnt Galgala

romjai, ahol volt a zsidók tábora, miután a Jordánon átkeltek. Néhány perc múlva már Jerichóban voltunk; keresztül megyünk a falún, s amerre folyik a patak, mindenütt dús növényzetet látunk; szép náncs-ligeteket, banánültetvényeket és egyéb bab-féle növényeket, amelyek hüvelye majdnem egy méter hosszúságra megnövekszik. 15—20 perc alatt Illés forrásánál voltunk.

Elizeus (Illés) forrása (Ain es Sultan) vízben oly gazdag, hogy valósággal egy kis patak fakad belőle. A vizet a 12 méter hosszú és 7 méter széles medencében gyűjtik össze, s innen folyik ki a víz; s amerre a patak folyik, mindenütt dús növényzet terem. Egykoron ihatatlan volt ezen forrásnak a víze, de Elizeus próféta megkönyörült a szegény jerichóiakon, s egy marék sót dobott bele, s a víz ihatóvá vált. Ezért nevezik Elizeus forrásának. Egykoron a forrás mellett levő dombon Elizeus tiszteletére templomot építettek, de már nyoma sincs ennek.

Erről a dombról nagyon szépen lehet látni nyugat felé a Quarantana hegységet (Dzsebel Karantana), amelyen az Üdvözítő a negyvennapos böjtöt tartotta. Ezen hegyre csak gyalog lehet felmenni. A vezetőnk szerint másfél órai út oda és vissza. A hegy tetején volt az a barlang, ahol a Megváltó negyven napig tartózkodott. Már az első keresztények kápolnát építettek ide; de később ez romba dőlt. 1874-ben a görögkeletiek lefoglalták maguknak, s azóta görög szerzetesek élnek itt. A hagyomány szerint ezen hegy egyik csúcsán kísértette meg az Üdvözítőt a gonosz lélek. Bár nagyon érdekes lett volna, és hozzá kedves dolog, hogy ezt a szent helyet megnézzük, de a nagy hőség miatt nem mertünk az útra vállalkozni.

Az élelmes arabok kihasználták az alkalmat, s

egy-kettőre szolgáltak üdítő vízzel, édes szörppel, sőt még behűtött sörrel is. De különösen jó üzletet csinált a szőlőárus, akinek minden szőlőjét megvették, pedig csak szemre volt szép, de evésre nem volt jó, mert nem volt eléggé érett.

Bethania.

Ezen kis felüdülés után ismét autóra ültünk, s ugyanazon az úton, amelyiken jöttünk, vissza indulunk. Útközben elég alkalmunk volt az autónk vezetőjét megfigyelni. Szemben velünk nagy sebességgel jöttek az autók, sokszor azt hittük, hogy most lehetetlen kikerülni az összeütközést; de a következő pilla-

natban már elsurrantak mellettünk anélkül, hogy a vezetők egymásra kiabáltak volna, vagy egymást szidták volna. De arab szemük beszélt, mintha azt mondták volna: Ne féljeteK, az arabok a világ legelső autóvezetői. Csak két helyen álltunk meg. Először az Irgalmas szamaritánus vendéglőjénél, ahol az autók vizet vettek fel, mert az erős hegyi túra nagyon felmelegítette a gépet. Másódszor pedig megálltunk Bethaniá-nál (El Azarijeh), hogy Lázár sírját megnézzük.

Jézus idejében itt lakott Lázár két nővérével: Mártával és Máriával, akiknél az Üdvözítő gyakrabban megfordult. Itt támasztotta fel a Megváltó Lázárt halála után négy nap mulva, amikor már a holttest rothadásnak indult.

Jelenleg egy kis nyomorult arab község, amelynek egyetlen érdekessége, Lázár sírja. A főútról letérve, körülbelül 8 perc mulva értünk fel a barlanghoz. Mészkösziklába vágott barlang, amely két részből áll: az előcsarnokból, amely 3 méter hosszú, s a sírból, amely csak két méter hosszú, ahová három lépcsőfok vezet le. Az előcsarnokban állott Jézus, mikor Lázárt hangos szóval előhívta. Most üres, nincsen benne semmi. Egyébként török kézen van; a tulajdonos megmutatja, sőt gyertyát is ad, de ezen szívességért fizetni kell. Egy csomó szegény, mocskos arab gyerek és arab asszony kísért fel bennünket a barlanghoz, s addig rimáinkodtak, míg meg nem könyörültünk rajtuk. A piszok miatt nem simogattuk meg ezen szegény gyerekeket, de megesett rajtuk a szívünk, mikor láttuk, hogy az éhség lerí arcukról. Néhányan kis csengőket és kis kolompokat árultak. S boldog volt az, aki egyen túl tudott adni.

Valamikor a keresztések bazilikát emeltek a sír

fölé, de ennek csak némi romjai látszanak. A ferenc-
rendiek néha, különösen a nagybőjt negyedik hetében,
továbbá Lázár, Márta és Mária Magdolna napján ki-
szoktak idejönni, s misét mondanak a kis barlangban.
A tulajdonost természetesen illő jutalomban kell ezért
részesíteni.

Visszatértünk autónkhoz, s a három kilométernyi
utat a Jaffai-kapúig, ahol leszálltunk, néhány perc alatt
megtettük. Kifáradva, de emlékekben meggazdagodva,
értünk vissza úgy félegy óra körül a Casa Novába.

Búcsú Jeruzsálemtől.

Július 6-án egész napunk szabad volt. Korán keltem, s így öt órakor már a Kálvárián miséztem, még pedig azon oltárnál, ahol az Üdvözítőt keresztre feszítették. Mise után a Szentsírhoz mentem, ahol két misét végig hallgattam. Az idő olyan gyorsan mult, hogy észre sem vettem, hogy nyolc óra már régen elmúlt. Siettem a Casa Novába, hogy megreggelizzem, s aztán bevásárlásokat eszközöljek. Eddig is vettem egyet-mást, de most aztán hozzáálltam a vásárláshoz. A legtöbbet és pedig a legolcsóbban a ferencrendiek kereskedésében kaptam meg. Ezzel telt el a délelőtt.

Délután a kegyelemtárgyakat elvittem a Szentsír-bazilikába. Végig jártam a legszentebb helyeket, hozzá érintettem a tárgyakat, hogy a szentföldi búcsúban részesülhessenek mindazok, akik ezen ajándékokból kapni fognak. Meglehetősen izgatott voltam, mikor a Szentsírban folytonosan mellettem volt egy mogorva görög pap. Úgy szerettem volna egyedül lenni ezen a magasztos helyen, de nem tágított mellőlem. Fájdalmas szívvel távoztam, de azon erős elhatározással, hogy estefelé még egyszer visszajövök búcsúzni. Haza mentem tehát a Casa Novába, s becsomagoltam mindenemet. Öt óra után ismét visszamentem a Szentsír-bazilikába. Most sokan voltak a Szentsírnál. Búcsúztak mások is. Mindenki zokogott; egyetlen-egy szem sem maradt szárazon. Sokáig kellett várakoznom; de végre sikerült egyedül lennem a Szentsírnál. Megköszöntem az édes Jézusnak azt a nagy kegyelmet, hogy megengedte

érnem azt az örömet, hogy másod ízben is eljöhettém e szent helyre. Innen felmentem a Kálváriára, s elbúcsúztam a három oltártól; őket is megcsókoltam, mint a Szentsírt; s azután a legszebb érzelmekkel eltelten, mentem vissza a Casa Novába.

Az est kedvesen telt el, mert vacsora után felmentünk a Casa Nova lapos tetejére, s utoljára gyönyörködtünk a jeruzsálemi est kellemes csendjében.

Tíz órakor aludni mentem; de négy órakor már felkeltem. Gyorsan felöltöztem, s siettem a Szentsír-bazilikába, hogy utoljára még egyszer ott misézhessem. A tegnap jött zarándok papok megelőztek, s így az egyetlen üres oltárhoz, a Mária Magdolna oltárához kerültem. Megörültem neki, mert így még meg tudtam misézni elindulásunk előtt, amely hat órára volt kitűzve. Nagyon jól esett lelkemnek, hogy még egyszer egy pillanatra betekinthessem a Szentsírba, s utána felmehettem még egyszer a Kálváriára. Most aztán véglegesen megváltam a világ legszentebb helyétől. De él bennem a remény, hogy Isten segítségével talán harmadszor is sikerülni fog viszontláthatnom ezt a drága, szent helyet, amelynél kedvesebb hely nincs az egész világon.

Utazás Jeruzsálemből Názáretbe.

Július 7. Hat óra előtt néhány perccel már megjelent az autók tulajdonosa, s jelezte, hogy a podgyászokat már elszállította, s az autók készen vannak az indulásra. Haladék nélkül elindultunk a Casa Novából, s néhány perc múlva az autóknál voltunk. $\frac{1}{4}$ 7-kor indultunk; a Damaszkusi-kapún mentünk ki a városból. Amint a Scopus-hegyhez értünk, autóink megálltak; s mi kiszálltunk, hogy utoljára köszöntsük Jeruzsálemet. Önkéntelenül eszembe jutott a királyi zsoltáros felkiáltása: »Ha elfeledkezem rólad, ó Jeruzsálem, — Száradjon el jobbom; — Tapadjon ínyemhez nyelvem, — Ha meg nem emlékezem rólad!« Még egy »Isten veled« kiáltás, s autónk szaladt tovább.

Jeruzsálemből Názáretig az út körülbelül 140 kilométer. Béke időben kocsin három napig tartott az utazás, most 3—4 óra alatt megtehetjük, mert elsőrangú autóutat csináltak az angolok. A szembejövő beduinok már messziről kitérnek az autók elől, s szó nélkül elrobogunk mellettük. Sehol egy hang, vagy kiáltás nem hangzik felénk, még a gyerekek is közömbösen nézik a robogó autót. Utunk is kellemes volt; a nap még nem tűzött melegen, s így a menet közben támadt levegőt majdnem hűvösnek mondhatnók. Lassankint a vidék is változik; a szörnyű sívárság, amely Juda hegyeit jellemzi, lassankint eltűnik. Benjamin földjén már több a fa, s itt-ott nagyobb olajfa, narancsfa, sőt fügefaligetet is látunk.

Nemsokára feltűnik jobbról egy hosszúkás, kúp-

alakú halom kevés rommal. Egykoron híres hely volt, neve Gabeath-Saul. Itt született Saul, s ez volt királyi székhelye. Útközben kisebb-nagyobb távolságban felbukkan egy-egy szegényes rom, vagy falucska, de ügyet sem vetünk rá, hanem rohanunk előre. $\frac{3}{4}$ 7-kor újra megállnak autóink, még pedig a nyílt mezőn. Előttünk van egy kis falu, El-Bireh, vagy Beeroth. Ez volt hajdanta a zsidó zarándokok első stációja. Itt vette észre a Boldogságos Szűz, hogy a tizenkét éves Jézus nincs a zarándokok között. A falu felső részén látható a Szent család temploma, amelyet még a XII. század közepén építettek a keresztesek ezen jelenet emlékére. Mindjárt az út mellett van egy forrás is, amelynek vize mély medencébe folyik; s e fölött szokás szerint török imahely van.

18 kilométernyire van Jeruzsálemtől Bethel, ahol Jákob látta az égbenyuló lajtorját, amelyen az angyalok fel és alá jártak. Jelenleg nyomorult kis falucska. Néhány száz lakósa lehet, akik szegényes viskókban laknak. Majd több kisebb helyet, mint Siló-t, elhagyva, lassankint termékeny síkságra érkezünk. Ezt a síkságot Sichem-földjének nevezik. Itt élt Ábrahám, majd Jákob, aki örökségképen legkedvesebb fiára, Józsefre, hagyta. Sichem városa előtt volt Jákob kútja (Bir Jakub). Itt ezen kútnál beszélt az Üdvözítő a samariai asszonnyal, s utána hirdette az evangéliumot a városbelieknek. A kút mögött volt József patriarka sírja, aki meghagyta testvéreinek, hogy holttestét szállítsák Sichembe, mert hazai földben akar pihenni. A keresztesek e két hely fölé bazilikát emeltek.

Közvetlen az út mellett van a görögkeleti papoknak a háza és bekerített kertje. A múlt században vették meg ezt a helyet a török kormánytól. A régi bazilika

romokban hever, de egészen kivehető, hogy háromhajós nagy templom volt. A világháború előtt a görögök orosz pénzzel helyre akarták állítani ezt a nagyszerű bazilikát. Hozzá is kezdtek az építéshez, de a cár bukása derékon törte az egészet. Ott áll most félben az új bazilika, s lassankint olyan rom lesz, mint a kereszteteké. A kút az ujonnan tervezett templom közepén állott volna. Most még eredeti alakjában áll; négyszögletes épület kis boltozattal borul föléje. A kút nyílása nagyon szűk, szabályos kövekkel van kirakva. A görög szerzetes kis vödörrel vizet húzott ki belőle, s mindenkit megkinált. A víz elég hideg és jó ízű. Majd kötélrel egy gyertyatartót, amelyen három gyertya égett, eresztett le a kútba. S ennek a fényénél láthattuk, hogy bizony jó mély és meszes szikla a fala. Állítólag harminckét méter a mélysége. Miután néhány képet vettünk a görög paptól, tovább indultunk autónkon. Néhány perc múlva újra megálltunk egy kis város szerény piacán. Ez a város Naplus vagy Nablus volt, amely a régi Sichemtől nem messze épült a Garizim-hegy nyugati oldalán. Egy szűk hegyszoros lábánál fekszik. A soffőreink benzint vettek, s így addig kellett várakoznunk, míg ezt le nem bonyolították. A mecsetek minaretje mutatja, hogy a várost muzulmánok lakják. A 25 ezer lakosságnak tényleg a legnagyobb része arab és török, keresztény nagyon kevés van. Egy kicsit körülnéztünk a városban, de nem sok érdekeset találtunk.

Amint a várost elhagytuk, termékeny völgyben vezetett az útunk, majd emelkedés következett, s így változott a vidék több ízben. Rövid idő múlva előttünk állott Szamaria, Izrael ország régi fővárosa. Hivatalos neve Szebászta volt. A középkorban püspökség volt.

Ma azonban szegényes falú. Szerettem volna megnézni a török mecsetet, amely hajdan Keresztelő Szent János temploma volt, de csak rövid ideig álltunk meg, míg autóink tulajdonosa valami hivatalos dolgát intézte el az egyik üzletben. Állítólag a mecsetben még mindig megvan Keresztelő Szent János sírja, a muzulmánok nem rontották le. Leszálltunk az autókról, s néztük az árnyékban kockát játszó törököket. Oly nagy volt még az árnyékban is a hőség, hogy ülőhelyükön is izzadtak. Néhány lépéssel tovább egy 5 tagú társaság azzal szórakozott, hogy élvezettel szívta a nargilét. Mikor mosolyogtam rajtuk, az egyik török kivette a szájából a szopókát, s kínálta erősen, hogy kóstoljam meg. Megköszöntem az udvariaskodását, de nem fogadtam el, mert félttem, hogy valami fertőző betegséget is szívok magamba.

Husz percnyi késés után tovább rohantunk. Több kis községen mentünk keresztül, így Dothain-on, amelyet nagy hegyek vesznek körül, majd Enganim-on (Dzsenin), amely helység valósággal a kertek forrása. Úgy tűnik fel, mint a Szaharában valami oázis, oly buja növényzete van. Néhány perc múlva Eszdrelon síkságán robogott autónk. Nyugaton a Karmel-hegye, északon a Montes Galileae vagy Isachár-hegyei, keleten a kopár Montes Gelboe, majd a Kis-Hermon és végül a Tábor-hegye határolják. Nagyszerű panoráma tárul fel szemünk előtt. Názáret körvonalai már látszanak. Nem megyünk egyenesen Názáretbe, hanem oldalt elkerüljük. Elég termékeny földeken megyünk keresztül. Az aratás már nagyobb részt megvolt, de még imitt-amott lábán áll az árpa és a búza. A magyar alföld termésével össze sem lehet mérni, oly kicsiny mind-egyiknek a szára. Az itt levő földeket mind megvette

a nemzetközi Cion-egyesület. Talán tíz nagy zsidó telep mellett is elmentünk. Villyszerűen vannak a lakások építve, vízvezetékekkel ellátva. De hiányzik az árnyékot adó fa. Csak imitt-amott látunk a házak előtt egy-egy fiatal fát, amely az óriási hőségben bánatosan lekonyítja fejét. Arab soffőrünk nevetve mutatott a zsidó lakásokra. Eleinte nem értettük meg. De csakhamar rossz németséggel megmagyarázta, hogy ezekből a szép házakból a zsidók lassankint mind megszöknek. Az Európából és Amerikából jövő zsidók nem tudják a paraszti életet megszokni, és nem bírják el az éghajlatot. A zsidók csak kereskedni, üzérkedni tudnak, de nehéz földmívelési munkához nem értenek.

Elhagytuk már Názáretet, és egyenesen a Tábor-hegyének tartunk, amely az Eszdrelon-síkság északkeleti sarkában áll egy magában. Egyszerre csak letérünk a rendes útról a mezei útra, mert most csinálják a Tábor-hegyére a műutat. A mezőkön, mint a szilaj paripák, úgy vágatnak az autók egymás után. Nem tudtam elképzelni, hogyan megyünk fel a 602 méter magas hegyre autóval. Mikor 1914-ben itt jártam, a hegy másik oldalán jöttünk fel szamárháton, s pedig nagy keservesen. Mi lesz most? Elhagyjuk a hegy lábánál fekvő Daturijeh kis arab falút, s kezdünk a hegyre felkapaszzkodni. Cikk-cakkos szerpentin út visz fel a hegyre, amely azonban oly keskeny, hogy csupán egy autó mehet egyszerre, kerülni nem lehet. Minden két-három percben forduló van, amelynél a legtöbb soffőr nem tud egyszerre bekanyarodni, hanem meg kell állania, és többszörös előre-hátra való mozdulás után képes csak befordulni. A mi vezetőnk ilyenkor mindig hátra tekintett, mintha mondaná: nézzetek csak reám! Tényleg oly bámulatosan forgatta az autó fékét, hogy egy

surranás, s befordultunk már. Néha csupán egy hajszál választotta el a kősziklától, de azért sohasem surolta. A gyenge szívűek befogták szemüket, hogy ne lássák a mélységet. Valósággal Isten csodája, hogy itt autószerencsétlenségek nem történnek. Ha a gummikerék elpattan, vagy neki vágódik a sziklának, az autó feltétlenül a mélységbe zuhan. De mikor látja az ember az arab soffőr nyugodtságát és hidegvérét, megbízik benne, s elfelejti az út rémességét.

Felértünk. Pont féltizenkettőt mutatott az óráim. A ferencrendiek kertjének kapuját már előre kinyitották, s így akadály nélkül vonulhattunk a ferencrendiek kolostora és Casa Novája elé. Amint leszálltunk, rögtön megmértük az előttünk haladó autó és a mi autónk hosszát és a kerekek távolságát. Egyenlő volt, tehát a feljövetelnél kimutatott ügyesség feltétlenül soffőrünk szemmértékét dicséri.

A Tábor-hegy most is ugyanaz, mint mikor tizennégy évvel ezelőtt itt voltam. Oldalait most is törpe tölgyek, terpetinfák, mézgafák borítják. De úgy tetszik nekem, hogy csak öregszenek, de nem igen nőnek a fák. A bejárattól balra elterülő rész a görögöké, míg a jobbra eső rész a ferencrendieké. A magánosan álló hegy az Eszdrelon síkságból emelkedik ki, mint egy csonka kúp. A csúcsa ugyanis hosszúkás fennsík, amelynek hossza 1200 méter, szélessége 400 méter.

Egy kis pihenés és mosakodás után körülnézünk. Minő meglepetés! 1914-ben egy kicsiny és szerény hospicium volt itt, még szerényebb kápolnával, amelyen e felirat állott: Hic Dei dilectus Filius transfiguratus est. (Itt Istennek kedves Fia színében átváltozott.) Ezek helyett találunk itt egy nagy és kényelmes Casa Novát,

ahol a legnagyobb vendégszeretettel fogadják a zarándokokat.

Bámulatunk még nagyobb lett, midőn a régi bazilika romjai fölött egy új és hatalmas bazilikát látunk. Két nagy és lapos tetejű torony között emelkedik az impozáns kapú, amely az előcsarnokba vezet. Az előcsarnokban márványtáblán örökítették meg azon ame-

A táborhegyi bazilika homlokzata.

rikaiak jótékonyágát, akiknek dolláraiból a bazilikát felépítették. Az építőmester valósággal remekelt. Az ősi bazilika alapjait megtartotta, a köveket érintetlenül hagyta, vagy alkalmasan felhasználta. Kettős a szentélye. Az alsó szentélybe majdnem a bazilika közepéről kell lépcsőkön lemenni. A lépcsők olyan szélesek, mint a templom hajója, s a szentély oltára azon szikla előtt emelkedik, amelyen az Üdvözítő átváltozása történt;

de oly ügyesen van megcsinálva, hogy a szikla érintetlenül és szabadon áll. A szentélyt köröskörül mozaik díszíti, amely tulajdonképpen négy képben mutatja a transzfigurációt, vagyis az egyik a születést, a második Oltáriszentséget, a harmadik a halált, a negyedik a feltámadást. Mindegyik kép három szárnyas-angyalt ábrázol, a középső előtt van a kép, vagy a kezében tartja a misztikus képet. A sziklaoltár mögött félkörben, hatalmas ablak van, amelyen keresztül szűrődik be a felkelő napnak első sugára a Jordán felől.

A táborhegyi bazilika belseje.

A szentély fölött van a főoltár, amelyhez a két oldal hajóból lehet lépcsőkön felmenni. A főoltár fölött az apsisban Rodolfo Villani olasz művész gyönyörű mozaikban ábrázolja Urunk színváltozását. Az Üdvözítő kitárt karokkal, hófehér ruhában

felhőoszlopon lebeg, jobbán van Mózes, balján Illés. Az ablakok fehér márványlapokból állanak, amelyeken opállemezek zárják el azon lyukakat, amelyeken a fény átszűrődik. S ez a sajátos fény oly szépen világítja a mozaikból álló képet, hogy a felemelkedett Jézus valósággal csillog, mint a hó, mikor a nap rásüt. A mellék-hajók végén egy-egy oltár van. Az evangéliumi oldalon levőben őrzik az Oltáriszentséget.

Az építőművész nem feledkezett meg sem Mózesről, sem Illésről. Mindkettőnek készített hajlékot egy-egy kedves kápolna alakjában; még pedig a főbejárattól jobbra Illés, balra Mózes számára. Opál-lemezek borítják a bazilika tetőzetét is.

Miután elvégeztük ájtatosságunkat, meg akartuk tekinteni a bazilika környékén levő romokat, de oly melegen tüzelt a nap, hogy képtelenek voltunk a romokon járkalni. Mivel a Casa Novában ebédre csengettek, siettünk az ebédlőbe. Szép és tágas teremben volt az ebéd, s hozzá is láttunk derekasan, mert már délután két óra felé járt az idő, s így mindnyájan éhesek voltunk. Asztalunkon több víztartóban nagy csokor virág illatozott, a csokor széle pedig rozmaringgal volt körítve.

Ebéd után felmentünk a Casa Nova lapos tetejére, ahonnan fenséges kilátás nyílik a világ mind a négy tájára. Szép és tiszta napunk volt, s így semmi sem akadályozott meg bennünket, hogy gyönyörködjünk a természet szépségében, amelyet a Tábor-hegy nyújt. Nekem az északi panoráma tetszett a legjobban. A Genezáret-tó azon része látszik, ahol Kafarnaum és Bethsaida terül el. A háttérben a Nagy-Hermonnak hóval borított óriási tömege, majd e mögött a Libanon magas csúcsa látható. Délre fordulva, előttünk áll a

Kis-Hermon és a Gelboe hegyek; szemben a Táborral a hegység oldalán Endor és Naim helységek látszanak. Nyugatra van Názáret, de egy kisebb hegy eltakarja szemünk elől, míg a Karmel hegye büszkén tartja fel a fejét. Délen és nyugaton terül az eszdreloni síkság, de most aratás után csupasz, csak itt-ott láthatni rajta cukornádat és kukoricát; de a nagy hőségben ezek sem tudnak fejlődni. Kelet felé a Tábor-hegy közvetlen aljánál Száron síksága terül el, amelyen a cionista-koloniák állanak. Köröskörül szemünk több helységet lát, de figyelmemet csak egy kötötte le: Naim. Most igénytelen kis falú, amelynek a házak csekély számát véve, nem lehet több kétszáz arab lakosánál. Valamikor a keresztések pompás templommal jelölték meg azt a helyet, ahol az Úr az özvegyasszony fiát feltámasztotta. Ezt a templomot a törökök mecsetté alakították, de ez összedült. 1880-ban a ferencrendiek megvették ezt a területet, és egy kis kápolnát emeltek ide. Messzelátónkkal szépen ki lehetett venni ezt a kis keresztény emléket.

Délután négy óra felé elbucsúztunk a bazilikában az Úr Jézustól, s $\frac{1}{4}$ 5-kor tovább indultunk Názáretbe.

A Tábor-hegyéről való lejövet talán még veszélyesebb, mint a felmenetel. A zarándokok gyengédebb neme közül néhányan nem akartak az autóba ülni, olyan félelem fogta el őket. De végre sok rábeszélésre engedtek, s nem is volt okuk megbánni, mert minden baj nélkül leereszkedtünk a síkságra. A mi autónk sofförje most is remekül csinálta a fordulásokat úgy, hogy több ízben meg is tapsoltuk, ami jól esett neki, mert mosolyogva tekintett ilyenkor hátra.

A síkságon aztán a mezei úton repült az autónk; egy darabig azon az úton mentünk, amelyen jöttünk,

de húsz perc múlva jobbra kanyarodtunk, majd rátértünk a műútra, s ettől kezdve mindig felfelé kapaszkodott autónk. Názáretet csak akkor láttuk meg, mikor felértünk a hegy nyergére; de néhány perc múlva már meg is álltunk a Casa Nova előtt. Épen öt óra volt, tehát nagyon jól jöttünk, mert háromnegyed óra alatt tettük meg a Tábor-hegyétől az útát.

Názáretben.

Názáret, arabul Nasirah, bimbót vagy virágot jelent. Az ó-szövetségben szerepet nem játszott, hírne-

Názáret városa látképe.

vét csak annak a páratlan kitüntetésnek köszöni, hogy itt élt a Boldogságos Szűz, a Jessze törzséről kihajtott virág, aki itt foganta méhébe az örök Igét, a világ Urát.

Itt lakott a Szentcsalád, s így minden emlék Jézushoz és Máriához fűződik, s így meghatottsággal és szent örömmel közeledik minden zarándok ezen kedves és kies fekvésű városba.

A város a 350 méter magas Dzsebel esz Szikh déli oldalán amfiteátrumszerűen terül el. Házai fehérek és tiszták, legtöbbször kert veszi körül, amelyekben fügefák, olajfák és pálmák diszlenek, és agávé-kaktuszok alkotják a sövényt. Az utcái szűkek, de kövezettek. A hepe-hupás talajon elterülő város három részre oszlik: a latin részre (Háret el Latin), a görög részre (Háret el Rum) és a muzulmán részre (Háret el Izlam.) Régebben zsidók itt nem laktak, de újabban már azok is telepedtek le. A lakosság többsége mohammedán, katolikus az 1922. népszámlálás szerint csak 1165 volt. A lakosok jómódúak, festői öltözetet viselnek. A keresztény nők arannyal és ezüsttel hímzett mellényeket hordanak, homlokukat, sőt mellüket is feldíszítik mindenféle ezüst vagy arany pénzekkel. Az arab nők hasonlóképen hordanak arany ékszereket és pénzeket, de fekete ruhában járnak, és arcukat fekete fátyollal egészen elfödik. A divat azonban itt is kikezdte az arab nőket, mert már a bugyogó-nadrág eltűnt, rövid szoknyát hordanak, s sárga cipőt viselnek. De így csak az előkelő nők öltözködnek. A zsidó nők teljesen európaias, mélyen kivágott ruhát hordanak; a férfiak azonban még mindig piszkosak, s a pajeszt hosszúra növesztik.

Már hat óra volt, mikor a bazilikába vonultunk, hogy Isten szent Anyját üdvözljük és szívünk szeretetével köszöntsük.

Üdvözlésünk befejezése után megnéztük a bazilikát, amelyet »Az angyali üdvözet« templomának hívják, s a Gyümölcsoltó Boldogasszony tiszteletére van szentelve. A Boldogságos Szűz lakása volt egykoron, amely fölé Konstantinus császár gyönyörű bazilikát építtetett, amelyet a szaracénok 1100-ban földig leromboltak. A templom hossza 75 méter, szélessége 28 méter volt.

1109-ben a keresztések a bazilikát újra felépítették, még pedig faragott kövekből, s márvány oszlopokkal díszítették. Ezt a pompás bazilikát 1263-ban Bibars egyiptomi szultán romboltatta le. A bazilika romjai között a XIV. század vége felé a ferenciek kis szentélyt emel-

Az Annunziatio-templom belseje.

tek, s itt tartották az isteni tiszteletet. 1730-ig tartott ez így, amikor a ferencrendiek felépítették a mostani templomot, még pedig a régi bazilika kereszthajójának alapfalai nyomán.

A mai templom 22 méter hosszú és 17 méter széles; hatalmas pillérek három hajóra osztják. A kö-

zépső hajó hátulját felemelték úgy, hogy a főoltárhoz jobbról és balról tizenkét lépcsőfokból való emelvény vezet fel, míg a középső hajó közepén ott, ahol felemelték, 15 lépcsőfok, még pedig fehér márványból, visz le a szent barlangba, a Boldogságos Szűz házába.

Amint a lépcsők aljához érkezünk, boltíves előcsarnokot találunk, amelyben két kis oltár van, még pedig jobbra Szent Anna és Szent Joákim, balra pedig Gábor arkangyal oltára. Ezt a csarnokot nevezik az Angyal kápolnájának. Ebből két lépcsőn lejutunk az Angyali üdvözlés kápolnájába. A bejáratot egy csúcsíves árkád képezi, amelyet két csavaros fehér márványoszlop tart. Fehér márványból van az oltár; fölötte művészi festmény az angyali üdvözlést ábrázolja. Az oltár alatt egy nagy fehér márványpaizsba, amely szív alakú, ez van vésvé: VERBUM CARO HIC FACTUM EST, vagyis »az Ige itt lett testté.«

Ez a szent hely, ahol elhangzott Gábor arkangyal ajkairól az égi üdvözlés: »Üdvözlégy Mária, malasztal teljes, az Úr van teveled, áldott vagy te az asszonyok között.« Majd így folytatja beszédét, mikor látja Mária zavarát: »Ne félj Mária! Kedvet találtál ugyanis az Istennél. Ime méhedben fogansz, és fiat szülsz, és az ő nevét Jézusnak hívod. Ez nagy leszen, és a Magasságbeli Fiának fog hivatni, s neki adja az Úr Isten Dávidnak, az ő Atyjának székét, s országlani fog Jákob házában mindörökké, és az ő országának nem lesz vége.« Mondá pedig Mária: »Ime, az Úr szolgálóleánya, legyen nekem a te igéd szerint.«

Az evangéliumi részen két vörös gránit-oszlop van. Az egyik alul törött, s csak a boltozathoz tapad; óvatosságból alája oszlopdarabot állítottak, s vaskapcsokkal a boltozathoz kötötték. Az arabok törték el

azon hiszemben, hogy aranyat rejteget. A hagyomány szerint ezen oszlopnál állt a Boldogságos Szűz, mikor Gábor arkangyal az Úr Isten izenetét átadta, a másik oszlopnál pedig az arkangyal.

Az Angyali üdvözlet oltárának lecke oldalán egy vasrácsos ajtó van, amely a szentély másik részébe vezet. Itt van Szent József oltára, amelynek hátsó lapja az angyali üdvözlet oltárának hátához támaszkodik, köztük csak egy vékony fal van. Ezen kápolnácska végében a sziklában 16 fokú lépcső van, amely a sekrestyébe vezet.

Az első kápolna nyíltan elárulja, hogy egykoron lakóház volt. Az előcsarnok lehetett a háznak agyagból készített része kis tetővel, az angyali üdvözlet helyisége pedig a sziklába vájt része. Hiszen ez látható most is a mennyezetnél, amely érintetlen szikla, míg oldalai márvánnyal vannak burkolva.

Prospero Viand, a názáreti konvent quardiánja, már a világháború előtt megkezdte az ásatásokat a régi bazilika alapjainak felkutatására. Az ásatások sikerrel jártak, s minden kétséget kizárva, megtalálta a Konstantinus bazilikája alapjait. S a mostani szentély tőszomszédságában, de már a mostani templomon kívül, talált egy kis helyiséget, amely nagyon magára vonta a figyelmét. A helyiség egyik sarkában egy kis kőjászol volt, s az oldalfalon pedig egy lyuk. Első pillanatra ki lehet találni, hogy ez a helyiség volt a Szentcsalád kis istállója, ahol a kecskét, esetleg a szamarat tartották. A helyiség másik felében egy nagy lyuk volt, a falon pedig körülbelül egy méter magasságban egy kisebb lyuk. Mivel a helyiség alatt üreg volt, könnyen el lehet gondolni, hogy ez a helyiség verem, vagy kamra lehetett ahová a falhoz kötött kötél segítségével szállt le az,

illető. A Konstantinus-féle bazilikában ez a kis helyiség is benn volt, következőleg semmi kétségünk sem lehet az iránt, hogy ez is a Szentcsalád lakásához tartozott.

De ha itt megvan Názáretben a szent ház, mi van a loretói házzal? A legenda azt tartja, hogy 1291. május 10-én angyalok a tengeren keresztül elhozták, s Terzató és Fiume között a Raunitza nevű helyre letették. A lakósoknak feltűnt a dolog; megnézték, s úgy tapasztalták, hogy alapok nélkül áll a téren, belül pedig egy oltár, egy fészület, s egy szép Mária-szobor van; a falakon meg festmények. Frangepane Miklós, a hely úra, követséget küldött Názáretbe, amely sok szenvedés után visszajött azon hírrel, hogy a szent ház eltűnt, s csak az alapjai maradtak meg. Meg is mérték a tér hosszúságát, szélességét és az alapfal vastagságát. S ezek a méretek egyeztek az idehozott ház méreteivel. 1294-ben december 10-én csodálatos módon a ház innen is eltűnt, s Recanati város közelében egy olajfa-ligetben találták meg. Nyolc hónap mulva 1295-ben azonban a csodálatos kezek ismét tovább vitték a város egy másik dombjára. Mivel azonban a két testvér egymás ellen tört a birtoklásáért, azért 1295. szeptember 7-én e helyről is elvitték az angyalok, s az országút mellé, a mostani helyére tették le.

1296-ban tehát újabb küldöttség ment Názáretbe a szent ház alapjainak a megvizsgálására. A küldöttség a fentebb említett eredménnyel tért vissza. Mivel Loretóban sok csodás gyógyulás történt, a pápák mind több és több búcsúval látták el a bazilikát, de a szent ház történetét csak kegyes hagyománynak nevezik, miként ez kitűnik II. Julius pápa bullájából: *Ut pie creditur et fama est, vagyis »amint jámborúl hiszik és mondják«.*

Legújabbán a kegyes hagyománnyal szemben történeti okmányokat hoznak fel. Megmérték a názáreti és a loretói háznak is az alapjait, és a következőket állapították meg: a názáreti ház hossza 10·71 méter, szélessége pedig 4·68 méter; a loretói ház hossza 9·52 méter, szélessége meg 4·10 méter. Ezen méretek szerint tehát a loretói ház semmiképen sem illik a názáreti ház méreteire, hiszen a loretói ház beleesik egészen a názáreti házba. A tudósok még a következő oklevelekkel támogatják azon nézetüket, hogy a loretói ház nem lehet a Szentcsalád eredeti háza. 1193. január 4-én Jordanes, umanai püspök, a Boldogságos Szűz loretói templomát átadja Márknak, a fonte-avellonai kameldoli kolostor perjelének. Ezen okmány szerint tehát ép egy századdal előbb már megvolt a loretói templom, mint az angyalok a szent házat Loretóba hozták. 1415. április 7-én kelt levelében Frangepane Márton és felesége, Orsa, nagy alapítványt tesznek, hogy Terzatóban a Boldogságos Szűz tiszteletére azon templomot építsenek. Az engedélyt a templom építésre V. Miklós pápa 1453. július 12-én kelt bullájában adta meg. Tehát csak 160 év mulva építettek templomot Terzatóban. De sem Frangepane Márton, sem V. Miklós pápa nem tesz említést a csodáról; pedig feltétlenül megemlítették volna, ha tudomásuk lett volna róluk. Ezen okmányok alapján az újabb kutatók, határozottan azt vallják, hogy a Szentcsalád háza Názáretben van.

Hogyan keletkezett a legenda a loretói házról? A felelet csupán ez lehet: jóhiszeműleg. A középkorban, még pedig 1263. év előtt, midőn még a keresztések bazilikája teljes szépségében fennállott, valamelyik olasz nemes vagy kereskedő a Szentföldön járt, s nagyon megtetszett neki a názáreti ház. Haza jövén, Loretóban

a názáreti szent ház mintájára a templomban házikót építtetett, amelynek híre bejárta az egész vidékét. A hívek seregesen jöttek mindenünnen a »szent ház« másolatának csodálatára. Bizonyára volt is rajta felírás, hogy ez a názáreti ház után készült, de idők folytán elmosódott, s midőn újra kellett festeni, a felírásról megfeledkeztek. S századok multán aztán már csak úgy járt szájról-szájra, hagyományról-hagyományra, hogy a loretói templomban levő házikót az angyalok hozták Názáretből, hogy a pogány törökök meg ne gyalázzák, mint a legtöbb helyen tették, ahol a templomokból istállókat csináltak.

Ezzel a tudományos megállapítással a loretói bazilika dicsősége egy kis csorbát kapott, de mint kedves búcsújáró hely ezek után is az elsők közé fog tartozni. A Boldogságos Szűz koszorújából ezzel nem törtek ki a tudósok semmiféle ékkövet, sőt a legszebb gyémántot ismét visszavitték Názáretbe, ahova tartozott mindig.

Villanyfény mellett néztük meg az Angyali üdvözlés helyiségét, s azután visszamentünk a Casa Novába, hogy a vacsorához fogjunk. Utána kiültünk az erkélyre, hogy gyönyörködjünk az előtte levő kis kertben, s élvezzük az esti jó levegőt. Úgy élt emlékemben, hogy a bejáratnál két pálma emelkedett az égnek. Most csak egy van; a párját hiába kerestem. Az a szegény jó ferencrendi testvér, aki közel negyven évvel ezelőtt ültette ide, hogy ne szomorkodjék a meglevő magában, bizonyára megfordult sírjában, midőn a világháborúban ellenséges kéz kivágta, hogy legyen mivel megfőzni a beteg katonák ebédjét. Talán így a Casa Nova homlokzata jobban kiemelkedik, de azért mégis szomorúsággal nélkülözöm azt a sudár pálmát, amely alatt első ízben is négy estét eltöltöttem. Elmélázásomban egy

csomó amerikai zarándok zavart meg; felkeltem, s elmentem aludni, hogy kipihenjem a mai nap fáradságát.

(Július 8. Vasárnap.) Félhatkor már átmentem az Angyali üdvözet templomába. A ferencrendiek kolostorának kis udvarába lépve, most nem mentem a rácsos kapúhoz, amely a nagy és kikövezett térre vezet, ahol a templom főkapúja van, hanem egyenesen előre mentem a kolostor kapújáig. Az első pillantásra észre lehet venni, hogy ez a bejárat a Konstantinus-féle bazilika kapujának egy része. A küszöb még a régi helyén van. Amint a kapún átmegyünk, elég nagy, négyszögletes udvarba jutunk, amelyben magas, szürke gránit-oszlopon a lourdesi Boldogasszony szobra áll. Egyébként az udvar tele van szobormaradványokkal, amelyek a legújabb ásatások alkalmával kerültek felszínre.

Újra megnéztem most az egész bazilikát. Tiszta, egyszerű, de nincsen művészeti jelentősége. Az evangéliumi oldalon levő mellékhajóban körülbelül egy méternyi mélységben színes, nagy darab padozat látszik, amely mozaik-munka a régi bazilikából való. Most vasrostély van fölötte. Innen átmentem a lecke-oldal felén levő hajóba, amelynek végén jobbra nyílik az ajtó a sekrestyébe. Felöltöztem a miséhez, s nagy örömmre a sekrestyés kijelentette, hogy az angyali üdvözet kápolnájában, még pedig a főoltárnál misézhetek. Mikor leértem a kápolnába, már tömve volt mindenféle zarándokkal, akik igazán szent buzgalommal, s megható ájtatossággal vettek részt a misémen.

Mise után a templomban maradtam, mert hét óra elmúlt, s félnyolckor kezdődött a diák-mise. Először jönnek a leányok apácák vezetése alatt; alig hogy elfoglalják a lecke-oldalon helyüket, megjönnek a fiúk is; ők is leülnek a helyükre, de a piros fezt nem veszik

le a fejükről. A gyermekek hitoktatója, valami maronita pap, a harmonium mellé ült, s az egész mise alatt latin énekeket énekeltek. Nagyon kedves volt, mikor mise közben a leckét és az evangéliumot csengő arab nyelven egy-egy kis iskolásfiú olvasta fel. Mise után a Salve Reginá-t énekeltek. Párosan, amint jöttek, vonultak ki azután a templomból.

A délelőtti folyamán megnéztük Názáret nevezetességeit. A ferencrendiek területének végén, mintegy négy percrenyire a Casa Novától van Szent József temploma. Azon a helyen épült, ahol Szent József háza állott. Ide hozta Egyiptomból Szent József Máriát és Jézust. Itt töltött Jézus körülbelül harminc esztendőt, s itt volt engedelmes nekik. Ezen a helyen később a keresztények templomot építettek, s az Anyaság templomának nevezték. A VIII-ik században az arabok elpusztították; a keresztések újra felépítették, de a törökök lerombolták. Századokon keresztül romokban hevert; 1754-ben sikerült egyik rozoga török házat megvenni a ferencrendieknek, s ennek a helyére építettek 1837-ben egy kis kápolnát. Sok utánjárás után aztán megvásárolták az összes török házakat, amelyek a régi bazilika helyén voltak. 1889-ben Prospero Viand eltakarította ezeket a házakat, és a lebontás után megkezdte az ásásokat. A romok elhordása után napfényre került egy három hajós, román stílusú templom alapja, amelynek hosszúsága 29 méter, szélessége meg 15·60 méter.

Már 1914-ben építés alatt volt a mostani pompás, háromhajós templom; a hajót ugyanis 5—5 oszlop bontja három részre. A főoltár fehérmárványból van. A templom közepén van a szép lejárát az altemplomba, amely a hagyomány szerint Szent József háza volt. Az

építésnél nagyon vigyáztak arra, hogy a régi bazilikából megmaradt minden emlék látható legyen. Így a közepén meghagyták a régi bazilika keresztelő medencéjét is. Három oltár van benne. A főoltár a Szentcsalád tiszteletére van szentelve. Az oltárkép a Gyermek-Jézust ábrázolja a Boldogságos Szűz és Szent József között. A kép alatt e szavak olvashatók: Hic Erat Subditus Illis, vagyis »Itt engedelmeskedett nekik.«

Nagyon meghatott lélekkel szemléltük ezt a szent helyet, ahol a Gyermek-Jézus, mint a bájos ibolya a bokor aljában, nőtt szeretetben az Isten és az emberek előtt.

A kis bazilika megtekintése után megnéztük az újonnan épülő ferencrendi kolostort, amely összeköti majd Szent József templomát az Angyali üdvözlés bazilikájával. Szerencsénkre épen az irodájában találtuk az építőművészt, egy ferencrendi fratert, aki származására nézve német, még pedig okleveles mérnök. Végigküzdte a világháborút, s utána beállt ferencrendi szerzetesnek, hogy életének hátralevő idejét a legszentebb ügynek, az önzetlen munkának, Isten dicsőségére szentelje. Bámulatos dolgot mívelt. A helyszínén levő kősziklából fejtett kövekből építi fel az egész kétemeletes, nagyszabású kolostort. S ha ezzel készen lesz, akkor — miként mondotta, — hozzá fog az Angyali üdvözlés bazilikájának építéséhez a régi bazilika alapján. Mikor dicsérni kezdtük gyönyörű művét, szerényen elhárított magától minden dicsőséget, mert ő csak eszköz Isten kezében, akit illet meg minden dicsőség. Adja meg neki a jó Isten azt az erőt, hogy a másik bazilikát is felépíthesse!

Szent József bazilikájától néhány percre van egy nyilvános kút, amelyet még az arabok is Mária kútjának

(Ain Marjam) hívják. Mivel egyetlen kút az egész vidéken, feltétlenül innen hordott vizet a Boldogságos Szűz is isteni Fiával. Barlang alakú mélyedésből folyik a víz három csapon; a bejárata előtt magas vasrácsos kapún lehet bemenni. Mikor vasárnap délelőtt itt jártunk, a kapú zárva volt. De egy arab fiú megmutatta, miképen lehet segíteni a bajon. Egyszerűen átugrott a

Szűz Mária kútja.

kőfalon, s egy kis baksisért szívesen merített vizet a szomjas társaságnak. Erre aztán bátorságot vett egy nő is a zarándokok közül, s szintén átmászott a kőfalon, s segített a szomjazóknak italt adni. A víz nagyon hideg volt, úgy hogy csak egy kortyot mertem a számba venni, mert ki voltam izzadva. Este és reggel valóságos körmenetben jönnek az asszonyok ide vízért.

A Mária-kút közelében van a görögök Gábor ar-

kangyalról elnevezett temploma, amely mellett levő dombból fakad a forrás. Állítólag Gábor arkangyal ezen forrásnál jelent meg a Boldogságos Szűznek, s ezért nevezik el ezt a templomot az arkangyalról. Szép fadaragványok vannak benne. Valószínűleg 1767-ben javították, mert az ikonosztázison az 1767. évszám van festve. A görögkeleti pap udvarában egy hatalmas falakú szőlőtöke van, amely az egész udvart befűtja a kifeszített gerendákon. Csodás termés mutatkozott rajta, a szőlőszemek már pirosolni kezdtek.

A Casa Novától körülbelül 180 méternyire van a görög katolikusok plébánia-temploma. A templomtól balra van a kápolna, amely a régi zsinagóga helyén épült. Szűk, szennyes, piszkos utcákon lehet csak ide jutni, közben pedig át kell menni a bazárokon, ahol bizony olyan a forgalom, hogy a tömkelegből alig lehet kiszabadulni. A kápolna tágas, nagy teremhez hasonlít, s nagyon sok változáson ment keresztül, míg a mai alakját kapta. Alakja téglalap, hosszúsága 9·20 méter, szélessége 8 méter. Az arabok most is a Messiás iskolájának, Medresch el Mesieh, mondják. Ezen a helyen magyarázta az Üdvözítő a szentírást a názáreti zsidóknak, s ezen a helyen jelentette ki nekik, hogy Ő az ígért Messiás. A zsidók erre annyira dühbe jöttek, hogy megragadták az Üdvözítőt, és kihurcolták a városon kívül emelkedő helyre, hogy letaszítsák a mélységbe.

A hagyomány szerint ez a hegy a várostól délre, két kilométernyi távolságban levő Nébi Szain hegység, amely 488 méter magas, s egyik csúcsát, amely nyugaton emelkedik ki, Dzsebel el Kafszah-nak, vagyis Örvényhegységnek nevezik. A tetejére a későbbi keresztények kolostort építettek, amelyből némi romok még

manapság is láthatók. Erről a csúcsról akarták a fel-dühödött zsidók Krisztust letaszítani. De mivel még nem jött el a halál órája, megmutatta isteni hatalmát, s eltűnt kezeik közül. Érdemes erre a hegyre felmenni, mert gyönyörű kilátás nyílik Eszdrelon völgye felé és az egész vidékre.

Az Örvényheggyel majdnem szemben van egy szőlőkkel és fákkal benőtt halom, amelynek gerincén nagy kert van, s ezen kertben a Boldogasszony ijedelmének kápolnája. A hagyomány szerint a Boldogságos Szűz, midőn meghallotta, hogy a zsidók szent Fiát kihurcolják a városból, hogy az Örvényhegyről letaszítsák, ezen kápolna helyén elájult. Ennek emlékére a régi keresztények nagyszerű templomot és kolostort építettek. Idővel mind a templom, mind a kolostor elpusztult, s csak a romok jelezték az eseményt. Végre a ferencrendiek 1882-ben kieszközölték a török kormánytól azt az engedélyt, hogy ide kápolnát építhetnek. Kedves kis kápolna van itt, amelyet érdemes megnézni. Az út nem fárasztó; fél óra alatt a Casa Novából oda lehet érni. A kert kapújának a kulcsát el kell kérni a Casa Nova felügyelőjétől, aki készségesen odaadja, mert a kert a ferencrendiek tulajdona.

Ha valaki a régi zsinagógát meglátogatta, ne reszteljen még négyszáz lépést tenni északnyugatra, s találni fog ott egy kupolás kis kápolnát. A kápolnában szép, kis oltár van, míg a kápolna közepén egy hosszú-kás kőszikla áll, amelyet Krisztus asztalának (Mensa Christi) neveznek. A hagyomány szerint az Úr Jézus több ízben étkezett ezen sziklán apostolaival. 1861-ben vásárolták meg a ferencrendiek ezt a helyet egy muzulmántól, s ők építették a mai kápolnát.

A város felett elterülő hegy gerincén emelkedik a

szaléziánusok intézete és temploma. Az intézet címe: Az ifjú Jézushoz. Mikor 1914-ben itt jártam, akkor kezdték építeni, most azonban már egészen készen áll. Megnéztük az intézetet, amelyben árva arab gyermekeket gondoznak. Három osztályban tanítás folyt; a kis fiúk bátran és hangosan feleltek; s úgy látszik helyes feleletet adtak, mert a tanítójuk bólogatott szavaikra. Megnéztük hálósobájukat, ebédlőjüket, társalgójukat, dolgozószobájukat, műhelyüket, zenetermüket, amelyben szép színpad van. Végül megnéztük a templomot, amely nagyjában román-stilusú bazilika, de van benne egy kis csúcsíves és arab művészet is. Valami csodálatos a nemes egyszerűsége. A főoltáron az ifjú Jézus gyönyörű szobra áll karrarai márványból, amely mintha életet lehelne, oly fenséges.

A templom evangéliumi oldalán, közvetlen a torony alatt van az intézet és templom alapítójának szép síremléke, amelyen a következő felírás van:

AD MEMORIAM LEONIS FOÄCHE
DUCIS MILITUM (IN GALLIA)

1843 † 1890.

CAROLETTAE DE CEVILLY
EJUS PONSÆ

1851—1926.

PER ILLOS GALLIA
HANC BASILICAM

CHRISTO ADOLESCENTI
EREXIT.

A. D. MCMXXIII.

Ennél nagyobb emléket nem állíthattak volna maguknak, mint ezt a kedves templomot, ahol testük várja már a dicső feltámadást.

A templom lépcsőzetéről valami fenséges a kilátás. Alattunk terjed el az egész város; szemben

emelkedik az Örvényhegy, s oldalt az a domb, ahol a Boldogságos Szűz nagy ijedtségében elájult. A háttérben a Táborhegy emelkedik, valósággal rámosolyog erre a hatalmas intézetre.

Visszafelé már sokkal gyorsabban jöttünk, mert folytonosan ereszkedtünk lefelé. Amint az egyik szűk utcában betekintünk egy háznak a kapuján, intenek nekünk a bent levők, hogy menjünk be. Eleinte haboztunk, de aztán a bent levők egyike keresztet vetett magára, amivel ki akarta fejezni, hogy semmitől sem kell tartanunk. A kis alacsony kapún bebújtunk, s a folyosón 3 asszonyt és néhány gyermeket találtunk. A nők egyike kis gyermeket szoptatott, szájában pedig hosszú gummicső volt, amelyből élvezettel szívta a nargilét. Ez egy nagy üveg, amelynek tetején kis csészében dohány ég, amelynek füstje aztán keresztül megy az edényben levő vízben, s ezt a nikotintól már megtisztított füstöt szívják szájukba az illetők. Arabúl nem tudtunk, s így csak mutogatással kérdeztem meg tőle, hogy jó-e? Mosolyogva kivette szájából a szopókát, s odanyújtotta nekem, hogy ízleljem meg. Én megköszöntem, de nem fogadtam el. Nem haragudott meg az elutasításért, csak nevetett, mintha azt akarta volna ezzel jelezni, hogy rosszúl tettem, mert a nargilé szívása nagy élvezetet nyújt. A másik két nő pedig intett, hogy nézzük meg a lakásukat. Az első szoba teljesen üres volt, csak drága szőnyegekkel volt az egész szoba padlózata betakarva; a másik szoba csak annyiból különbözött ettől, hogy alacsony székek voltak benne, meg kis pad a fal mellett. Egyébként jómódú araboknak kellett lenniök, mert ruházatuk nem közönséges kelméből volt, hanem selyemből. Fel akartak vezetni az emeletre is, de ide nem mentünk fel. Valószínűleg itt

volt a hálóhelyiségük és dolgozó szobájuk. Távozásunkkor kezet nyújtottak, és Jézus nevével köszöntek.

Názáretnek egyik különlegessége a csipke készítés. Az apácák tanították meg a leányokat ezeknek a készítésére. Már 8—10 éves leánykákat látunk az utcájtókban, amint ügyesen csinálják vékonyka tűvel a legszebb minták szerint a csipkéket, amelyeket aztán mindenfelé árulnak. Most is lépten-nyomon kínálgattak mindenféle dolgokat megvételre. Mivel azonban a drágaság itt is nagy, a multhoz képest a csipkének az ára nagyon felszökött. 1914-ben pedig hallatlan olcsó áron lehetett tőlük venni mindenfajta csipkét.

Estefelé egy arab lakodalmas menetet is láttunk. Nem lehetett valami előkelő a lakodalmas nép, mert elég szegényesen mentek a mennyasszony házához. A vőlegény lovon ült, s napernyőt tartott abban a kezében, amelyben a ló kantárát fogta, a másik kezében meg felvirágozott botot. A vőlegényt a barátjai, mintegy tizenöten, kísérték, és minden 20 lépésre megállították a lovát, s egyhangú éneket dalolva, körültáncolták. A táncuk nagyon hasonlított a szláv népek kolójához. Közben citromos vizet ittak, s egymást folytonosan kínálgatták. A mennyasszony házáig nem kísértük el; pedig szerettük volna azt is megnézni, miképen fogadják a mennyasszony barátnői az egész társaságot.

Kirándulás Kánába, Tiberiásba és Kafarnaumba.

Názáretből Tiberiásba két úton lehet eljutni: autón és kocsin, illetőleg hajón. Most július 9-én autón tettük meg az utat.

Félhétkor indultunk el a Casa Novától. A Boldogságos Szűz forrása mellett mentünk el, s nagy kerülővel jutottunk fel a Chanuk-hegy peremére, ahonnan gyönyörű kilátás nyílik Názáret városára, míg szemben a messze távolban a Nagy Hermon hóval fedett csúcsai tűnnek elő.

5 kilométernyi távolság után balra látjuk Seforis (Sefurijeh) városkát, ahol Szent Anna született. Néhány perc múlva ugyancsak bal oldalon látjuk Geth-Hefes falucskát, Jónás próféta szülőhelyét, akinek sírján most arab mecset emelkedik.

Názárettől nyolc kilométernyire egyszerre csak két óriási kaktusz ösvény között haladunk, amelyeknek sárga és piros virágja nagyon kellemesen gyönyörködteti a szemet. Alig hogy leérünk a völgybe, előttünk áll Kána (Kefr Kánna) szegényes városa.

A város elején kaktuszok és gránátalmafák környezetében van a régi forrás, amelynek vizét csatornán kis kútba vezetik. A zarándokok rendszeren megállnak e kútnál, isznak a vízből, mert a hagyomány szerint ennek a vizét változtatta borrá az Üdvözítő. Itt a kútnál már egy csomó arab gyerek fogadja a zarándokokat, akik kis apró korsókat (amforákat) kínálnak meg-

vételre. Valamikor kápolna is volt itt a kútnál, de ma nyoma sincs.

Jelenleg Kána kicsike mohammedán falú, alig van benne száz katolikus. Agyagból készült házacskái között két keresztény templom emelkedik ki. Az egyik a mennyegzős ház helyén épült templom, a másik Szent Bertalan apostol születése helyén emelt kápolna.

Kána városának látképe.

Azon a helyen, ahol az Üdvözítő a vizet borrá változtatta a lakodalom napján, régen nagyszerű bazilika állott, de idők folytán elpusztult, s a törökök mecsetet emeltek romjai fölé. 1641-ben a ferencrendieknek sikerült a régi bazilika egy részét megvenni, de csak 1879-ben kaptak engedélyt a templom felépítésére. A nem nagy, de csinos templomnak két tornya van; a homlokzaton e szép szavak vannak aranyozott

betűkkel: Adorabimus in loco, ubi steterunt pedes ejus, vagyis: Imádni fogjuk azon a helyen, ahol lábai álltak.

A templom előcsarnokából nyílik a kapú a templom belsejébe, amely nagyon világos, és a szentély előtt 12 lépcsőn lehet lemenni a lakodalmas ház azon részébe, ahol az Üdvözítő első csodáját művelte. A kis kápolna lejárataánál ezen felírás van:

Novum genus potentiae
Aquae rubescunt hydriae
Vinum que jussa fundere
Mutavit unda originem.

(A hatalomnak új neme:
Piroslik a korsók víze.
Parancsára bor folydogál,
Mert a víz megváltoztatta eredetét.)

A kis, homályos kápolnában kicsike oltár van, s az oltár előtt egy kissé jobbra van a kőből kirakott emelvény vasráccsal körülvéve, amelynek közepén áll egy régi amfora. Az amfora körül ezen felirat olvasható: Hic erant sex hydriae positae, iuxta consuetudinem Judeorum. Vagyis: Itt volt a hat vízescorsó a zsidók szokása szerint.

A régészek szerint, ha nem is az eredeti korsók egyike, de régi zsidó vízescorsó. Tehát ez csak az előcsarnok, a mennyezős ház az utca alatt van.

A templom felső részében három oltár van. A főoltár magasabban áll, s két oldalon lépcsőkön kell felmenni. A főoltár képe művészi festmény, a kánai mennyezőt ábrázolja.

A templom északi részén kis ajtó van, amely azon szűk szobába nyílik, amelyben összegyűjtik a régi bazilikából maradt emlékeket. Igazi múzeum ez, ahol

szobortöredékek, oszlopfők, pénzek és egyéb épületmaradékok láthatók.

Nem messze ezen szentélytől, de már Kána helységeen kívül van Szent Bertalan apostol kápolnája. Azon a helyen áll, ahol Nathanael vagy Bertalan háza volt. A régi keresztények templomot építettek ide, de a törökök mecsetté alakították át. Idővel aztán annyira elhanyagolták, hogy romba dőlt. Mint ilyen romot vették meg a ferencrendiek, s megépítették a mostani kis kápolnát.

Kána helység szentélyeit tulajdonképpen nem menet, hanem visszafelé jövet néztük meg. De célszerűbbnek tartottam most leírni, mint később.

Kána szentélyeinek megnézése után tovább lehet folytatni az utat Tiberiás felé.

Amint Kána helységet elhagyjuk, az országút északkeletnek fordul, s leereszkedünk a Vádi es Rummáneh-be, azaz Batuf síkságának egyik völgyébe. A bibliában ez a vidék, mint Zebulon síksága szerepel. Néhány kilométernyi út után balra meglátjuk Turán falút, amely után szép és termékeny mezőn robog autónk keresztül. A hagyomány szerint egyik szombati napon az isteni Mester tanítványaival ezen a mezőn ment keresztül. Tanítványai olyan éhesek voltak, hogy letépték a kalászkat, s azokkal csillapították éhségüket. Ezen a farizeusok megbotránkoztak, s szemére vetették az Üdvözítőnek. A kalászmező most is megvan, de már az aratásnak vége volt, s így nem láthattuk ezen földnek a termékenységét.

A világháború nyomait azonban ezen a mezőn is láthattuk. Több helyen ott hevert még az összetört ágyúkerék és ágyútalp, s egyéb drótsövény.

Az országút lassankint emelkedik, elhagyjuk Lubjeh

kis arab helységet, s egyszerre csak szemünkbe tűnik a Korun Hattin hegység észak felé, amelynek sajátságos alakja mindenkit meglep. A két végén felkunkorodik, s olyan az alakja, mint egy nyereg. Több régész szerint ez a nyolc boldogság hegye.

Lassankint a dombnak vége van, s elénk tárul a Genezáreti-tó, vagy más néven a Galileai- vagy Tiberiás-tenger. Festői szép látvány. Előttünk Tiberiás városa, balra a hegyen Safed, a tó partján Kafarnaum romjai, Bethszaida, Magdala. A tó tulsó partján a Basan hegység; a háttérben pedig a Nagy-Hermon. Még 15—20 perc, s a merész kanyargók után elértük a zsidó telepet, amely modern házaival és pálmafákkal beültetett utcájával előnyösen mutatja be az érkezőknek Tiberiás városát.

A főtéren megállunk. S innen megyünk a város megtekintésére. Tiberiást Heródes Antipas építtette Krisztus után 17-ben, s Tiberius császár nevééről nevezte el. Ez a Heródes volt az, aki Keresztelő Szent Jánost kivégeztette, s az Üdvözítőt Jeruzsálemben kígyonyolta egész udvarával együtt. Az újszövetség sehol se említi, hogy Jézus járt volna ezen városban. A régi várost földrengés romba döntötte, s a mai várost a keresztések alapították, s fallal vették körül. A Tiberiás-tó részén a falat lebontották, s így ezen az oldalon egészen nyitott, míg a többi oldalon a falak még láthatók.

Egészen a tó partján van a ferencrendiek temploma, kolostora és Casa Novája.

A templom kicsiny, de szép. A szentély külső fala a hajó orrához hasonlít, Szent Péter bárkája emlékére. Belül a templomnak donga boltozata van, ablakai szűkek, és fokozatosan szélesednek. Az előcsarnokban

van Szent Péter szobra, amely a római szobornak a mása. A templom Szent Péternek van ajánlva. Ezt a templomot a csodás halfogás és Szent Péter apostoli felsőbbbsége emlékére építették.

Egyébként a várost hamarosan be lehet járni, mert nem tulságosan nagy területen fekszik. Lakószáma körülbelül 14 ezer lehet. Ebből 10 ezer zsidó, 3 ezer mohammedán, a többi keresztény; de a katolikusok száma csak 422.

A város déli részén kénesfürdők vannak. Négy melegforrás szolgáltatja a vizet. Az Ibrahim nevet viselő gőzfürdő a legszebb; nagy medencéje van, márványoszlopokkal és kupolával. A víz hőmérséklete 62° C. A víz elég tiszta, de záptojásszagú. A medence azonban gondozatlan és piszkos.

* * *

1914-ben Názáretből nem ezen az úton jöttünk, hanem kocsin lementünk a város délkeleti irányában az Elafulek nevű vasuti állomáshoz. A kigyózó utat épen akkor csinálták, s így több helyen le is kellett szállnunk a kocsiról. A kicsi állomás a Damaszkus-Haifa vonalon van. Nem egészen egy óráig tartó utazás után elértük az állomást. Sokáig kellett várakoznunk, míg a kis vonat berobogott. A hőség nagy volt, a perzselő nap csak úgy ontotta a meleget. A vonatban a hőség talán még nagyobb volt, mint a szabadban, mert az áttűzesedett kocsi csak úgy sugározta ki magából a meleget.

A vidéken életet csak a Jordán folyó mellékén találunk, amely szeszélyesen fút, szalad, kanyarog ide s tova. A folyó mentén beduin tanyák, kecskenyájak, juhok, s imitt-amott néhány teve, ló, és kevés marha

legelész. Növényzet csak ott van, ahova a Jordán vize eljut, akár sár-csatornákon, akár kőmedencékben. Itt aztán banán, bambusz nád és fügefafa is diszlik.

Délután 5 óra tájban megérkeztünk Esszemak nevű állomásra. Itt kiszálltunk, hogy a Genezáret-taván menjünk Tiberiásba. Amint a hegybe vágott úton átmentünk, előttünk állott a Tiberiás-tó teljes szépségében. Erős szél fújt, amely felkorbácsolta a vizet, s így a haragos víz kékesen zöld, majd egészen fakó színekben tűnt fel. A tónak több neve van. A legrégebbi neve a Kinneret, a babyloni fogság után Genezáret-tava, az újszövetségben Galileai-tenger vagy Tiberiás-tenger. Az arabok ezt tartották meg, s azért arabul Bahr Tabarijéh.

A tó hossza 21 km., szélessége 9,5 km. Köröskörül vulkánikus képződményű hegyek veszik körül. Keleten és délkeleten a tavat 300 méter magas sziklafalak határolják, délen összeszorul a tó, s itt folyik ki a Jordán folyó. Északnyugaton lassan eltávoznak a hegyek a tótól, és széles amfiteátrumot képeznek. Északon buckás dombok terülnek el, amelyeken keresztül tört a Jordán, és egy kis sikságon keresztül folyva, ömlik a tóba.

Végre megérkezett a kis gőzös, amely nagy dereglyét vontatott maga után. Kikötni azonban a nagy hullámozás miatt nem tudott. Erre egy arab belevetette magát a vízbe, s így hozta ki a kötelet, amelynek segítségével a mólóhoz vontatták a gőzöst. A zarándokok egy része a gőzösre szállt fel, a másik része a dereglyébe. A kis gőzösről levőknek sem volt kellemes helyzetük, de a dereglyében levők valósággal fürdőt vettek a be-bechapódott hullámokban.

A nap közben leáldozik, s vörös fénye rávetődik az átellenben levő hegyek sziklafalaira. A fényfonalak

mind halványabbak lesznek, s lassankint homályba borulnak. De nem sokára a közeledő városban kigyuladnak az utcákon a lámpák, s mint megannyi csillagok világítanak a kis hajónknak, amely erősen küzd a habokkal, de mindig közelebb jön a városhoz. Feltűnik először a kupolás épülete a városon kívül, majd a

Tiberiás.

mecset a minarettel, végül a város fehér házaival. Végre kikötünk; s sietünk a ferencrendiek Casa Novájába, ahol hamarosan elhelyezkedünk. De a látnivalókat másnapra hagytuk, amikor a kis gőzösön mentünk Kafarnaumba.

Korán reggel indultunk. A motoros-csónak már a kikötőben volt, még pedig több dereglyével. Elhe-

lyezkedtünk a csónakokba, s azután megindultunk. A tenger most nyugodt és csendes volt. A tiszta égen már ragyogott a nap, s küldte forró sugarait. Míg a városban még éjjel is türhetetlen volt a hőség, addig itt a lenge csónakokban könnyebben viseltük a meleget, annál is inkább, mert közben-közben kalapjainkat a tenger vízébe mártottuk, s így tettük a fejünkre. A baloldali tengerparthoz közel voltak csónakjaink, s így gyönyörködhettünk a partot borító oleándercserjék piros virágjaiban. Ugyanazon víz, ugyanazon égboltozat, ugyanazon vidék, mint Krisztus idejében! Már ez a hangulat megfogta lelkünket, pedig csak ezután tűntek fel azon helyek, amelyeket az evangélium megörökített. Hiszen ez a tó az evangélium legszebb lapjait eleveníti fel emlékünkből. E tavon csöndesítette le az isteni Mester a hullámokat, mikor Péter bárkája a szélvészben kezdett merülni. E tó hullámain járt Jézus, mikor a tanítványok alakját képzelet játéknak tartották. Itt ült egy csónakon az Üdvözítő, mikor a mennyeknek országáról elmondotta a parton levő népnek gyönyörű példázatát. Itt történt a többszöri csodás halfogás is. S minél tovább megyünk, annál jobban domborodik ki az isteni Megváltó csodálatos szereplése e szent tavon.

Végre megérkeztünk; a kiszállás elég körülményes volt. A motóros-csónak nem ment egészen a partig; hanem eleresztette a csónakokat, s egyedül fordult vissza. Az első csónakban levő arab legény a vízbe ugrott és a kötéllel a partra uszott. S a kötél segítségével aztán a csónakok egyenként a parthoz jutottak; s a bentülők kiszálltak. A parton eukaliptuszfák bólingattak felénk. A városnak nyoma sem volt, csak egy kis bódé volt kis szobával, amelyben a ferencrendi mérnök-testvér lakott egyetlen szolgáljával. Ő kezdte

meg nyolc évvel ezelőtt Kafarnaum romjainak felásását. Így hajóztam végig 1914. július 22-én és 23-án a Genezáret taván.

* * *

Most térjünk vissza autónkhoz, amelyet a város főterén hagytunk.

Magdala.

Amint a várost az északi oldalon elhagytuk, néhány percre szép gyümölcsfa-ligetet látunk, amelyben forrás is bugyog. Itt kezdődik az új telepések gazdálkodása. Körülbelül két kilométernyire egy szép völgybe jutunk, amely a Hattini-síkságról ereszkedik le a tengerhez. A völgyben források vannak, amelyek körül szép faültetvények vonják magukra a figyelmet.

Tiberiástól négy kilométernyire egy nyomorult, kis községen megyünk át. Ez Magdala, arabul El

Medzsdel, Mária Magdolnának születéshelye. Közvetlen a tó partján fekszik egy kis öböl szélén. Két perc alatt átrobog autónk, s így alig láttunk belőle valamit!

Magdalánál kezdődik a genezáreti síkság, amely hosszúságban mintegy hat kilométer, szélességben pedig négy kilométer területű. Az Üdvözítő idejében gyönyörű kert és mezőség volt itt, miként a zsidó történetíró leírása bizonyítja. Több patak szeli át a síkságot, amelyeknek mentén ott virít a babér-rózsa és az oleánder.

Nem sokára egy kis arab helység mellett megyünk el, amelynek neve Khirbet el Mínyék. A hagyomány szerint ezen a helyen volt az evangéliumi Bethszaida, Péternek és testvérének, Andrásnak, aztán meg Fülöpnek szülővárosa.

Néhány perc múlva Ajn Tabigah patakocskán megyünk át. Itt már csatornázást látunk, s szép kert közepén modern házakat. A németországi katolikusok telepe, akik 1895-ben vették meg ezt a birtokot. Egykoron hét forrásból eredt, de most csak öt van meg. Ezért nevezték a szomszéd kis helységet is Berszabének, azaz Hétforrásnak.

Itt a mezőn történt a hagyomány szerint a kenyerek megszorítása, vagyis ezen a síkságon elégitett ki az Üdvözítő 5000 embert öt kenyérral és két hallal. Még most is mutogatják azt a kősziklát, amelyre az Úr letette, és megáldotta az öt kenyeret és két halat. A zarándokok egy kis darabkát törnek le belőle emlékül a kősziklából, mert a hagyomány szerint csodás hatása van, s minden betegséget meggyógyít.

Ajn Tabigah-val szemben úgy három kilométernyire egy kis domb emelkedik, amelyen két öreg terpentin-fa nyújtja ki száraz ágait az ég felé. Itt hangzott el az Úr Jézus ajkairól a Hegyi-beszéd néven ismert

fenséges tanítása; itt tanította meg apostolait a Miatyánkra.

Most már egyenesen Kafarnaumba megyünk. Az út mentén beduinok sátoroznak. A gyerekek bámulva nézik az autót, de egyszerre csak berepül egy oleander-csokor az autónkba, s felhangzik a merénylő hangja: baksis. Kidobtunk néhány palesztinai denárt. Azt láttuk, hogy többen odarohantak, de azt már nem láthattuk, kinek sikerült megtalálnia.

Ajn Tabigah-tól Kafarnaumig négy kilométer az út, amelyet tíz perc alatt megtettünk. Autónk a ferencrendiek kertjének kapúja előtt állott meg. Az utat öt negyedóra alatt tettük meg Názáretből, természetesen a megállásokat leszámítva.

Azt hittem, hogy ismét csak romokat találunk. S ime itt áll előttünk a ferencrendiek szép és modern rendháza, amelynek egyik része a zarándokoknak szállóul is szolgál. A rendháztól keletre néhány beduin viskót látunk. Ez most Kafarnaum, amely egykor az Üdvözítő legkedvesebb városa volt. Hiszen ez volt az Ő második hazája és messiási működésének úgyszólván a közép-pontja.

A ferencrendiek rendházának megtekintése után a romokhoz siettünk. A romok körülbelül egy kilométer hosszúságban és 400 méter szélességben terülnek el a Genezáret-tó partján. A város többi része még a föld alatt van.

A világháború óta a ferencrendiek bámulatosan sokat fáradoztak a törmelékek eltakarításán. A régi zsinagóga alakja teljesen előttünk áll; de előttünk áll a bazilika alapja is, amely fölötte emelkedett. A zsinagóga alakja széles téglalap volt, amelynek hossza 24 méter, szélessége pedig 18 méter volt. A zsinagóga

belsejében középhajót találunk, amelyet keleten és nyugaton hat-hat oszlop választott el egymástól; míg északon csak két oszlop van a közepén, a szélén pedig két négyszögű pillér, amelynek egyik felén féloszlop van. Ez a négy monolit oszlop 3 méter magas, s a korinthusi oszlopfők elárulják, hogy építőjük római művész volt. Ez a négy oszlop fennáll, s rajta a pár-

Kafarnaum romjai.

kányzat is gazdagon volt díszítve. A sárgásfehér kövekből készült kőpadokon rajta van a zsidók jelvénye: a mogendove, a két összetett háromszög. Ilyen gazdag és művészi faragványok az egész Szentföldön nem találhatók.

Roppat hevesen tűzött a nap, s azért egy fal árnyékába húzódtam, hogy itt gyönyörködjem e szép romokban. S e fenséges romok sokat beszélnek. E

kövek látták az Urat; e lépcsőkön járt a Messiás, e kőpadon ült, s beszélt Jézus a zsidókhoz. Ha e kövek szólni tudnának, az evangéliumhoz új fejezeteket adnának! A város felől jövő szellő is mintha most is azt az örökszépségű szavakat susogná, amelyeket a kafarnaumi százados mondott: »Uram, nem vagyok méltó, hogy hajlékomba jöjj, hanem csak szóval mondd, és meggyógyul az én szolgám.«

De merre keressük Jairusnak, a zsinagóga elnökének házát, ahol Jézus feltámasztotta Jairus meghalt leányát? Csak az ásatások tárhatják fel. Péter napának házát azon a helyen mutogatják, ahol a tenger felé egy régi templom romjai látszanak.

Lemegyünk a Genezáret-tó partjára. A magas és szép eukaliptuszfák levelei alig mozognak; szélcsend uralkodik mindenfelé. Még a tó vize is olyan sima, mint a tükör. Úgy csábított bennünket a víz, hogy nem birtunk ellenállani. Kikerestünk egy kis árnyékos helyet a fák alatt, s egy-két perc alatt a vízben lubickoltunk. Mikor először jártam itt, akkor lemondunk a fürdésről, mert a szentföldi vezetőnk azt mondotta, hogy veszélyes olyankor fürdeni, mikor a nap hevesen süt, mert a víz és a levegő hőmérséklete között olyan nagy a különbség, hogy európai ember nem bírja ki. Akkor elhittem ezt neki; de most senki sem állta útját a fürdésnek, s így igazán nagy élvezettel fürödtünk, s minden káros hatás nélkül, sőt teljesen felüdülve, jöttünk ki a vízből.

Elbúcsúztunk a holt várostól. Autónk ugyanazon az úton jött vissza, amelyen mentünk. De a levegő tűrhetetlen meleg volt. Tiberiásban egy kis pihenőt tartottunk, hogy magunkat egy kicsit felüdítsük, mert Kafarnaumban nem kaptunk semmit. Tiberiásnak már

van piaca, ahol dinnyét, szőlőt, banánt, körtét, almát és egyéb gyümölcsöt árulnak. A vendéglőben pedig, amely előtt megálltunk, sört is lehetett kapni és hozzá még jeget is. A vendéglős kovászos uborkát ajánlott a sörivás előtt, s váltig azt erősítgette, hogy a sör arra nagyon kellemes. De nem akadt vállalkozó közülünk, mert mindegyikünk félt attól, hogy elrontja a gyomrát. Félóra mulva útrakeltünk, s délben már Názáretben voltunk.

A következő nap, vagyis július 10-én pihentünk. Délelőtt lementem úgy kilenc óra felé a kis virágos kertbe, hogy imádságaimat elvégezzem. Nagy meglepetésemre egyszerre csak egy csapat fecske jelent meg, s a telefon drótjain helyet foglalva, sokáig csicseregtek ott. Utána akartam tudakozódni, vajjon állandóan itt vannak-e ezek, vagy csak átmenőben szálltak le. Egyik zarándok-társunk körútra hívott, hogy nézzük meg még egyszer a várost, s így elfelejtettem a kedves fecskéimről kérdezősködni. Délután pedig útra keltünk, s így végleg elmaradt a dolog megkérdezése.

Utazás Haifába és a Kármelhegyre.

Július 10-én délután még egyszer leszálltunk az Angyali üdvözet szentélyébe, hogy elbúcsúzzunk ezen szent helytől. Azután autóra ültünk, s négy órakerül elindultunk. Csakhamar a klarisszák kolostora előtt vagyunk, majd az országút egy mély völgybe kerül, amelyet egy bővizű forrás lát el vízzel. A völgy oldalait gyümölcsfák borítják, s köztük néhány pálma is emelkedik az ég felé.

Három kilométernyire egy kis falú tűnik szemünkbe. Ez Jáfa (Jafia), Jakab és János apostoloknak hazája. Már messziről látszik az a kis templom, amelyet Zebedeus háza helyére építettek, aki atyja volt a két apostolnak. A ferencrendieknek is van egy kis szentélyük itt.

Lassankint leereszkedünk az eszdreloni síkságra, s egy darabig ezen haladunk. Ezen a termékeny síkságon a helységek egymás után sorakoznak. A mezők csupaszok, mert az aratásnak vége van már régen; sőt a legtöbb helyen a cséplést, jobban mondva, a nyomtatást is befejezték.

Átmegyünk egy ingoványos völgyön, a Vádi Dzsédá-n, majd egy kis törpe tölgyes erdőn, amelynek fái csak nem akarnak megnőni. Mikor 1914-ben erre jártam, akkor is ilyen kicsinyek és csenevészek voltak. Látszik rajtuk, hogy azt a forróságot nem kedvelik, ahol májustól októberig még egy szem esőt sem kapnak.

Harozeth falucska mellett átszaladunk a Kison folyón, amely most kicsi patak, de az esős időszakban annyira megárad, hogy veszélyes folyóvá növekedik.

A 27-dik kilométernél elérjük Somarijéh helységet, ahol az országút keresztezi a vasutat. Ez az első vasúti állomás a Haifa és Damaszkus között közlekedő vasúti vonalon. Innen már Haifa csak tizenegy kilométer. Még két kis falú mellett, úgy mint Jadzur és Beled es Sejk mellett, robog el autónk. Innen már csak öt kilométernyire vagyunk Haifától.

Autónknak lassítani kell, mert a szembe jövő kocsikat és teve-karavánokat alig tudja kikerülni. Végre beérünk Haifába.

Haifa (Kaifa, Héfa) a Földközi-tenger partján terül el, a Kármelhegy tövében, amely védi ugyan a délnyugati szél ellen a kikötőjét, de nem az északnyugati szélétől. S így kikötője csak annyiban jobb, hogy majdnem a partig tudnak jönni a hajók. A városnak bibliai szereplése nincs. Jelenleg 16 ezer lakósa van. A tenger déli partján most épül az új városrész, amelynek kizárólag zsidó telepések a lakószai. Az új házak már európai módon épülnek, s az utcákat is szélesebbre szabják, mint a régi városban.

A városban a zarándokok részére a kármeliták gondozása alatt van szálló a plébániai templom közelében; úgyszintén a Boromei Szent Károlyról elnevezett apácáknak is van szállójuk szép kerttel. A ferencrendieknek itt csak kis házuk van a rendtagok részére, akik a kármelhegyi zárdát akarják meglátogatni.

Mi most nem álltunk meg Haifában, hanem végigmentünk a városon, s felkanyarodtunk a Kármelhegyre, amely három kilométernyire van a várostól. A jó szerpentin úton vigan rohant fel a hegyre autónk, s öt órakor már ott álltunk a kármeliták kolostora előtt.

A hőséget elfelejtette velünk a remek kilátás a tengerre. Elhelyezkedésünk után elmentünk a Kármel-

hegyi Boldogasszony templomába, hogy hódolatunkat bemutassuk Isten anyjának. Még volt vacsoráig két óránk. Mit csináljunk? Elhatároztuk néhányan, hogy lemegyünk a tengerhez fürdeni. A gondolatot a tett követte. Nem akartunk sok időt elvesztegetni, s azért nem a hosszabb, de rendes úton indultunk útnak, hanem a rövidebb úton, egy keskeny ösvényen, amelyen a beduinok szoktak járni. A keskeny út ide-oda kanyargott, de végre egy kis csuszkálás után lejutottunk. A tengerben épen dagály volt; a víz nagyszerű és kellemes. Kikerestünk egy jó helyet, s csakhamar élveztük a tenger hús habjait. Poros és fáradt tagjainknak nagyon jól esett a fürdés. Majdnem egy óráig tartott a fürdési élvezet. A nap már egészen aláhanyatlott, s egyszerre csak elmerült a tengerben, csak a piros vonalak jelezték a levegőben eltűnésének a helyét. Megindultunk vissza a hegyre azon a keskeny ösvényen, amelyen lejöttünk. Közben eltévesztettük az ösvényt, s ettől kezdve szikláról sziklára kellett felkapaszkodnunk; közben csetlettünk-botlottunk, s minden pillanatban ki voltunk téve annak a veszélynek, hogy lábunkat törjük. A nehéz túra egyik társunkra olyan hatással volt, hogy le kellett ülnie, mert szíve olyan hevesen vert, hogy alig tudott lélekzetet venni. Végre nagy kinnal feljutottunk a járt útra, s így megkésve és eléggé összetörve, érkezünk a vacsorára. Társunk azonnal lefeküdt, s vizes borogatásokat raktak szívére. Én csúron víz voltam, s így át kellett öltözködnöm. A vacsora nem ízlett, mert holtfáradt voltam. Meg is fogadtam, hogy ezentúl betartom azt a régi mondást: A járt utat járatlanért el ne hagyod!

Másnap aztán alaposan megnéztük a hegyet és a Boldogságos Szűz templomát.

A Kármelhegy méltóságosan emelkedik a Földközi-tenger és az Eszdreloni-síkság között. A legmagasabb pontja 540 méter, hossza 24 kilométer, szélessége 5—8 kilométer. Kármel héberül kertet jelent; s a szentírásban mint a szépség és a termékenység jelképe fordul elő. Szépsége megvan most is, mert oldalait ma is zöld cserjék, olaj, narancs, gránátalma-fák borítják; de termékenységéről aligha lehet szó, mert vize öntözésre nincsen.

Az ószövetségben azért volt híres, mert itt tartózkodott Illés próféta, s itt művelte azt a csodáját, hogy égő tűz szállott le az általa emelt oltárra. Ennek láttára az egybegyűlt zsidók megragadták Baál pogány istennek 450 papját, lehurcolták őket a Kison folyó partjára, ott megfojtották őket, s hulláikat belevetették a vízbe.

Mivel a hegy oldala tele van barlangokkal, azért nemcsak az ószövetségi remetéket vonzotta ez a hely, hanem az újszövetségiakat is. A kármeliták, mint a kármeliták krónikája írja, az újszövetségi remetéknek az utódai, akiket Stock Szent Simon 1245-ben egy rendbe vont össze, mikor megalapította a Kármelhegyi Boldogasszony skapuláréja társulatát. A kármelitarend Szent Illés prófétát szellemi alapítójának tartja és tiszteli.

Az arabok is elismerik Illést prófétának, rendkívül tisztelik, s azért a hegyet az ő nevéből Dzsebel Mar Elias-nak, azaz Szent Illés hegyének nevezik.

A hegynek legnagyobb része a kármelitáké, akik köröskörül mindenütt fallal vették körül a roppant nagy területet. Úgy mondják, hogy a fal hossza 13 kilométer. Azért kellett bekeríteniök, hogy a kertnek a birtoklása biztosítva legyen. A kármeliták maguk pénzén csináltatták a városból felvezető pompás utat és ezért vámot szednek

a fenntartására. Most a nap forrósága kiégetett a talajból minden virágot, de az esős időszakban csodás a növényvilága. A kármeliták fokozatosan ültetik az olajfákat és a szentjánoskenyérfaakat, de azért még sok

Kármelhegyi kolostor.

idő kell hozzá, míg eléri azt a szépséget, amelyért az őszövetségben annyira magasztalták.

A Kármelhegy legszebb pontján emelkedik a kármeliták kolostora. Kétemeletes, hatalmas épület. Falai vastagok, ablakai vasráccsal vannak ellátva. Alacsony kapúin az ágyúlyukak mutatják, hogy várszerűen épült, s kisebb rablótámadásoknak ellent tud állani. Az első

emeletet a zarándokok számára tartották fenn; a második emeleten laknak a szerzetesek.

A négyszögletes, hatalmas kolostor közepén van a Kármelhegyi Boldogasszony temploma. A templom alakja görögkereszt, fölötte kupola emelkedik. A nyugati oldalon van a főbejárat, ahol az előcsarnokból nyílik a kapu a templomba. A főkapúval szemben van a Skapulárés Boldogasszony főoltára gyönyörű szobrával. A főoltár magaslaton áll, amelyre kettős márványlépcső vezet fel. Az oltár háta mögött van a kórus, ahol a kármeliták a zsolozsmát szokták elimádkozni. Az oltár karrarai márványból készült; mindkét oldalon két-két achát-oszlop, a tabernákulum mellett pedig egy-egy malachit-oszlop diszíti. Az életnagyságú szobrot a spanyol nemzet ajándékozta, s Rómában X. Pius pápa áldotta meg. Drága selyem ruha van rajta, fején pedig drágakövekkel kirakott korona.

Nagyon kedves szokást láttam a mise után. A zarándokok bevonulnak a szerzetesek kórusára, ahol lépcsőkön fel lehet menni a Boldogságos Szűz oltárához. A Mária-szobrot megfordítják, s a zarándokok egyenként a szobor elé lépnek, s kezét megcsókolhatják, s alamizsnáikat a Boldogságos Szűz lábaihoz tehetik. Könnyek csillogtak a zarándokok szemeiben, midőn a lépcsőkön lejöttek, s fejet hajtva eltávoztak.

A szentély alatt van Illés barlangja. Öt lépcső vezet ide le. A kis barlang 5 méter széles, s 3 méter hosszú. A kis oltáron Szent Illés szobra áll. A barlang bejárata felett latin nyelven a következő felírás van: »E barlangban lakott egykoron Thesbitas Illés, a prófétáknak az a nagy vezére és atyja, aki a seregek Uráért, Istenéért buzgóságtól felbuzdulva, a tévelygő népet felemelte, Baál királyait, zsarnokait és jóslóit

összetörte, Isten anyjának háromszori segítségül hívásával, akit a tengerből kiemelkedő felhőben mintegy jelképezve, a hegy tetejéről meglátott, s akit előképben tisztelni kezdett; végre csodákkal és érdemekkel tündökölve, tűzes szekéren az égbe szállt, miután lelkének követőit, Elizeus és követőinek vezérlete alatt itt hagyta, akik Kármel dicső neve alatt elhíresedve, a mai napig fennmaradtak az egész világon, s akiket továbbra is védelmez és pártfogol, s akiket a világ végén is meg fog látogatni, mikor eljön, hogy az Antikrisztust leverje.«

Szent Illés ezen kis szentélyét a mohammedánok is nagy tiszteletben tartják. Épen mikor a templom nevezetességeit néztük, jött be több tagú előkelő arab társaság, amely egyenesen a barlangba ment, hogy Illés prófétához könyörögjenek ügyes-bajos dolgaikban.

A kolostor bejárata előtt kis kert van, amelyben mészkőből rakott pyramis látható, amely alatt nyugosznak azon francia katonák, akiket Napoleon 1799-ben itt hagyott a kórházzá alakított kolostorban, s akiket Napoleon elvonulása után a törökök legyilkoltak. A pyramis csúcsán vaskereszt áll. A kis kertben fiatal pálmafákat ültettek a szerzetesek a pyramis körül, hogy ezeknek a lombjai boruljanak a szegény halottak hamvaira. A kertben az utak mentén rozmaringból voltak a sövények. Ezek még bírták a forróságot, de a többi virág már mind kiszáradt, s csak itt-ott volt még egy-egy elkényszeredett száron egy kis virág.

A kolostor baloldalán van a szerzetesek temetője. Itt e fenséges helyen alusszák örök álmukat azok, akik messze földről szakadtak ide, hogy önkéntes lemondásban és türelemben hordozzák Krisztus keresztjét. A sírokra boruló cipruszok beszélgetnek csak esténként

a halottakkal, s adják tudtúl a szellőknek, hogy vigyék haza üdvözetüket.

A kolostor udvarán áll az óriás-kaktusz, amely büszkén emeli fel fejét a második emelet magasságáig. Csodálatos módon nőtt ily nagygyá. Azt hiszem, hogy egész világon nincsen ilyen magas növésű kaktusz.

A nagy udvar közepén emelkedik az ég felé a Szeplőtelen Szűz szobra, karján a kis Jézussal. A talapzata is hatalmas; a szobor szürke gránitból van. A chilei zarándokok ajándékozták a Szent Szűz tiszteletére.

A szobor háta mögött van a kármeliták nagyszerű szállója, amelynek egyik sarkán áll a világító torony. A szálló szép és tiszta; ebédlője kettős, s nagyon tágas. Itt étkeznek a kolostorban elhelyezett zarándokok is. A világító tornyot a török hatóság építtette, s a tengeren tíz mérföldnyire látható a fénye. Nappal a szálló tetejéről, vagy a világító toronyról nagyszerű a kilátás. Nyugaton a tenger, északra közvetlen a hegy lábánál Haifa városa, szemben vele Acre városa; kelet felé az Eszdrelon síksága, a háttérben a Hermon, az Antilibanon; dél felé Kaizarie (Caesarea) és Jaffa felé messze-messze lehet ellátni.

Délelőtt eltelt az idő ezeknek a nézésével; délután pedig lementünk a nagy kerten keresztül a tengerhez. A tengerpart homokos, s a hullámok a vasuti vonal töltéséig kicsapnak, ha erős vihar dúl.

A kármeliták kolostorával szemben van lennt a síkságon az új zsidó kolónia. Egyenes utcái vannak, de a fák hiányoznak még, s így a hőség kibírhatatlan. Ezért a lakosság a nap nagy részét a tengerben tölti el. A fürdője egyszerű, de jó hullámverése van. A zsidók nem tiltakoznak az ellen, hogy fürdőjükben európaiak is fürödnek, még pedig ingyen. Innen aztán autóbusszon

be lehet menni a városba, s a városból autóbuszon felmenni a Kármelhegyre, de nem a tenger felől levő oldalon, hanem a másikon. A Kármelhegy kapujánál le kell szállani, s most nyugatnak menve tíz perc alatt eljutunk a kármeliták kolostorához.

Este kiültünk a szálló lapos tetejére, ahonnan fel lehetett menni a világítótoronyba. A holdvilágos éjszakán néztük a tengeren meg-megjelenő hajókat, lent a völgyben a kivilágított várost. Éjfél felé járt az idő, mire ágyba kerültünk. Ablakunkat nyitva hagytuk, mert még most is türhetetlen meleg volt a szobánkban.

Másnap reggel már hat órakor a Boldogságos Szűz templomában voltam, s a főoltárnál miséztem, míg előtte való nap az evangéliumi oldalon levő Lisieuxi kis Teréz oltáránál.

Reggeli után megnéztük Stock Szent Simon kápolnáját, amely a kolostor falától lefelé van. Öt perc alatt ott voltunk. Romokat látunk itt és egy barlangot, amelyet Stock Szent Simon tiszteletére kápolnává alakítottak át.

E helyhez tíz percnnyire van a mohammedán temető, majd közelben a ház, amelynek az udvarán van a barlang, amelynek hossza 14 méter, szélessége 7 méter, magassága 6 méter. Ezt nevezik a Próféták iskolájának. Ma arab mecset, s neve El Khodr, vagyis az Élő. Így nevezik az arabok Illés prófétát, mivel nem halt meg. Ide csak mezitláb vagy papucssal lehet belépni. A bejáratától jobbra mutatnak egy kis fülkét, amelyről azt tartja az újabb legenda, hogy a Szentcsalád, mikor Egyiptomból visszajött, itt aludt.

A nap oly tűzesen sütött, hogy nem mertünk elmenni a 4 kilométernyire fekvő Vértanúk völgyéhez, hanem néhányan kocsira ültünk, s lehajtottunk Haifába

a fürdőbe. Két piasztert kellett fizetnünk a ruháért, s néhány pillanat múlva a tenger hús habjai között voltunk. Olyan nagy volt a hullámverés, hogy néha majdnem kétméteres hullámok csaptak rajtunk keresztül. Aki nem vigyázott ilyenkor, sok tengeri vizet nyelt.

Délután emlékeket vásároltunk a kármeliták kis boltjában. Különösen figyelmünkbe ajánlotta a kármelita-testvér a szentjános-kenyérfa gyümölcséből sajtolt szirupot, mint a tengeri betegség ellen a legjobb orvosságot. Utána csomagoltunk, mert félhat órákor indulni akartunk a hajóra.

Még egyszer visszamentünk a templomba, hogy elbúcsúzzunk a Szent Szűztől. De búcsúztunk egyúttal a Szentföldtől is. Nehéz szívvel váltunk meg a Krisztus szent halála által megszentelt földtől. A szívből csak úgy szakadt a fohász, csak úgy ömlött a kegyelemkérés. De végre is itt kellett hagynunk e szent helyet. A toronyóra öt órát ütött, mennünk kellett. Még egy fohászt bocsátottunk a Szűzanyához, hogy szerencsésen vezéreljen haza bennünket. Önkéntelenül is ajkamra jött a gyönyörű himnusz:

Ave Maris stella,
Dei Mater alma,
Atque semper Virgo,
Felix coeli porta.

Üdvözlégy tenger csillaga,
Istennek kegyes Anyja,
Szeplőtelen szent Szűz,
Égnek dicső kapuja.

Vitam praesta puram,
Iter para tutum,
Ut videntes Jesum,
Semper collaetemur.

Tedd életünket tisztává,
Tedd utazásunkat biztossá,
Hogyha Jézust meglátjuk,
Örök üdvösségben legyen részünk.

Utoljára homlokunkkal érintettük, és ajkunkkal megcsókoltuk az oltárt; még egy térdhajtás az Oltáriszentség előtt, s megindultan és könnyezve mentünk autónkhoz, amely levitt bennünket Haifába, a kikötőbe.

Utazás hazafelé.

Délután hat órakor Haifában voltunk a kikötőben, s vártuk, míg a vámházban útleveleinket elintézik. A Leopolis nevű hajónk messze kint a tengerben horgonyzott. Elég erős szél fújt, s így a tenger haragos volt. Beszálltunk a nagy bárkába, s megindultunk hajónk felé. Alig mentünk száz méternyi útát, a hullámok oly erővel rohantak bárkánkra, hogy egyszerre csúronvív lettünk. Volt lárma és kiabálás, de arab evezőseink nyugodtan mosolyogtak a csekélységen; ők megszokták már, s nem ijedősek. A felszállás a hajóra valóban nehéz volt, mert a hullámok ide-oda dobálták a bárkát, úgy, hogy mindenegyus utast két arab evezős segített a hajó lépcsőire fel, még így is kevésbe mult, hogy egyik-másik utas a tengerbe nem pottyant.

Elhelyezkedtünk a hajón. S azután feljöttünk a fedélzetre, hogy még egyszer láthassuk a Kármelhegyet és a Szentföldet. A nap lassankint lenyugodott, s utolsó sugarai megtörten merültek a haragvó tenger hullámaiba. Az előttünk elterülő Haifában kigyulladt a villanyfény, s mint csillagok ragyogtak a domb oldalain. A világító torony fénye is reszketett már a levegőben, mintegy bujdósdit játszva velünk. Lassankint feltűntek a csillagok is, s élveztük volna a tenger esti szépségét, ha a tenger nem lett volna olyan goromba. De fokozatosan emelkedett a haragja, s a horgonyokon lekötött nagy hajónk bizony lassú táncot kezdett járni, mire az utasok egy része oly rosszúl lett, hogy a vacsorára sem jelentkezett, hanem sietett a kabinjába, hogy

elejét vegye a tengeri betegségnek. Egyesek meg kiküldtek a fedélzeten a székekre, hogy a hideg levegőn töltsék az éjszakának legalább is a nagyobb részét.

Megvártuk a hajó indulását. Fél-tizenegykor szedte fel horgonyait, s utána rögtön neki vágott a hullámzó tengernek. Utoljára intettünk búcsút a Szentföldnek; s elszorult szívvel gondoltunk arra, vajjon láthatjuk-e még ez életben, vagy sem? Lassankint eltűnt Haifa szemünk előtt, de feltűnt Acre (Akka), Szur (Tyrus) és Szaida (Sidon) városok körvonalai. Akik nem mertek lemenni a kabinba, azoknak a szemei előtt mind elvonultak ezek a városok, mert a hajónk legfőlebb nyolc kilométernyire ment csupán a tengerpartól.

(Július 13. Péntek.) Reggel 6 órakor Beyruth-ba érkeztünk. Hajónk befut a hatalmas kövekkel védett kikötőjébe, amely a Szent Györgyről nevezett öbölben van. A tenger is megbékült már, s így a kikötés könnyedén megy. Mikor 1914-ben itt voltunk, akkor még a nem régiben lefolyt olasz-török háborúnak nyomait láthattuk a kikötőben is az elsülyesztett török hadihajóban, amely ott feküdt a bejáratnál a vízben, csak a kéményei látszottak ki. Most a világháborúnak nyomai csak abban domborodnak ki, hogy a hajónkra nem török hivatalnokok jönnek fel, hanem franciák, mert Szíria ezen része már francia fennhatóság alatt van.

A városnak a fekvése páratlan szép. Háttérben ott emelkedik a Libanon, amelynek egyik csúcsa, a Dzsebel Sannin, amely nem ritkán még a nyári hónapokban is hóval van fedve. A közeli dombokon gyönyörű kertek, a tengerparton meg pompás, mór stílusban épült szállodák emelik a város szépségét.

A francia hivatalnokok készségesen megadják az engedélyt a kiszállásra, s így csakhamar a városba

mehetünk. A tengerparton elterülő város modern, európai színezetű, de már az ó-város utcái keskenyek és piszkosak. Lakóinak száma körülbelül 150 ezer. Hiszen Szíriának legnagyobb városa és fővárosa. A lakosság egyharmada katolikus; a legtöbben vannak a maroniták, azután jönnek a görög katolikusok, végül a római katolikusok. Nagyon sokféle szerzet telepedett itt le; vannak itt jezsuiták, kapucinusok, ferencrendiek, iskolatestvérek, lazaristák, s többféle apácák. Itt lakik a maronita érsek, a görög melchita érsek, a görög keleti püspök és a szíriai apostoli delegátus.

Érdekes megnézni a nagy mecsetet, a Dzsamia el kebir-t. Ez valamikor keresztény templom volt; három hajója van, s a középsőnek donga a boltozata. Szép és nagyméretű a maroniták Szent Györgyről elnevezett temploma. De első sorban mindenek között kiválik a jezsuiták nagyhírű egyeteme, amely a város felett elterülő dombon, mint egy kis fellegvár, terül el. Széles, nagy kertje tele van mindenféle fával, amelyek között a pálmák különösen kiválnak; de szépek a virágos udvarai is, ahol a kispapok szoktak szabad idejükben tartózkodni. Meglepte a zarándokokat, hogy a fekete reverendás kispapok mind vörös cingulust hordanak. Van itt elemi, gimnáziumi és egyetemi iskola. Az alsóbb iskolákban maronita papok tanítanak, az egyetemen jezsuiták. A Szent Józsefről elnevezett egyetemnek van theologiai, orvosi és a keleti nyelvek kara. Az egyetemnek van külön nyomdája is, amely fel van szerelve minden keleti nyelv betűivel. A jezsuiták készségesen megmutatnak mindent, még házi kápolnájukat is. A gimnázium termeiből akkor jöttek ki a fiúk az előadásról. Kíváncsiak voltunk, vajjon ezek az arab gyerekek is olyan elevenek és csintalanok, mint

az európaiak. Meglepetve láttuk, hogy ezek nem futkároznak, nem kergetőznek, hanem leguggolnak a fák alá, és csendes beszélgetésbe merülnek. Úgy látszik, hogy a nagy hőség elbágyasztja őket, és ezért nincs kedvük az egyéb iránt fürge, arab gyerekeknek.

A bazárok tömve vannak selyemszövetekkel, pipere-

A kormányzó palotája Beyreuth-ban.

tárgyakkal és egyéb európai játékszerekkel. A legnagyobb része francia selejtes gyártmány, amilyent otthon nem mernek forgalomba hozni.

Megnéztük a ferencrendiek és kapucinusok templomát. S azután elmentünk a Midan el Bordzs-térre, amelyet szép paloták vesznek körül. Itt lakik a francia kormány főmeghatalmazottja is, aki a megszállott Szíriát kormányozza.

Nagyon meglátszik az egész városon, hogy a francia kormány nem sokat törődik a város fejlődésével. Míg Palesztinában az angolok óriási befektetéseket tesznek, addig itt a franciák csak az ellenőrzést és a megszállást hajtották végre.

Beyruthból 147 kilométernyire van Damaszkus, amelyet innen a világháború előtt a zarándokok rendszeren fel szoktak keresni, mert elsőrangú vasúti összeköttetése van vele. S ha még régi emlékeket akar látni, akkor útközben Baálbekbe is kirándulhat. De most nekünk erre nincs időnk, mert hajónk csak addig tartózkodik Beyruthban, míg a kereskedelmi ügyeket lebonyolítja, vagyis míg a ki- és a berakodásokat elvégzi.

Délután ismét kiszálltunk a partra, hogy megfürdjünk. Egy meglehetősen egyszerű berendezésű török fürdőre bukkantunk. A fürdő egyszerűségét kárpótolta a tenger kellemes hullámverése. A férfiak fürdőtől néhány méternyire volt a török nők fürdője; de nekik nem volt szabad kijönniök a fürdőhelyiségből, amelynek oldalát ponyvák borították egész a tenger fenekéig.

Este kiültünk a fedélzetre, s gyönyörködve néztük a város kivilágítását. Az amfiteatrum módjára épült város most a villany- és gázfényben igazán szép volt. S nem is csodálkoztunk azon, hogy a törökök »Szép szultana« néven hívják.

Hajónk csak éjfélkor szándékozott tovább indulni, azért úgy tizenegy óra tájban pihenni mentünk.

(Július 14. Szombat.) Korán reggel már a fedélzeten voltunk. A tenger csendes volt. Már látszott valami város körvonala. Lassankint aztán kibontakozott a látóhatáron Tripoli (Tripolisz) városa. A hajónk nem

kötött ki, mert kikötője nincsen. A város előtt a tengerben sziklák meredeznek ki, s azért a hajónak a nyílt tengeren kell megállnia. Alig hogy horgonyt vetett a hajónk, már megjelentek az üres bárkák, hogy a szállítmányokat átvegyék. A francia hivatalnokok megadták az engedélyt, hogy a várost megnézzük. Gyorsan csónakba szálltunk, s a parthoz evezünk. Mintegy 30 ezer lakosságú város. Utcái rendezettek és tiszták. Szép parkja van. Székhelye a maroniták érsekének és a melchiták püspökének. A várost a Libanon előhegyei környékezik, s így festői háttere van. A hőség kiállhatatlan, s azért az utcái néptelenek a délelőtti időben. A zsidó és török pénzváltók egy kis asztal mellett az utcán ülnek. A dollárt készségesen átváltják sziriai piaszterre, de előbb hosszú alkudozás következik, míg 20 piasztért adnak egy dollárért.

A középkorban jelentős hely volt, de manapság elveszítette jelentőségét, csupán mint kereskedelmi helyet látogatják meg az európai hajók.

Mig a várost megszemléltük, addig a hajónkon élénk élet volt a ki- és berakodásokkal. Délután három órakor felszedte hajónk a horgonyait, s útnak indultunk tovább észak felé.

A tenger megbékült, s így a csendes vízen nyugodtan úszott a hajónk. Nem távozott el messze a parttól, s így szabad szemmel is láthattuk Ázsiának partjait. Igazán kellemes napunk volt; folytonosan néztük a változó vidéket; egy kis zöld területet sivár vidék követett, majd lassankint egészen kopár részek következtek. Egyetlen egy hajóval sem találkoztunk, s csak naplenyugta után jött szembe velünk egy nagyobb hajó, amely távolról úgy tűnt fel, mintha egy óriás gőzmozdony törtetne felénk, de egyszerre irányt vál-

toztatott, s kivilágított oldalát mutatta felénk, majd eltűnt az éjszaka sötétjében.

Reggel korán keltem, mert vasárnap volt (július 15), s a hajón akartam misézni. Alig hogy a szent misével végeztem, már hajónk horgonyt vetett Alexandrette (Iszkanderún) előtt. Ez északi Sziriának egyetlen kikötője. Mocsaras síkon fekszik; lakosságának száma hét-ezer. Élénk kereskedelme van, mert Aleppónak és északi Sziriának a kereskedelmi középpontja. Most is nagy be- és kirakodás volt a hajónkon.

Miután megkaptuk az engedélyt a kiszállásra a francia hivatalnoktól, csónakra szálltunk, s kiveztünk a partra. A vámháznál néhány piasztert kellett fizetnünk, s aztán útnak indultunk kocsin a városba, amely körülbelül egy kilométernyire van a kikötőben levő hivatalos helyiségektől. Utcái piszkosak, porosak, kikövezve nincsenek. Épületei egyszerűek, nincsen egyetlen monumentális háza vagy temploma. Megtaláltuk a katolikus templomot, amely a kármelitaké. A templom kicsiny és egyszerű. Épen hivatalos népmise volt, amelyen nagyon sokan voltak a hívek. Feltűnt a nők szép viselete; hosszú ruhában jelentek meg, s fejükön fátyol-féle kendő volt. A rövid szoknya és a kurta haj ide még nem hatolt be. A mise után egy kis sétát tettünk a városban; de látni való nem volt semmi. A török bazárok kicsinyek és közönséges dolgokat tartanak. Mivel nagyon forrón sütött a nap, kerestünk valami helyet, ahol egy kis üdítő limonádét kaphatnánk; de mindenütt olyan piszkosak voltak a kávéházak, hogy nem volt bátorságunk bemenni. Végre a tengerparton, közel a tengeri fürdőhöz, találtunk egy kis kertet, amelynek közepén vendéglőféle huzódott meg. Limonádét kértünk; de mikor láttuk, hogy a vendéglős piszkos kezével csa-

varja bele a citromot, elment minden kedvünk a limonádé ivásától. De egyikünk feltalálta a módját, miként lehet mégis szomjúságunkat eloltani. Citromot kért, s maga készítette el az italt. Erre mindnyájan követtük a példáját. A vendéglős nem haragudott meg érte, sőt mosolyogva hozott még jeget is, hogy tegyük bele az italba.

Ebédre visszamentünk a hajónkra. Délután pedig egyesek kimentek újra a városba, hogy megfürödjenek; nekem azonban elég volt a délelőtti hőség. S így a hajón maradtam, s néztem azt a gyors munkát, amelyet a hajó matrózai végeztek. Csak későn este lettek készen a munkával, s így csak este kilenc órakor indulunk tovább.

Reggel (július 16.) hat órakor már kikötöttünk Merzina (Merszina) városa előtt. Most már Törökország területére jutottunk. Az adanai vilajet fővárosa, körülbelül tíz ezer lakóssal, akiknek legnagyobb része török. Bár rendes kikötője nincsen, azért mégis látogatott hely, mert élénk kereskedése van; főleg gyapotot és selymet közvetít.

A kikötés után a hajón megmiséztem. Utána a török hivatalnoktól kimenési engedélyt kértünk, hogy a várost megnézhessük. Az engedélyt csak két órai tartózkodásra adta meg, de a vámhivatalban kijelentették, hogy addig maradhatunk, amíg akarunk.

A várost mocsarak környékezik, s azért egészségtelen. Az utcái porosak, a házai alacsonyak és egyszerűek. Banküzlete sok van, valami hetet olvastunk össze. A törökök az árnyékban szívják a nargilét, vagy kockajáték-félét játszanak. Közönbösen néznek reánk, majdnem tekintetre sem méltatnak. A fezt a fejükön nem igen látjuk, hanem már európai kalapban jelennek

meg. Az előkelő török nők a fátyolt már nem borítják arcukra, de fejükön még megvan; az alsóbbrendű nők azonban a fátyollal egészen elfödik arcukat. Úgy látszik, hogy egyszerre nem lehet a százados szokásokat megsemmisíteni!

A várost egy-kettőre megnéztük, s aztán visszavertünk a hajóra. Mivel hajónk csak másnap este szándékozott elindulni, arra gondoltunk, hogy a következő nap reggelén Merzinából elutazunk Tarsusba, Szent Pál apostol születéshelyére. A hajónk kapitánya azonban lebeszélte ezen útról, mert ő egy ízben járt ott, s azt tapasztalta, hogy igénytelen kis hely, ahol semmi emlék nem mutatja Szent Pál tartózkodását.

A következő napon tehát a hajón maradtunk, s a teljes pihenésnek adtuk át magunkat. Tíz órakor egyszerre nagy zaj támadt a hajón, a matrózok mind a korláthoz rohantak. Azt hittük, hogy valami szerencsétlenség történt. Csakhamar meggyőződünk azonban arról, hogy más valaki okozta a csődületet. Egy nagy hal uszált a hajónk körül, amely szeretettel kapkodott a bedobott kenyérdarab után, de a zöldség vagy dinnyehéj mellett megvetően elúszott. Mire az egyik csónak legénysége leoldotta a csónakot, hogy megtámadják, arra a hal is eltűnt. Vártak sokáig, de nem látogatott meg bennünket többé. Délután is történt egy kis mulatság. Egyik utas a tengerbe ejtett egy tíz dollárost. Az egyik munkás utána ugrott; de a szellő olyan gyorsan vitte a hullámokon a dollárost, hogy semmiképen sem tudta kifogni. Végre is átnedvesedett, s elmerült a tenger hideg vizében, míg a munkás a többiek gúny-kacaja közben tért vissza. Így telt el ez a nap, s este hét órakor hajónk most már igazán hazafelé indult.

Amíg csak a nap le nem nyugodott, néztük Kis-Ázsiának sívár és kietlen partjait; a hajónk azonban délnyugati irányt vett, s így Kis-Ázsia eltűnt szemeink elől. Mikor a vacsora után feljöttünk a födélzetre, szárazföldet nem láttunk sehol; köröskörül mindenütt csak tengert pillantottunk meg. Mivel a tenger csendes volt, azért kellemes volt itt a fedélzeten tartózkodni, s a csillagos eget nézni.

Reggel (július 18.) négy órakor felébredtem, rögtön a fürdőbe mentem. A jó tengeri víz egészen felüdített, s így egészen nyugodtan mehettem az ebédlő kis szobájába, hogy előkészítsem a misézéshez szükséges dolgokat. Hat órakor már ott volt a velünk utazó két kármelita-apáca is, akik naponkint szoktak áldozni, s így hozzá fogtam a szent miséhez. Utána felmentem a fedélzetre, s íme hajónk már Cyprus szigete mellett haladt. Elbámultam azon a kopárságon, amely elém tárult. A sziget déli oldala csupa szikla, nincsen azon egy bokor, vagy egy fa. Félnyolckor érkeztünk Larnaka elé. A nyílt tengeren vetett horgonyt a hajó, mert mesterséges kikötője nincsen. A lakosságának száma 10700. Oly alacsony síkon fekszik, hogy a hullámok zivatar alkalmával egészen a házakig hatolnak. A város tulajdonképpen félórányira fekszik a parttól, teljesen egyhangú vidéken. Alig látni néhány fát az egész vidéken. Az angol hivatalnok szívesen adott engedélyt a városka megtekintésére. A csónak gyorsan partra szállított bennünket. A városban nincsen semmi rendkívüli dolog. Kicsiny területen van; utcái tiszták és elég rendezettek. Fél tízenkettőre vissza kellett térnünk, mert a hajó kapitánya kijelentette, hogy tizenkét órakor tovább indulunk. Alig hogy megérkeztünk, a matrózok is készen voltak, s így pont tizenkét órakor búcsút vettünk Larnakától.

Hajónk most alig három-négy kilométernyi távolságban megy Cyprus-sziget partjaitól, s így szabad szemmel is láthatjuk a vidéket. Kellemes délutánunk van. A szigeten csak sívárságot, szakadékokat és hegy-emelkedéseket látunk, de ezek is elvonják tekintetünket a sík tengerről.

Négy óra felé feltűnt egy kis város a sziget partján. Hajónk errefelé közeledett, s csakhamar megállt L i m a s s o l városka előtt. Rendes kikötője nincsen, azért a nyílt tengeren vetett megint horgonyt a hajónk. A városnak a fekvése nagyon szép. A háttérben lépcsőzetesen emelkednek a kopár hegyek, amelyek szakadécai vadregényességet adnak a városnak. Az angol hivatalnokok semmi akadályt nem gördítenek a kiszállásra, csupán az útlevelet kell felmutatni a vámházban. A városnak 11800 lakója van, s élénk kereskedést folytat; különösen mazsolaszőlőt, cyprusi bort, gyapjút és birkákat raktak be most hajónkba. A hajónk egész fedélköze megtelt ezen állatokkal.

A harmadosztályos utasok rendkívül sokat szenvedtek ezen időtől kezdve, mert a levegő olyan kiállhatatlan lett, hogy még a fedélzeten is lehetett érezni a birka-szagot.

A város kedves, utcái egyszerűek. Látnivaló azonban nincsen benne. Az angol uralom meglátszik a renden és a tisztaságon. Két órai idő elég volt a megtekintésre, vacsorára már vissza is jöttünk. Sokáig fennvoltunk, mert meg akartuk várni az indulást. Tizenegy órakor aztán el is indultunk Rodi felé.

Másnap, július 19-én, hajónk teljes gőzzel haladt. A tenger csendes, csupán a hajó ver magasabb hullámokat. Nyugodtan megmiséztünk, s azután a fedélzetre vonultunk, hogy az árnyékban élvezzük a tenger szép-

ségét. Hirtelen egy kis piros fejű madarat pillantunk meg, amely Limassolban hajónkra tévedt, s most nem mert a hajónkról elrepülni. A szegényke egyik hajókötélről a másikra szállt, de nyugta sehol sem volt. Az egész napot étlen-szomjan töltötte. Hiába csalogatták a matrózok, nem tudták lecsalni; még kanárit is hoztak ki kalitkában; de hiába trillázott az, nem repült a kalitkára. Délután elővettem a Szentföldről hozott ajándékokat, a azokat rendeztem a fődélzet egyik kis eldugott részén. Arra tévedt egy matróz, s oly sóvárogva tekintett a kitett tárgyakra, hogy megszántam, s adtam neki egy szép érmet. Megköszönte olaszúl, aztán megcsókolta, és boldogan eltette. Ki tudja, kinek viszi haza emlékül!?

Július 20-án, pénteken, reggel félhatkor már Rodi-ban kikötöttünk. Az első gondolatom a kis madár volt. De már nem volt sehol. Valószínűleg még a hajnali órákban, mikor a kisázsiai partok közelében jöttünk, hagyta itt ezt az úszó börtönét, s kiszállt a szárazföldre, ahol el fog dicsekedni azzal, hogy körülbelül harminc óráig utazott a tengeren ingyen, de étlen és szomjan.

Mint régi ismerősünket köszöntöttük Rodi-t. Akik menet nem nézték meg a várost, azok most szálltak ki. A kiszállás könnyedén ment, mert a hajónk is olasz volt, s így az olasz területre készségesen mindenki megkapja az engedélyt. Csak arra figyelmeztette a kapitány a kiszállókat, hogy féltizenkettőre a hajón kell lennie mindenkinek, mert tizenkét órakor indulunk tovább. Itt már olasz csendőrök is szálltak fel, akik haza mentek Olaszországba.

Tizenkét órakor csakugyan felszedte a hajónk a horgonyokat, s elindultunk az utolsó állomásra. Dél-

után azonban erős szél támadt, amely felkavarta a hullámokat; estefelé még erősebb lett a vihar, úgy hogy az utasok nagyobb része rosszul lett, s vagy elvonultak a kabinjukba, vagy kifeküdtek a széken a fedélzetre. Ez volt a legrosszabb éjtszakánk; nagyon keveset tudtunk aludni, mert a vihar oly erős volt, hogy hajónk bordái úgy recsegték-ropogtak, hogy attól tartottunk, hogy egyszer széttörik.

(Július 21. Szombat.) Reggel felé, amint a szigetek között úszott a hajónk, úgy látszott, hogy a vihar alább hagyott. Korán reggel megfürödtem; de olyan hideg volt a vihar után a víz, hogy csak néhány percig voltam a fürdőben. A misézés a hajó ingadozása miatt nehezen ment, egy másik pap folyton a kehelyre vigyázott, hogy fel ne boruljon; de szerencsésen mégis befejeztem.

A sok kopár sziget között nem sok nézni való akadt, de azért mégis csak elszórakoztunk. Lassankint kibontakozott a Pireus, s 11 órakor kikötött hajónk. Athén kikötőjében voltunk. A görög hivatalnokok a hajóra jöttek, s az útleveleket ott vizsgálták át. Az én útlevelemmel ismét baj volt. Elvitték magukkal, engem pedig útlevél nélkül a matróz nem akart leengedni, majdnem félóráig tartott a herce-hurca, míg leengedett. Most hordárt fogadtam, hogy keresse meg az útlevelemet, melyik hivatalban van. Megtaláltuk, de a hivatalban levő tisztviselőben semmiféle előzékenység sem volt. Három és fél óráig kellett ott várakoznom, míg végre az egyik tisztviselő elintézte az egy sor írást. Ezen balkáni eljárás után sem időm, sem kedvem nem volt arra, hogy éhes gyomorral a várost még egyszer megnézzem. Autón az állomásra mentem, s utána vendéglőt kerestem, hogy úgy öt óra tájban megebédeljek.

Félhétkor a vonatunk már indult. Egy darabig a vidéket néztem, de az egyhangúság, a folytonos sívárság untatott, végül is elszundikáltam. Hajnalban azonban ismét az elvonuló tájéket néztem. Gyönyörű volt a nap felkelte, mikor a szaloniki öbölből lassankint a látóhatárra felemelkedett.

Július 22-én vasárnap reggel nyolc órakor érkezünk Saloniki-be, ahol át kellett szállnunk. Egy órai időnk lett volna a misézésre, vagy misehallgatásra; de az idő rövidsége miatt nem mehettünk el az elég távol levő templomba. Egynegyed tizkor újra vonatba ültünk, és robogtunk a jugoszlavi határ felé. A határon az útlevelek átvizsgálása simán ment. Az utazásunk azonban nagyon kényelmetlen volt, mert annyi utas szállt fel, hogy még a folyosók is tömve voltak; alig tudtunk mozdulni. A legnagyobb baj, hogy nagyobb állomás nincsen, és hűsítő italt nem lehet kapni sehol. Éjjel féltizenkettőkor érkezünk Nisbe. Itt hosszabb ideig állott a vonatunk, s ezt az időt használtuk fel arra, hogy lemoszuk magunkról a másfél nap utazás után arcunkra tapadt port és kormot. Alvásról azonban ezentúl sem lehetett szó, mert folytonosan alkalmatlankodtak az utasok, különösen két alak, akikkel az utasok majdnem hajba kaptak.

Július 23-án, hétfőn reggel 6 órakor Belgrádba érkezünk, ahol újra át kellett szállnunk. Most már igazán türelmetlenek voltunk; mindjárt szerettünk volna tovább menni, de hát a mi kedvünkért a vonat nem indult el. Végre félnyolckor megindultunk; s most már hosszabb ideig csak Szabadkán és Kelebián kellett várakoznunk. Lassankint készülődünk, búcsúzkodunk a kedves útitársaktól, akikkel 35 napig mint családtagok együtt voltunk. Délután négy órakor Budapesten

voltunk. Komoly méltósággal gördült be vonatunk a keleti pályaudvarba, ahol már több társunkat kendőlobogtatással üdvözöltek az aggódó rokonok. Még egyszer szívélyesen kezet fogtunk, s meghatottan váltunk el egymástól ezen szavakkal: Viszontlátásra a jövő zarándoklatra!

Szűz Mária fája Matarijéh-ben (Kairó mellett).

TARTALOM.

	Oldal
Előszó	3
Budapesttől Athénig	5—13
Szabadka (5), Belgrád (6), Niš (6), Skoplje (7), Saloniki (8), Athén (10).	
Athéntől Alexandriáig	14—19
Pireus (14), Rodi v. Rhodosz (16), utazás a tengeren (18).	
Egyiptomban	20—40
Alexandria (20), utazás Kairóba (22), Kairó (25), a pyramisok (25), az utcai jelenetek Kairóban (29), a bazárok (30), a mamelukok sírjai (31), a khalifák sír- jai (31), a mohammedán-egyetem (32), a múzeum (33), az állatkert (35), Ó-Kairó (35), Matarijéh (35), Heli- opolis (36), Új-Heliopolis (37), Memphís romjai (37), a ferencrendiek temploma Alexandriában (37), Port- Said (38), a ferencrendiek temploma (39), a Suez- csatorna (39).	
A Szentföld jelenlegi helyzete	41—53
A cionista világ-szervezet működése (41), a zsidó állam megalakulása angol felügyelet alatt (42), Palesztina jelenlegi alkotmánya (42), közlekedési, rendőrségi és egészségi állapotok (43), az angolok politikai magatartása (46), az arabok tiltakozása (47), a zsidó kolóniák (47), Palesztina lakossága (50), az izlam, a zsidó és a keresztény vallás (50).	
Jaffától Jeruzsálemig	54—62
Megérkezés Jaffába (54), bevonulás a ferencrendiek templomába (56), Haret el Tabit (57), Simon tímár háza (57), Tel Aviv, az új zsidó város (57), utazás Jeruzsá- lembe (58), Ramléh (58), bevonulás Jeruzsálembe (60).	

	Oldal
Jeruzsálem földrajzi helyzete és története	63—69
Jeruzsálem fekvése (63), a város falai és kapúi (64), egyházi intézmények (64), lakosságának száma (65), a város legrégebb története (65), a babyloniaiak, a perzsák és a rómaiak uralma alatt (66), Krisztus idejében (67), a középkorban (68), az angolok kezében (69).	
Jeruzsálemben	70—73
Elszállásolás a Casa Novában (70), a Szentsír meglátogatása (72).	
A Szentsír-templom	74—92
Misézés a Szentsírnál (74), a Szentsír-bazilika története (77), a Szentsír előudvara és déli homlokzata (79), a megkenés köve (80), Szentsír (80), Angyalkápolna (80), Szentsír belseje (81), a koptok kápolnája (84), Arimathiai József sírja (84), Mária Magdolna kápolnája (84), a ferencrendiek sekrestyéje (84), Jézus megjelenésének kápolnája (84), a ferencrendiek kis zárdája (85), a görögök Katholikonja (86), Krisztus börtöne (86), Szent Longinus kápolnája (86), a Ruhafelosztás kápolnája (86), a Kigúnyolás kápolnája (86), a Szentkereszt kápolnája (86), a Kálvária (87), a Keresztfeszítés oltára (88), a Stabat Mater oltára (88), ahol Krisztus meghalt a keresztfán (88), a naponkinti keresztút a Szentsír-bazilikában (90), Ádám kápolnája (91).	
A zsidók síránkozó helye	93—95
A síránkozás fala (93), a síránkozás módja (94).	
A via dolorosa	96—104
Via dolorosa (A keresztút) (96), Antonius-vár (97), a Tövis-koronázás kápolnája (97), a Halálra ítélet kápolnája (97), a Sion apácák kolostora (98), az Ecce Homo ív (98), a Szent lépcsőzet (99), Veronika kendője (101), az Ítélezés kapúja (102), a körmenet felér a Kálváriára (103), a körmenet befejezése (104).	
A Sion-hegyen	105—210
Dávid tornya (105), Szent Jakab temploma (105), Olajfa-kolostor (106), Annás főpap háza (106), az	

utolsó vacsora terme (Cenaculum) (106), Dávid sírja (107), a Boldogságos Szűz elszenderülésének temploma (Dormitio) (108), Kaifás főpap háza (110), az Úr börtöne (110).

Az Olajfák-hegyén 111—126

Szent Anna temploma (111), a Boldogságos Szűz bölcsője (112), a Bethesda-medence (112), Jozafát-völgye (113), Szűz Mária sírja (114), Gethsemáni-barlang (116), Agónia-bazilika (117), Gethsemáni-kert (119), Krisztus mennybemenetelének szentélye (121), Miatyánk-templom (123), Bethfage (124), angol temető (125), Szent István-bazilika (126).

A Moriah-hegyen 127—135

Salamon temploma (127), Omár-mecset (127), El Aksa-mecset (131), Jézus bölcsője (133), Salamon istállója (134), Arany-kapú (135).

Látogatás a Megváltó-kolostorban 136—140

A Megváltó-kolostor temploma (136), a műhelyek (137), a múzeum és könyvtár (138), az iskolák (138), a gyógyszertár (139), szentföldi ajándékok (139).

Bethlehemben 141—159

Kaifás főpap nyaralója (141), Mágusok-kútja (141), Szent Illés kolostora (142), Tantur (142), Rachel sírja (142), bevonulás Bethlehembe (144), a Születési bazilika (148), Krisztus születési barlangja (151), a jászol és a Háromkirályok oltára (153), Aprószentek kápolnája (154), Szent Eusebius, Szent Jeromos és Szent Paula sírjai (155), Szent Katalin temploma (157), a Tejkápolna (157).

Utazás Ain Karem-be 160—164

Szűz Mária forrása (161), a Látogatás temploma (161), Sion-apácák kolostora (162), Keresztelő Szent János bazilikája (163).

Kirándulás a Jordán folyóhoz és a Holttengerhez . 165—177

A jerichói út (165), az Apostolok forrása (166), a Khan-Hadzur (166), Jerichó (168), a Holttenger (168),

a Jordán folyó (171), az Eliseus-forrás (173), a Quarantana hegység (174), Bethania (176).

Búcsú Jeruzsálemtől 178—179

Vásárlás és a szenttárgyak megáldása (178), misézés Mária Magdolna oltáránál (179), elindulás (179).

Utazás Jeruzsálemből Názáretbe 180—190

A Scopus-hegy (180), El-Bireh (181), Bethel (181), Sichev városa (181), Jákob kútja (181), Naplus (182), Szamaria (182), Dzszenin (183), felvonulás a Tábor-hegyére (184), az új Casa Nova (185), az új bazilika (186), panoráma a Táborhegyéről (188), Naim (189), indulás Názáretbe (189).

Názáretben 191—207

Názáret városa (191), az Angyali üdvözlés temploma (192), Angyal-kápolna (194), a názáreti és a loretói ház (196), Szent József temploma (200), Mária kútja (201), a Messiás iskolája (203), az Örvény-hegy (203), a Boldogságos Szűz ijedelmének kápolnája (204), Krisztus asztala (204), a szaléziánusok temploma (205), látogatás keresztény arab családnál (206).

Kirándulás Kánába, Tiberiásba és Kafarnaumba . 208—

Seforis városa (208), kút Kána városa előtt (208), Kána (209), a kalászmező (211), a nyolc boldogság hegye (212), Tiberiás (212), a Tiberiás-tó (214), Magdala (217), Bethszaida (218), Kafarnaum (219).

Utazás Haifába és a Kármelhegyre 223—232

Búcsúzás a názáreti szentélytől (223), Jáfa (223), a Kison patak (223), Haifa (224), a Kármelhegy (224), a kármelhegyi kolostor (227), a Boldogasszony temploma (228), a pyramis (229), a szerzetesek temetője (229), a világitó torony (230), a Próféták iskolája (231), búcsúzás (232).

Utazás hazafelé 233—247

Haifa (233), Beyruth (234), a jezsuiták egyeteme (235), Tripoli (237), Alexandrette (239), Merzina (240),

Larnaka (242), Limassol (243), Rodi (244), Pireus (245),
Saloniki (246), Niš (247), Budapest (246).

Tartalom 248—252

DEBRECZENYI ISTVÁN KÖNYVNYOMDÁJÁBAN

(Székesfehérvár, Szent János-köz 2. sz.)

a következő könyvek is megrendelhetők:

Csodás Érem. (Aladel János Mária, missziós-pap műve nyomán.) 432 oldal, képekkel illusztrálva. Fűzve 4.— P.

Havi Elmélkedések és Megfontolások a bensőséges életre törekvők számára. Nádasdy M. II. kiadás. (128 oldal.) Kötve 5.— P.

Elmélkedések az év minden napjára és ünnepeire. Nádasdy M. II. kiadás. (576 oldalas, képekkel illusztrált elmélkedő könyv.) Kötve 6.—, fűzve 4.— P.

Római Martirológium. A legutóbbi latin kiadásnak új hiteles magyar fordítása. Nádasdy M. II. kiadás. 327 oldal. Kötve 14.— P, fűzve 10·80 P.

Üdvös Áhítatgyakorlatok. Kis zsebfüzet, 16 oldal. Fűzve —·40 P.

BOOK

OSZK